

Tillväxt i Göteborgsregionen

Ett underlag för regionens tillväxtstrategi

Tillväxt i Göteborgsregionen

Ett underlag för regionens
tillväxtstrategi

Business Region Göteborg, Norra hamngatan 14
411 14 Göteborg, 031-61 24 02
www.businessregion.se

Förord

Hur skall vi i Göteborgsregionen möta framtidens tillväxtutmaningar?

Detta är en nyckelfråga för oss på Business Region Göteborg AB. Tyvärr har vi inga tvärsäkra svar men genom att kontinuerligt arbeta med att analysera regionens tillväxtförutsättningar hoppas vi kunna bidra till en positiv utveckling och att kloka strategiska val görs.

I denna rapport presenteras en gedigen analys av Göteborgsregionens styrkor och svagheter, hot och möjligheter. Analysen visar att det finns ett tydligt samband mellan en regions storlek och dess tillväxtförmåga. Göteborgsregionen är idag en med svenska mått stor och växande region. Samtidigt pekar författaren på flera problem. För att Göteborgsregionen även fortsatt skall kunna upprätthålla konkurrenskraften pekar analysen entydigt på att arbetsmarknadsregionen behöver bli större. I en sådan utveckling spelar regionens mittpunkt – stadskärnan – en central roll. Dessa samband analyseras ingående i de tre första kapitlen. Därefter följer en analys av näringslivsstrukturen i Göteborgsregionen. Det avslutande kapitlet behandlar åter kärnans betydelse och den inomregionala strukturen.

Syftet med rapporten är att belysa de grundläggande tillväxtkrafterna för moderna storstadsregioner, samt att analysera dess konsekvenser för Göteborgsregionens tillväxtarbete. Under utredningsarbetet har det hållits ett flertal seminarier med politiker och tjänstemän i Göteborgsregionen. Arbetet skall ses som ett underlag i en ständigt pågående process att utveckla vår strategi för fortsatt hög tillväxt. Rapporten har också utgjort ett viktigt inspel i GRs (Göteborgsregionens kommunalförbund) arbete med att ta fram mål och strategier för uthållig tillväxt. Mer om dessa finns i särskild publikation från GR.

Uppdraget har genomförts av Ulf Strömquist vid Tyréns Temaplan AB. I uppdraget har professor Börje Johansson vid Jönköpings Internationella Handelshögskola medverkat med vetenskaplig rådgivning. I särskilt deluppdrag har vidare f d regionplanedirektör Bo Wijkmark utvärderat och dokumenterat en översikt av storstadsregionernas regionplanering. Faktaunderlag i form av diagram och tabeller har i huvudsak tagits fram av Eleonor Andersson och Iréne Sundwall har stått för ordbehandling och rapportutformning. Författarna svarar själva för material och åsikter i rapporten.

Lennart Olausson
VD
Business Region Göteborg AB

Henrik Einarsson
Chef Analys och omvärldsbevakning
Business Region Göteborg AB

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER	7
Stor och växande	7
För liten	8
Storleken spelar roll	9
Strategi för tillväxt?.....	9
Kärnans roll	10
Regionplanering och tillväxt	11
1. NÄR- OCH FJÄRRMARKNADER.....	13
Ny geografi och urbanism	13
Stor och växande	14
Regionstadens karaktärsdrag.....	18
Gemensamma egenskaper	22
Göteborg: Nätverks- eller centralortsregion?.....	28
Slutsatser	32
2. NÄRMARKNADERS BETYDELSE	35
Befolkning och sysselsättning	38
Regionförstoring och växande avkastning	39
Storleken spelar roll	46
3. HALVA SVERIGE	49
Befolkningsökningens tillväxtkällor	50
Källa: SCB Fördjupad tudelning?	57
Fördjupad tudelning?.....	57
Hur stor kan Göteborgsregionen bli?	57
Slutsatser	60
4. TILLVÄXT OCH REGIONPLANERING I STORSTÄDERNA	63
Regionplanering i svensk lagstiftning	63
Regionplaneringens tidiga framväxt	64
Kort om efterkrigstidens regionplanering i våra storstäder.....	65
Likheter och skillnader I	66
Stockholmsregionens regionplanering från 1960-talet framåt	67
Makten över infrastruktur och samhällsbyggande	69
Göteborgsregionens regionplanering från 1960-talet framåt	69
Göteborgsregionens framtid – den framtida Göteborgsregionen	70
Malmöregionens regionplanering från 1960-talet framåt	71
Brofäste och skånsk huvudstad	72
Likheter och skillnader II	73
Från monocentriska storstadsområden till flerkärniga regioner?	74
Rumslig regionplanering	74
Och framöver?.....	75
5. SYSTEMSKIFTE.....	79
6. SYSTEMSKIFTE OCH STORSTADSREGIONERNA	83
Sysselsättning	83
Offentlig finansiering	88
Ekonomisk tillväxt	89
Systemskiftet och Göteborgsregionen.....	92
Slutsatser	96

7. BRANSCHER OCH TILLVÄXT	99
Skillnader i tillväxt	103
Göteborgsregionens ekonomiska struktur	105
Tillväxten i tjänste- och industriföretag	111
Större och mindre företag	113
Slutsatser	116
8. KÄRNA, INRE OCH YTTRE RING	119
Kärnan, tillväxten och Göteborgsregionen	122
Inre och Yttre Ring	129
Sju funktionella delar	132
Slutsatser	138

Förkortningar och begrepp

BRG	Business Region Göteborg
GR	Göteborgsregionen kommunalförbund
ERU	Expertgruppen för Regional Utredningsverksamhet
PBL	Plan- och bygglagen
RTP	Regionala tillväxt programmen
ESDP	European Spatial Development Perspective
TEN	Tran European Networks
ESPN	European Spatial Planning Observatory Network
CBD	Central Business District
NEG	Ny ekonomisk geografi
LA	Lokala arbetsmarknader
SSK	Sydvästra Skånes kommunförbund
SSV	Samverkan Skåne sydväst

Lokal arbetsmarknad (LA)

När pendlingen mellan två eller flera kommuner når en viss nivå bildar de statistiskt en lokal arbetsmarknad (SCB). En lokal arbetsmarknad kan även kallas en gemensam bostad och arbetsmarknadsregion, pendlings- eller funktionell region.

Göteborgs lokala arbetsmarknad

Göteborgs lokala arbetsmarknad omfattar medlemmarna i Göteborgregionens kommunalförbund: Ale, Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungsund, Tjörn och Öckerö, **samt** kommunerna Bollebygd, Mark, Orust, Vårgård. I Göteborgs lokala arbetsmarknad bor (2004) ca 940 000 invånare.

Regionförstoring

Regionförstoring är en pågående process som innebär att lokala arbetsmarknader växer geografiskt genom att pendlingsmönstret förändras. Regionförstoring styrs av hur hushållen väljer att bo och arbeta. Förutsättningar är goda kommunikationer och för den enskilde acceptabla uppoffringar i form av bl.a. tid och pengar.

Lönesumma

Statistiken baseras på de kontrolluppgifter över kontant bruttolön som arbetsgivare är skyldiga att lämna till anställda och skattemyndigheter. Lönesumman utgör ca två tredjedelar av Sveriges BNP och är därmed ett bra och tillförlitligt mått av regional tillväxt.

Sammanfattning och slutsatser

Moderna ekonomier är starkt urbana. Mellan de större städerna och deras närmaste omland är de ekonomiska villkoren sårbara. De lokala marknaderna är små. Tillväxt, ekonomisk förnyelse och internationell handel och konkurrens koncentreras till allt större stadsregioner med stora lokala marknader för både företag och hushåll.

Med stadsregion menas en kärnstad och tillhörande omland, som kan rymma flera mindre tätorter. En stadsregion hålls ihop i en lokal arbetsmarknad och får sin identitet och ekonomiska mångfald av kärnstaden. Den är regionens magnet och huvudsakliga mål för pendling. Göteborg är kärnstad i Göteborgsregionen. Men utan omland ingen stadsregion.

Koncentrationen till större stadsregioner pågår globalt, i Europa, i Norden och i Sverige och kan inte väljas bort. I EU yttrar den sig bland annat i att skillnaderna mellan olika regioners mer långsiktiga tillväxt är mycket större än skillnaderna i tillväxt mellan medlemmarnas nationella ekonomier. Detta är ett uttryck för att ekonomisk tillväxt – eller brist på tillväxt – handlar mer om regionala villkor än om nationella makroekonomiska villkor – såsom t ex skatter och räntor. Under en och samma nationella makropolitiska regim finns det stora skillnader mellan större och mindre regioners tillväxtvillkor.

Förklaringen är delvis enkel. I stora regioner finns det utrymme för en mångfald av företag och verksamheter att specialisera sig på både en närmarknad och fjärrmarknader. Små regioner är istället mer ensidigt beroende av att exportera någon specialiserad produktion till omvärldens marknader.

Stor och växande

Med nordeuropeiska mått är Göteborgsregionen en stor och växande urban ekonomi. Den omfattar Göteborgs lokala arbetsmarknad (LA), som är liktydig med pendlingsregionen och som omfattar sju kommuner. Av dessa ingår tretton i Göteborgsregionens kommunalförbund (GR). Den ekonomiskt funktionella regionen – den urbana ekonomin – är således något större än GR. Några fakta om regionens tillväxt:

- Regionen har 950 000 invånare och 450 000 sysselsatta. Detta betyder att regionen omfattar drygt en tiondel av svensk ekonomi. Och sedan första delen av 1990-talet växer befolkningen med cirka 7 000 invånare per år.
- Göteborgsregionen är landets mest framträdande exportregion.
- De senaste tio åren har regionen landets näst högsta ekonomiska tillväxt. Endast Strömstad har något högre. Både Stockholms- och Malmöregionen har något lägre tillväxt.
- Jämfört med hela landet har Göteborgsregionen en procentenhets högre tillväxt per år de senaste tio åren.
- Regionens tillväxt drivs framför allt av växande privat tjänsteproduktion.
- Kontorsberoende branscher växer särskilt snabbt – med 70 procent sedan 1993 och sysselsätter numera cirka 100 000 personer.

- Regionen präglas vidare av:
  - Växande ekonomisk mångfald
  - Relativt hög utbildnings- och FoU-nivå – särskilt ingenjörsbaserad kunskapsproduktion
  - Hög tillgänglighet i globala godsnät
- Regionen har en långsiktig växande sysselsättning. Sedan slutet av 1980-talet finns det ytterst få regioner i landet som vid sidan av Göteborg ökat sin sysselsättning. (Det gäller endast Stockholm, Umeå och Strömstad.)

Slutligen, Göteborgsregionen platsar också bland större stadsregioner i Västeuropa (EU15), vars befolkning vuxit med mer än 10 procent under perioden 1985–2000.

Ovanstående är tecken på styrkor i Göteborgsregionens ekonomiska utveckling och tillväxt. Samtidigt finns det en motbild.

För liten

Med europeiska mått är Göteborgsregionen knappast någon storstad eller metropol. Regionen och närmarknaden är för liten. Det finns i storleksordning sjuttio stadsregioner i Västeuropa som är större. Göteborgsregionen har inte den ekonomiska mångfald av företag, verksamheter och kompetenser som är förenade med en verklig storstadsregion.

Ekonomisk mångfald är en attraktivitet – lokalisering fördel – för både företag och hushåll och den är beroende av närmarknadens storlek. Ju större regionen är desto mer kan företagen och arbetskraften utveckla en mångfald av specialiseringar. Med ökad specialisering följer ökad produktivitet. Den urbana ekonomin blir effektivare, mindre sårbar för ekonomiska störningar och får en större egen förmåga att växa.

Göteborgsregionen är inte bara för liten. Tilltron till industrisamhällets roll för regionens tillväxt verkar för stor och bilden av Göteborg som industristad för stark. Moderna storstadsregioner växer inte av industriproduktion eller särskilda exportföretag. Göteborgsregionens ekonomiska utveckling måste förstås som en modern urban ekonomi och sådana drivs framför allt av växande mångfald och kvalitet i tjänsteproduktion.

För sin storlek har Göteborgsregionen ett imponerande fordonsindustriellt kluster, men jämfört med andra fordonskluster i världen är det litet. Konkurrerande kluster har inte bara större direkta skalfördelar. De har fördelar av tillgång till större – i vissa fall mångfalt större – närmarknader av leverantörer, kvalificerade tjänster, expertis och FoU.

Regionens industrissysselsättning kommer med all sannolikhet att minska på längre sikt – från drygt 15 procent i dag till närmare 10 procent om tio år.

Till bilden hör att regionen präglas av en långsam geografisk förstoring. Låg kapacitet i trafiksystemen och sambanden över Älven begränsar regionens tillväxt. Men inte bara. Kärnan – innerstaden – är för liten för en större region. Stora regioner hålls ihop av stora kärnor.

Däremot har Göteborgsregionen en stor potential för framtida förtätning och regionförstoring. På längre sikt kan en stor del av Västsverige integreras i Göteborgsregionens urbana ekonomi och omfatta närmare 1,5 miljoner invånare och 750 000 arbetsplatser.

Med en större region – och kärna – följer en större närmarknad för arbete, för småföretag, kommersiell service, finansiella tjänster, kultur och evenemang, underleverantörer och kvalificerade tjänster till storföretag. En sådan utveckling måste grundas på tydligare tillväxtmål för regionen.

GR har rätt att regionplanera. Men analys av regionens ekonomiska villkor och tillväxtmål prioriteras lågt i processen. I rådslag och andra dokument sägs heller inte mycket om storstadsregionens fördelar och tillväxt. Eller Västsveriges behov av en verklig storstad.

Storleken spelar roll

Teori och fakta talar starkt för att urbana regioners storlek spelar en grundläggande roll för ekonomisk utveckling, konkurrenskraft och välfärd. Sverige är ingen enhetsmarknad, den ekonomiska strukturen är starkt knuten till en gles struktur av många små och medelstora närmarknader. Detta gäller också Västsverige. Problemet är inte små kommuner, utan för små och för många lokala arbetsmarknader.

Med större regioner följer:

- Större ekonomisk mångfald – diversifiering
- Högre befolkningstillväxt
- Högre sysselsättningstillväxt
- Högre ekonomisk tillväxt
- Högre utbildningsintensitet
- Högre löner
- Högre etableringsgrad
- Lägre arbetslöshet
- Lägre beroende av socialförsäkringar

Men egentligen är det endast storstadsregionerna som kan tillförsäkra kommuner en uthållig välfärd, växande sysselsättning och låg arbetslöshet. Frågan är: Kan man inte skapa fler stora regioner vid sidan av de befintliga storstadsregionerna?

Antagligen inte om man menar ekonomiskt funktionella regioner. Stora integrerade arbetsmarknader förutsätter stora kärnstäder och särskilt stora kärnor. Och några sådana finns det inte vid sidan av Malmö i Sydsverige, Göteborg i Västsverige och Stockholm i Mälardalen.

Vad är alternativet till fortsatt – forcerad – tillväxt av Göteborgs-, Malmö- och Stockholmsregionen?

Strategi för tillväxt?

Våra tre storstadsregioner omfattar en allt större del av landets befolkning och ekonomi. Fortsätter utvecklingen i samma spår kommer de snart – troligen inom de närmaste fem åren – att ha fler invånare än hela det övriga Sverige. Vad är Göteborgsregionens roll i denna utveckling?

På längre sikt har storstadsregionerna dessutom en ekonomiskt mer gynnsam åldersstruktur med färre äldre än i andra delar av landet.

Utvecklingen i storstadsregionerna talar därför inte för ett långsiktigt krympande utbud av arbetskraft. Det nationella problemet i detta avseende finns i övriga landet.

Avreglering och systemskifte i svensk ekonomi har satt andra spår i storstadsregionerna än i övriga landet. I de senare verkar ekonomin ha gett en permanent lägre sysselsättning efter första delen av 1990-talet.

Storstadsregionernas arbetsmarknader har visat en helt annan flexibilitet och förmåga att återhämta sig och växa. Detta talar starkt för att det egentligen bara är storstadsregionerna som kan upprätthålla en hög och växande nationell sysselsättning.

Till detta kan man lägga:

- Att det bara är storstadsregionerna som geografiskt kan förstoras på något mer betydande sätt – särskilt Göteborgsregionen. I övriga landet saknas det tillräckligt stora kärnstäder.
- Att det bara är i storstadsregionerna som det finns tillräckligt stora närmarknader för verklig mångfald.
- Att det bara är storstadsregionerna som kan erbjuda verkligt sammansatt kompetens för alltmer kunskapsberoende verksamheter, FoU och innovationssystem.
- Att det bara är storstadsregionerna som kan ge ekonomiska förutsättningar för ett uthålligt bostadsbyggande.

Stockholm är redan en europeisk storstadsregion, och Malmö får draghjälp av Köpenhamn, men hur ser Göteborgs framtid som storstad ut? Finns det något alternativ till en strategi för hög tillväxt?

Var ligger huvudansvaret för storstadsregionens utveckling, och vem tar initiativen? Vem har störst insikt och förmåga att planera regionens infrastruktur och vem har störst förmåga att samverka med näringslivet? Staten eller kommuner i samverkan?

Kärnans roll

En tillväxtstrategi för Göteborgsregionen måste grundas på kärnans roll. Detta beror på att kärnan är den främsta bäraren av kollektiva – gemensamma – värden för hushåll och företag i hela regionen.

Granskar man strukturen i moderna stadsregioner närmare visar det sig att bebyggelse och fördelning av arbetsplatser och bostäder är kraftigt snedfördelad. **Moderna stadsregioner domineras nästan alltid av en stor och tät inre kärna.** Större regioner kan därför också bäst ses som s k **monocentriska**.

Sådana regioner kan inrymma både en och flera yttre koncentrationer av arbetsplatser i köpcentra och större företagsområden. Ibland kan också mindre tätorter och yttre historiska stadskärnor ha integrerats i den urbana regionen. I dessa fall är trots allt grundstrukturen monocentrisk. Och även kraftigt utbredda – suburbaniserade – storstadsregioner präglas oftast av monocentriska egenskaper. Detta gäller till och med Los Angelesregionen.

Utvecklingen av monocentriska regioner är inte någon tillfällighet. En tät regionkärna med ett större omland är i allmänhet den mest effektiva strukturen för att nå en resurssnål mångfald, korta och effektiva resor och tillväxt. Stora täta inre kärnor ger en mängd skalfördelar och kollektiva värden för både hushåll och företag. Yttre kärnor och mindre centra har som regel bara en bråkdel av en inre kärnas mångfald av verksamheter, yrken och företag.

Den regiongemensamma kärnan är den mest hållbara och samhällsekonomiskt bästa platsen för i princip alla företag och verksamheter som kan hushålla med utrymme – mark och lokaler.

Kärnan blir bästa platsen därför att den – förenklat uttryckt – är den genomsnittligt närmaste platsen till hushållen i **hela** regionen. Kärnan blir därför bästa platsen för ”regiongemensamma” verksamheter och resurser. Och för företagen blir kärnan samtidigt den genomsnittligt närmaste platsen till hela regionens arbetsmarknad. Kontor är moderna storstäders basnäring och platsen för kontor är kärnan.

I översiktlig planering talas ibland – också i Göteborgsregionen – om möjligheter med någon slags decentraliserad koncentration. Men sådana strukturer kan inte ge samma ekonomiska mångfald och kollektiva tillväxteffekter som utveckling av en större inre kärna.

Problemet är inte att Göteborgsregionen har en för stor eller för tät gemensam kärna. Sedan mitten av 1990-talet har antalet jobb i kärnan vuxit med närmare 25 procent och den förvärvsarbetande befolkningen med nästan 40 procent. I kärnan finns nu cirka 140 000 arbetsplatser.

Skall regionen växa, integreras – d v s hållas ihop i en gemensam arbetsmarknad – och få 1,5 miljoner invånare – måste rimligen kärnan få minst 50 000 fler arbetsplatser. Problemen handlar då bl a om

- att Älvsnittet måste bli en del av staden och inte en barriär mellan norr och söder,
- att skapa genomgående och effektiv pendlingstrafik – med några få koncentrerade stationslägen – Västlänken,
- att balansera utbyggnaden av regionen så att dess största plats för offentligt liv och dess kommersiella och kulturella tyngdpunkt förblir i det som verkligen är kärnan och inte förskjuts någon annanstans.

Regionplanering och tillväxt

En stadsregion får monocentriska fördelar därför att kärnan är den mest tillgängliga platsen för arbete och offentligt liv. Och ju större denna plats blir desto fler kan dra fördel av den. Omlandet kan då också förstöras. **Hur stor kärnan och omlandet blir beror samtidigt på regionens trafiksystem.**

Urban tillväxt handlar om ett starkt ömsesidigt samspel mellan kärna, omland och trafiksystem. För en mer genomtänkt och bättre förankrad tillväxtstrategi för Göteborgsregionen skulle det antagligen vara bättre att flytta in huvuddelen av Vägverkets och Banverkets regionala planeringsresurser i regionalplaneringsorganet Göteborgsregionen (GR).

I statens förordning (2003:595) om regionalt utvecklingsarbete anges det att länsstyrelsen (eller det regionala samverkansorganet) skall ”beakta kommunernas översiktliga planering”. Detta duger inte i en storstadsregion. Där handlar tillväxt – och hållbar utveckling – om den urbana strukturen.

Den viktigaste slutsatsen kan dock sammanfattas med följande: **Göteborg är landets mest framträdande exportregion. Men detta är inte tillräckligt för uthållig tillväxt.** Behoven av arbetskraft för export krymper. En strategi för uthållig tillväxt måste bygga på att regionen blir större, får en bredare närmarknad och genererar sin egen tillväxt.

KATHARINA EHLER

MDTU 030950

CA28 987113 8

1. NÄR- OCH FJÄRRMARKNADER

Världshandel och tillväxt koncentreras mot allt större stadsregioner. Stora stadsregioner blir större och global konkurrens handlar därför alltmer om konkurrens mellan stora stadsregioner. Förklaringen är delvis enkel. Vid sidan av en fjärrmarknad har företagen i stora urbana regioner tillgång till stora närmarknader. Det gäller både arbetskraft och köpkraft.

Vad menas då med närmarknad? Som regel menas den marknad av hushåll och företag som finns inom en pendlingsregion. Ett synonymt begrepp är lokal arbetsmarknad.

Tillgång till en **stor närmarknad är en särskild lokaliseringsfördel**. Är regionen tillräckligt stor kan den rymma både företag som specialiseras för närmarknaden och företag som specialiseras för fjärrmarknaden.

I små regioner kan företagen i allmänhet bara specialiseras för någon fjärrmarknad. Den lokala efterfrågan ger inte utrymme för något annat än det som en liten lokal majoritet efterfrågar. Närmarknaden ger inte utrymme för ekonomisk mångfald. Små regioner är i stället ensidigt beroende av att vara bäst på ”bortaplan” genom att exportera någon specialiserad produktion.

Motpolen är storstadens närmarknad som tillåter och stimulerar ekonomisk mångfald. Eller som Jane Jacobs formulerar det i sitt numera klassiska verk från sextioalet, ”*Den amerikanska storstadens liv och förfall*”¹:

”Mångfald är en naturlig egenskap hos storstäder”

I ett avseende var Jacobs nästan trettio år före sin tid. Det är nämligen inte mycket mer än femton år sedan Paul Krugman med stringenta förutsättningar påvisade att stora närmarknader stimulerar mångfald och att stora regioner härigenom får en särskild lokaliseringsfördel. Krugman myntade också begreppet ”*Den Nya Ekonomiska Geografien – NEG*” som förnyat och stimulerat forskningen om urbana ekonomier.

Ny geografi och urbanism

Vad är då det ”nya” i den Nya Ekonomiska Geografien? De nya ligger främst i att det inte var allmångods tidigare. Det var starkt sidoordnad kunskap med betydande luckor. Men dessa luckor fylldes inte på en gång. Tvärtom. Bertil Ohlin och Gunnar Myrdal bidrog redan på trettio- och femtiotalen med att förstå det som långt senare blev NEG.

Men det var först under senare delen av åttiotalet som den nya ekonomiska geografins mekanismer blev ordentligt klarlagda. Dessförinnan var det egentligen oklart vad det är för ekonomisk mening med geografisk koncentration och större regioner.

Den nya ekonomiska geografien skall absolut inte förväxlas med det som för några år sedan kom att kallas den nya ekonomin. Den senare visade sig ganska snabbt vara ”den gamla vanliga” som under en spekulationsvåg väckte vilseledande förväntningar om att IT ger särskilda genvägar för ekonomisk tillväxt. Det finns inte några grundläggande stöd för detta i vare sig ny eller äldre forskning om ekonomisk tillväxt. NEG står på en helt annan grund av ekonomisk teori.²

¹ Sid 169 i svensk nyöversättning 2004.

² För en aktuell diskussion om NEG:s genombrott och framtid: M Fujita och P Krugman ”The New Economic Geography: Past, Present and the Future”, Papers in Regional Science, 2003.

Det skall betonas att den nya ekonomiska geografin inte handlar om några nya ekonomiska samband. Det är insikten som är ny, inte sambanden. De har funnits så länge som urbanisering pågått. Och geografisk koncentration är inte någon avslutad process vare sig i Europa eller i andra delar av världen och definitivt inte i Norden och Sverige. **Fundamenta talar för fortsatt geografisk koncentration av företag och arbetsplatser.**

Företag attraheras i första hand till stora marknadsplatser, vilket är liktydigt med stadsregioner med stor och tät efterfrågan, och då företag söker sig dit växer närmarknaden och ger en ännu större potential för mångfald, förnyelse och tillväxt. Ekonomisk utveckling av regioner handlar därför inte primärt om att skapa särskilda förutsättningar för exportföretag. Det finns inga yttre eller inre krav på att enskilda regioner skall ha någon särskild handelsbalans – d v s att utflöden till fjärrmarknader är viktigare än närmarknaders utveckling.

Jane Jacobs är emellertid inte bara en föregångare till NEG genom insikten att ekonomisk mångfald är storstäders främsta signum och källa till välfärd. Hon blev också föregångare till det som drygt två decennier senare kom att bli ett nytänkande i stadsplanering och som sammanfattas i begreppet "*New Urbanism*".

Det ligger i sakens natur att nyurbanism inte som NEG vilar på någon mer stringent teoribildning. Nyurbanism har framför allt hämtat inspiration från den förindustriella stadens struktur och generiska värden. Den är också en motreaktion på funktionalismens idévärld om hårt driven specialisering, funktionsuppdelning, separering och zonerings av stadens funktioner. Nyurbanismens **ideal är mångfald, blandning, närhet, täthet och koncentration**³. I detta avseende är budskapet likartat med den Nya Ekonomiska Geografin.

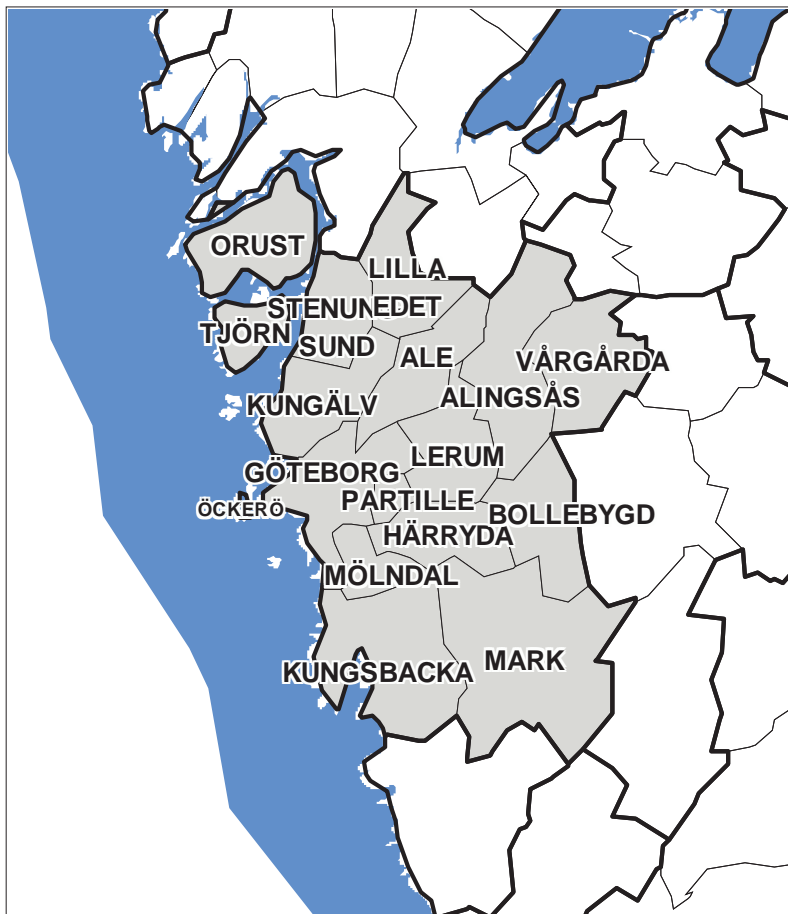
Vad har insikterna om stadsregioners storlek, täthet och mångfald för relevans för Göteborgsregionens utveckling? Och strategier för tillväxt?

Stor och växande

Göteborg med omland är en stor och växande urban ekonomi i Sverige och Norden. Den lokala arbetsmarknaden omfattar numera sjutton kommuner med tillsammans nära 950 000 invånare och 450 000 arbetsplatser. Å andra sidan, med europeiska mått är Göteborgsregionen knappast någon storstad eller metropol. **Närmarknaden är för liten.**

---

³ **NEW URBANISM** is the most important planning movement of this century, and is about creating a better future for us all. It is an international movement to reform the design of the built environment, and is about raising our quality of life and standard of living by creating better places to live. New Urbanism is the revival of our lost art of place-making, and is essentially a re-ordering of the built environment into the form of complete cities, towns, villages, and neighbourhoods – the way communities have been built for centuries around the world. New Urbanism involves fixing and infilling cities, as well as the creation of compact new towns and villages. *Källa: New urbanism@org.*

Jämte Göteborgsregionens regionalförbund (GR) ingår också kommunerna Orust, Vårgårda, Bollebygd och Mark i Göteborgs lokala arbetsmarknad.

Det finns i storleksordningen sjuttio stadsregioner i Västeuropa som är större än Göteborgsregionen. De största är mer än tio gånger större. Det finns med andra ord en stor mängd regioner i Europa som i kraft av storlek och mångfald har ekonomiska fördelar framför Göteborgsregionen. **Med europeiska mått är Göteborgsområdet knappast någon storstad.**

Till bilden hör att flertalet av de snabbast växande stadsregionerna i Västeuropa finns bland de trettio största. Typexempel är Berlin, Sevilla, Hamburg, Amsterdam, Stuttgart, Frankfurt och Köln. Till bilden hör emellertid också att Göteborgsregionen "platsar" bland de snabbast växande större stadsregionerna i Västeuropa (EU 15). Detta illustreras i följande tabell, som visar befolkningens tillväxt 1985–2000.

Göteborg finns bland gruppen av stadsregioner, vars befolkning vuxit med över 10 procent. Är Göteborgsregionens tillväxt uthållig? Kan Göteborg bli en verklig storstad? Finns det något alternativ? Vad kan man lära från utvecklingen av europeiska storstäder? Och från stadsutveckling i USA?

Större stadsregioner i EU (15) med mer än 10 procents befolkningstillväxt 1985–2000

Helsingfors	20 procent
Oslo	16
Stockholm	15
Berlin	15
Bielefeld	14
Karlsruhe	14
Münster	14
Amsterdam	13
Sevilla	13
Nürnberg	13
Göteborg	13
Stuttgart	12
Frankfurt	11
Mannheim	11
Hamburg	11
Köln	10
Dublin	10
Bordeaux	10

Källa: Cheshire

Men först är frågan: Hur har Göteborgsregionen utvecklats med ett svenskt perspektiv? Regionens ekonomiska utveckling kan enklast sammanfattas med den reala lönesummans årliga tillväxt. Den mest relevanta geografiska indelningen för en sådan jämförelse är lokala arbetsmarknader. Enligt SCB:s senaste indelning, som gjorts för 2003, finns det numera knappt nittio (87) lokala arbetsmarknader i landet som helhet.

Växande ekonomi

Under den senaste tioårsperioden 1995 till 2004 växte den reala lönesumman i Göteborgsregionen med i genomsnitt 4,5 procent per år – jämför följande figur. Detta är inte bara väsentligt över tillväxten i landet som helhet – 3,6 procent per år.

Av samtliga lokala arbetsmarknader placerades Göteborgsregionen på andra plats efter Strömstad. Men före både Stockholms- och Malmöregionen. I följande figur sammanfattas de tjugo lokala arbetsmarknader med högst tillväxt i lönesumman. Och som framgår finns många av dessa i Västsverige.

Problemet är att Västsverige består av flera mindre och alltför svagt integrerade lokala marknader.

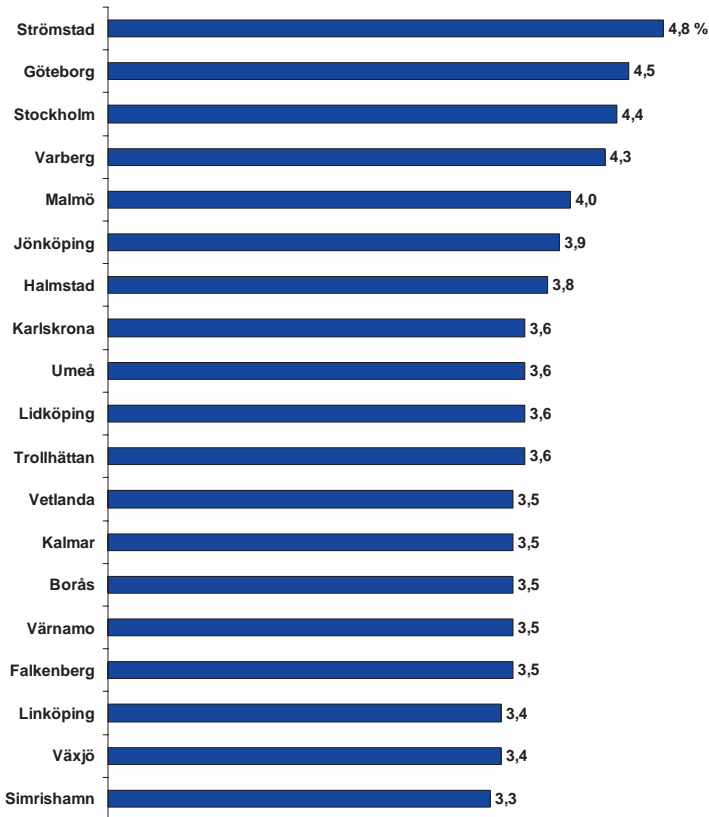
När lokala marknader växer och integreras förstärks förutsättningarna för hög och uthållig tillväxt, större mångfald och högre välfärd. Möjligheterna i en sådan utveckling är uppenbara i Västsverige och den måste rimligen utgå från tillväxtpolitik för Göteborgsregionen, som nav och största marknad. **Göteborg är den starkast sammanhållande ekonomiska kraften i hela Västsverige.**

Real tillväxt i total lönesumma 1995-2004. Procent/år.

Tjugo-i-topp av landets lokala arbetsmarknader

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Den mer långsiktiga utvecklingen kan också illustreras med sysselsättningens utveckling i olika delar av landet. Sedan slutet av åttiotalet finns det endast fyra lokala arbetsmarknader i landet som uppvisat en positiv utveckling av sin sysselsättning. Vid sidan av Göteborg gäller det Stockholm, Strömstad och Umeå. Därtill har Halmstad klarat nollstrecket, medan samtliga övriga lokala arbetsmarknader har en negativ utveckling av sin sysselsättning. En stor mängd små och medelstora arbetsmarknader är ett nationellt problem. Globalisering och låglönekonkurrens talar starkt för fortsatt negativ utveckling av sysselsättningen i dessa regioner. En del städer förblir små och andra växer och blir metropoler. Vad finns det för underliggande principer eller drivkrafter? Hur påverkar dessa Göteborgsregionen? För att reda ut detta krävs en del begrepp.

Regionstadens karaktärsdrag

Med **stad** menas ett territorium med en geografisk koncentration av befolkning, verksamheter och arbetsplatser i och kring en stads kärna som har större täthet av verksamheter och arbetsplatser än sitt omland.

Med **stadsregion** menas en stad där omlandet också rymmer andra – mindre – städer, tätorter och kärnor. Kärnstad är den största staden i en stadsregion. Göteborg och omgivande kommuner är en stadsregion. **Göteborg är kärnstaden.**

I grunden finns det två principer för städers – stadsregioners – utveckling. De kan tills vidare sammanfattas med begreppen:

- (i) Nätverksstad
- (ii) Centralortsstad.

Det är frågan om arketyperiska städer, som kan spåras långt tillbaka i historien. De senaste decenniernas forskning i regional och urban ekonomi (NEG) har samtidigt på ett nytt och delvis revolutionerande sätt klargjort arketypernas egenart och olika drivkrafter.

Vad präglar Göteborgsregionen: centralorts- eller nätverksregion? Det ligger i sakens natur att arketyperna har en mängd särskiljande egenskaper – karaktärsdrag. De har samtidigt också en del grundläggande gemensamma egenskaper. I det följande behandlas först vad som är särskiljande.

Arketyperiska stadsregioner: särskiljande egenskaper

Centralortsstad	Nätverksstad
Självförsörjande	Omvärldsberoende
Närmarknader avgörande	Fjärrmarknader dominerar
Lokal konkurrens	Global konkurrens
Infrastruktur lokal	Noder och terminaler i globala nätverk
Låga interna transaktionskostnader	Låga externa transaktionskostnader
Kärnan är till för regionen	Kärnan är centrum för kontakter med omvärlden
Drivs av befolkningstillväxt – regionförstoring och förtätning	Driver på befolkningstillväxt
Endogen – självgenererande – tillväxt	Exogen tillväxt
Innovationer endast lokal relevans	Innovationer kan exploateras i omvärlden
Mångfald och välfärd storleksberoende	Mångfald och välfärd kan utvecklas med ett spektrum av komparativa fördelar

Centralortsstadens karaktärsdrag

Den ”ideala” – teoretiska – centralortsstaden, som också kan kallas **regionstad**, är en autarki – d v s den är självförsörjande och ekonomiskt oberoende av sin omvärld. I en värld som blir alltmer globaliserad låter detta kanske märkligt.

Men moderna stadsregioner har faktiskt en stor mängd verksamheter som inte är särskilt beroende av handel med omvärlden. Och en allt större del av resurserna fördelas i närmarknader. Betydelsen av regioners närmarknader är grundläggande i den nya teori som benämns den ”*Nya Ekonomiska Geografien*” (NEG) och som i sammanfattning har följande budskap:

Både utbud och efterfrågan finns inom urbana regioners gränser. När detta gäller fullt ut, blir tillväxt och välfärd ytterst en fråga om regioners storlek.

Även när ovanstående inte gäller fullt ut, visar forskning under de senaste femton åren att en stor och växande del av arbetsmarknaden i både större och mindre regioner är helt beroende av närmarknader. Förklaringen till detta ligger i att *tjänster* till större delen inte handlas mellan regioner eller internationellt. Och efterfrågan på tjänster växer snabbare än efterfrågan på varor?

Flertalet tjänster är inte transporterbara på samma sätt som varor, utan förutsätter kontakter och möten mellan konsumenter och producenter. Och tjänsterna måste därför oftast produceras på plats. **Tillväxt och välfärd handlar därför alltmer om organisation och effektivitet i lokala marknader för tjänster till hushåll och företag.**

Sysselsättning i exportföretag spelar faktiskt allt mindre roll. Det handlar framför allt om industrin. Om 10 till 15 år kommer troligen inte mer än 10 procent av jobben i Göteborgsregionen att finnas i industriföretag. Men detta är inget unikt för Göteborg.

Sysselsättningen i moderna storstadsregioner blir allt mindre beroende av export- och industriföretag även om man tar hänsyn till att de senare i växande grad köper från lokala tjänsteföretag. London, Paris och Wien drivs inte av export- eller industriföretag. Tillväxt och välfärd i dessa och liknande storstäder finns i kraft av den lokala ekonomins storlek, mångfald och dynamik.

Regionstadens tillväxt drivs av sin egen förmåga till organisation och förnyelse och dess marknad växer endast då staden och dess omland växer. Med ett annat språkbruk är tillväxten endogen – den springer ur sin egen struktur.

Regionstadens handel är lokal, sker inom regionen och hela marknaden blir därför en **lokal hemmamarknad**. En sådan marknad kan också kallas närmarknad. Den bygger på närhet mellan hushåll och företag, där köp och försäljning sker inom närmarknadens gränser. Det resulterar i låga lokala transaktionskostnader. Konkurrensen är uteslutande lokal. Globalisering innebär varken hot eller möjligheter.

Nätverken för transporter och kommunikation är endast till för staden och dess omland. Med bättre transportsystem blir den lokala arbetsmarknaden större och regionstaden växer. Kärnan är också helt och hållet till för regionen. Den är till för lokala kontakter, möten, handel och transaktioner. Mark planeras och nyttjas uteslutande för bostäder och andra lokala verksamheter. **Görs kärnan större kan också omlandet vidgas och regionstaden växa. Med en större regionstad ryms också fler och större yttre kärnor inom regionen.**

Vad är då bakgrunden till regionstadens uppkomst och existens? En huvudförklaring är att många typer av transaktioner är avståndskänsliga.

För sådana transaktioner blir regionstadens kärna en marknadsplats för köp och försäljningar varor, tjänster och information. Det är inte samma slags transaktioner som var distanskänsliga i den medeltida regionstaden som i den moderna. Men det är samma princip som gäller. Närhet.

Vid sidan av centralortsstadens teknologiska nivå och arbetsorganisation – produktivitet – blir mångfalden i utbudet av varor och tjänster direkt beroende av närmarknadens storlek. Med en stor närmarknad följer således ett stort utbud med en mångfald av produkter, företag och verksamheter. Och med en liten närmarknad blir mångfalden begränsad, d v s **närmarknadens storlek är grundläggande för regionstadens välfärd**. Och näringslivets struktur och specialisering avgörs ytterst av hushållens behov och preferenser i regionen.

I en följande tablå sammanfattas några utmärkande egenskaper för centralortsstaden och nätverksstaden.

Nätverksstadens karaktärsdrag

Nätverksstaden är en motpol till regionstaden. Nätverksstadens signum är exporthandel med andra regioner – **och global konkurrens**. Konkurrensvillkoren formas utanför regionen. Den är beroende av omvärlden, av **fjärrmarknader**, men inte enbart i form av export.

Blir den ensidigt beroende av export och särskilt av ett fåtal exportprodukter blir den en stor eller liten bruksort. Och en bruksort är ensidigt specialiserad på produktion av ett litet antal varor som säljs till kunder i andra regioner – fjärrmarknader. Därför måste också bruksorten klara en stor del av sin försörjning genom köp från andra regioner.

Den ideala nätverksstaden har å andra sidan ett inflöde – import – av nya produkter, produktionsteknik och värderingar från omvärlden. Som exempel kan nämnas att Nordens två största städer – Köpenhamn och Stockholm – som under långa tider mer utmärktes av stor och brett sammansatt import än av export.

Stora nätverksstäder är ofta stora importnoder. En del av dessa är specialiserade på global transitohandel, vilket betyder att de importerar från många delar av världen för att sedan vidareexportera samma varor i nya exportflöden. På 1600-talet hade Amsterdam en sådan roll. Idag är Singapore en motsvarande stad. Andra städer är främst nationella importnoder som tar emot varor från hela världen (särskilt nya produkter) för att vidareförsälja dem till mer närliggande marknader. Denna organisation av handeln uppstår eftersom det finns skalfördelar i importaktiviteter. Därför koncentreras också importen till stora nätverksstäder som Köpenhamn i Danmark och New York och Los Angeles i USA. Och till Göteborg i Sverige.

Framgång i handel med fjärrmarknader ligger dels i hög tillgänglighet i internationella nätverk – noder och s k brytpunkter i stråk, leder och rutter. Dels i kompetens att organisera flöden och arbitrageverksamhet. I industrisamhällets tidigaste fas handlade det främst om sjöfart, senare om järnvägsnät och numera i snabbt växande takt om kontinental vägtrafik och interkontinental flygtrafik. Detta betyder emellertid inte att kustlokalisering och hamnkapacitet förlorat sina lokaliseringfördelar för export och import. Det finns ett flertal internationella studier som visar på det motsatta.⁴

Globaliseringen är starkt förenad med kraftigt fallande kostnader för långväga transporter – särskilt interkontinentala sjö- och flygtransporter.

---

⁴ David Hummel, Have International Transportation Costs Declined, University of Chicago, 1999.

Konsekvensen av detta är att **internationell handel alltmer koncentreras till flöden mellan storstäder med hög internationell tillgänglighet**. Singapore och Hongkong är kanske de bästa exemplen på nutidens globala nätverksstäder. Följande dynamiska samband är grundläggande:

Nätverksstadens existens bygger således på att det utvecklas system och rutiner som sänker kostnaderna för transaktioner på långa avstånd. I nätverksstaden är medverkan i sådana systemförändringar grundläggande. Detta är också ett väsentligt budskap från den nya teorin NEG. **Reduktion av transport- och andra transaktionskostnader driver obönhörligen på en global koncentration till nätverksmetropoler**. Det gäller både tjänster som är direkt förenade med logistik och transaktioner och verksamheter som är funktionellt beroende av hög tillgänglighet i internationella transportnät.

I detta avseende har Göteborg, som Nordens främsta nav för internationella transporter, betydande konkurrensfördelar framför övriga storstäder på den nordiska marknaden.

Men fallande kostnader för långväga och internationella transporter har också förändrat de relativa kostnaderna för kortväga – lokala och regionala – transporter på ett avgörande sätt. De senare har inte alls reducerats på samma sätt som kostnaderna för långväga transporter. Utan tvärtom. Kostnaderna för kortväga transporter (och resor) har snarare stigit. Konsekvensen av denna utveckling är att de **relativa kostnaderna för kortväga transporter stigit mycket kraftigt i förhållande till långväga**. Internationellt konkurrenskraftig logistik handlar därför alltmer om effektiva system och låga kostnader för mer kortväga och anslutande flöden – d v s hög tillgänglighet i inomregionala och nationella nätverk.

Hög inomregional tillgänglighet handlar om två förhållanden: Effektiva lokala/regionala transportsystem och närmarknadens storlek. Stora och ledande knutpunkter för varuflöden är inte ledande bara därför att terminaler och andra anläggningar i sig är stora och moderna i teknisk bemärkelse. Närmarknadens storlek och utveckling är minst lika avgörande. New York och Taipei är inte bara två av världens största knutpunkter för varuflöden därför att hamnarna i sig är stora. Det är närmarknaderna som är stora. **Politik för Göteborg som ledande transportnav handlar därför också om närmarknadens storlek**.

I nätverksstaden är kärnan mer till för omvärlden än för regionen. Kärnan är centrum för kontakter med omvärlden. I Göteborg, Köpenhamn, Hamburg, London m fl har detta bl a yttrat sig i att stora delar av kärnan ända fram till sjuttioalet och senare varit "pantad" för hamnverksamheter och sjöfartstjänster med rederier och skeppsmäklare. Avveckling och koncentration av dessa har gett stora möjligheter att tillföra kärnan nya kvaliteter för både hushåll och företag.

Numera är det särskilt finansiella tjänster och andra starkt affärs- och kunskapsdrivna tjänster som tar plats i de stora nätverksstädernas kärnor. Men detta är inte den enda synbara konsekvensen.

I starkt nätverksberoende regioner kommer också övrig markanvändning och infrastruktur att domineras av anpassning till omvärldens villkor. Äldre, ofta storskaliga och centralt belägna industri- och terminalområden med anslutande vägar, spår och kajer är exempel på detta. I Göteborg handlar det inte bara om varv, utan också om platser som Frihamnen, Amerikakajen och Gullbergsvass. Näringslivets struktur kan således sätta helt andra spår i nätverksstaden än i regionstaden.

Till skillnad mot centralortsstäder, som drivs av sin egen inre tillväxtförmåga, drivs nätverksstaden av yttre – exogen – tillväxt, dvs växande efterfrågan i omvärlden stimulerar till uppgång. Till detta hör att innovationer har en helt annan roll i nätverksstaden. Där kan innovationer exploateras på fjärrmarknader och ge sprängvis tillväxt i hela regionen och driva på både inflyttning och utvidgning av stadsregionens omland. Å andra sidan är naturligtvis en öppen urban ekonomi inte bara förenad med tillväxtmöjligheter. ”Nedåtriskerna” är större.

Mogna fjärrmarknader medför pris- och lönepress, som vanligen följs av nedgång och avveckling. För nätverksstaden är globalisering förenad med både hot och möjligheter. Hot om utflyttning av företag och verksamheter. Och möjligheter att ständigt få del av billigare och bättre produkter och teknik i omvärlden.

Slutligen skall det betonas att utveckling av mångfald och välfärd har olika betingelser. I centralortsstaden blir mångfalden, som sagts, beroende av regionens storlek. För nätverksstaden finns ett spektrum av komparativa fördelar. Speciellt kan **den stora nätverksstaden kombinera mångfald i den egna stora närmarknaden med mångfald genom handel med omvärlden.**

Gemensamma egenskaper

I det föregående har vi betonat skillnaderna mellan centralorts- och nätverksstäder. Finns det inga egenskaper som är gemensamma? Jo, det gäller främst följande. Nu inställer sig frågan: Vad har dessa två arketypiska stadsregioner med verkligheten att göra? Finns det moderna stadsregioner som är antingen det ena eller andra? Svaret på detta är nej. Moderna stadsregioner är mer eller mindre både och. Framför allt: Stora stadsregioner har blivit stora genom sin förmåga att framgångsrikt kombinera region- och nätverksstadens drivkrafter.

Utvecklingen av urbana regioner bygger på ett ömsesidigt samspel mellan centralorts- och nätverksregionens drivkrafter. **Verkligt stora regioner – metropoler – är de som förmått att uthålligt förena regionstadens tillväxtfaktorer med nätverksstadens.** Bland nordeuropeiska storstäder är Hamburg ett bra exempel. I hela Europa är London bästa exempel. Och i USA New York. Nyckeln till en uthållig tillväxt i Göteborgsregionen ligger också i att bättre förena regionstadens drivkrafter med nätverksstadens.

Närmarknaden

Stora och små regioner är numera utan undantag vidöppna för snabbt växande global konkurrens – dvs de har både nätverksstadens möjligheter och hot.

Men detta är inte hela bilden. Moderna stadsregioner präglas av att en stor och växande del av dess verksamheter och sysselsättning främst har med närmarknader att göra. Och då handlar utvecklingen om regionstadens självgenererade tillväxt och välfärd.

Betydelsen av detta kan också översiktligt belysas med hur stor del av sysselsättningen i olika regioner i Sverige som i huvudsak härrör från närmarknader. Detta gäller huvuddelen av privat tjänsteproduktion inklusive detaljhandel. Vidare ingår naturligtvis vård, omsorg och utbildning och i praktiken alla områden där offentlig sektor har huvudrollen. Energiförsörjning, renhållning, vatten och avlopp är till största delen också närmarknader och samma gäller fastighetsförvaltning och byggande. Det är främst industriprodukter som har stora fjärrmarknader.

Tar man fasta på ovanstående för Sverige visar det sig att i medianregionen finns numera 75 procent av den totala sysselsättningen i verksamheter med i huvudsak närmarknader. I denna mediagrupp finns flera lokala arbetsmarknader såsom Linköping, Jönköping, Kalix och Älvsbyn.

Andel sysselsatta i verksamheter med i huvudsak närmarknader 2002

Lokal arbetsmarknad	Andel av total sysselsättning
Härnösand	91
Stockholm	89
Luleå	85
Karlstad	84
Östersund	84
Umeå	83
Malmö	83
Sundsvall	83
Göteborg	81
Gotland	81
Strömstad	80
Falun/Borlänge	80
Halmstad	78
Norrköping	78
Borås	77
Trollhättan	72
Skövde	70

Källa: Bearbetning av SCB-statistik.

Å andra sidan finns det ett tiotal arbetsmarknadsregioner där över 40 procent av arbetskraften finns i företag som är starkt beroende av fjärrmarknader. Det gäller t ex Gislaved, Hofors, Ljungby, Vetlanda och Markaryd.

Nästan lika stort beroende av fjärrmarknader har Fagersta, Filipstad, Köping, Olofström och Ludvika. Som framgår gäller detta regioner med relativt små arbetsmarknader, vars storlek enbart motiveras av verksamheter riktade mot export.

Det finns samtidigt flera lokala arbetsmarknader där över 85 procent av sysselsättning är koncentrerad till närmarknader – t ex Härnösand. Andra regioner som starkt domineras av närmarknader är Stockholm, Karlstad, Östersund, Umeå och Malmö. **I Göteborgsregionen är numera cirka 80 procent av sysselsättningen förenad med närmarknaden.**

Skall Göteborgsregionen bli uthålligt större är det närmarknaden som måste växa. Man kan som sagts inte räkna med att sysselsättningen i industri- eller exportföretag tar en större roll för sysselsättningen.

Industrins roll

Snabbt ökande produktivitet, utflyttning och outsourcing talar för att industrins andel av sysselsättningen i regionen krymper ned mot 10 procent de närmaste tio åren.

Ett sådant scenario stöds av Konjunkturinstitutets (KI) senaste analys av produktivitetens mer långsiktiga utveckling i svenskt näringsliv⁵. Där visas bl a att produktivitetens tillväxt ökat trendmässigt sedan början av nittioalet från en tidigare årstakt på 1,9 procent till 3,1 procent för näringslivet som helhet. Uppgången är särskilt stor för industrin. Före nittioalet ökade industrins produktivitet med 2,6 procent per år och under perioden 1991 till 2004 med igenomsnitt 6,2 procent per år.

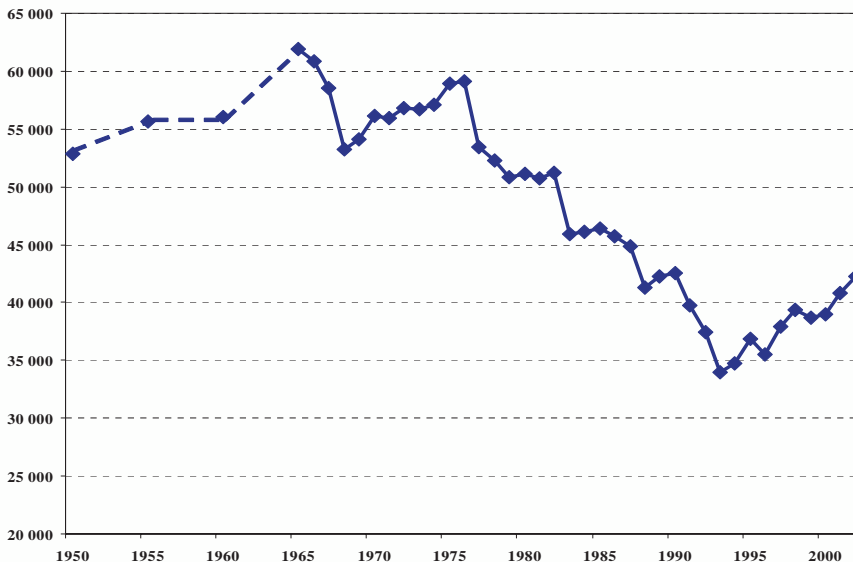
För den kommande tioårsperioden (2005–2015) redovisar KI ett huvudscenario som innebär att industrins produktivitet växer med i genomsnitt 5,1 procent per år. En sådan utveckling ger en mycket stark press nedåt på sysselsättningen i industrin. Produktionen (och exporten) växer medan sysselsättningen faller. Den enda möjligheten att möta detta ligger i expansion av tjänsteproduktionen.

Industrins outsourcing och krympande sysselsättning har tidvis utlöst en intensiv debatt. Kritikerna hävdar att utflyttning av produktion till regioner med låga löner inte är produktionsekonomiskt motiverat. Man hävdar att det mer är en konsekvens av ett följa-John-beteende. Kritikerna menar att det finns mycket stora möjligheter att effektivisera produktion i Sverige med moderna metoder och system. Det är inte osannolikt. En sådan övergång till mer effektiva metoder kan mycket möjligt leda till att en del produktion behålls på plats i Sverige. Å andra sidan betyder en sådan ännu starkare effektivisering att sysselsättningen också presas nedåt i snabb takt.

Utveckling av antal sysselsatta inom industrin i Göteborg stad

---

Källa: SCB.

⁵ KI, Produktivitet och löner till 2015, Specialstudie 6, maj 2005.

Industrins sysselsättning i Göteborg kulminerade troligen i mitten av sextioalet. Det fanns då drygt 60 000 arbetsplatser i industrin inom Göteborgs stads gränser. Detta motsvarade då nästan 150 industrijobb per 1 000 invånare i staden.

Femton år senare – i slutet av sjuttioalet – hade sysselsättningen inom industrin minskat med 10 000. Och drygt tio år senare – i början på nittioalet – hade antalet industrijobb minskat med ytterligare 10 000.

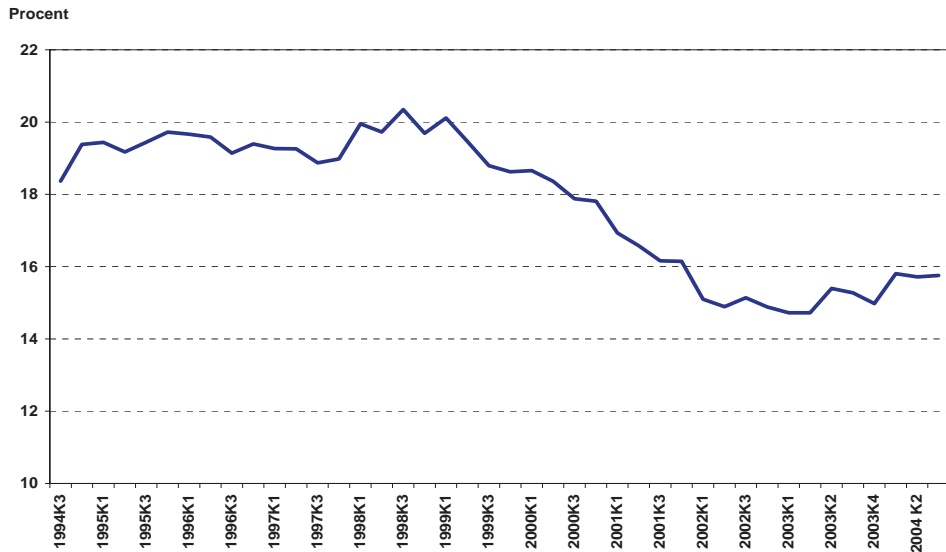
Bottennivån nåddes 1996 då antalet industrijobb var drygt 35 000. Sedan dess har en viss återhämtning skett. Den långsiktiga trenden talar emellertid för att sysselsättningen i industrin faller med drygt 1 procent per år.

För närvarande motsvarar industrins sysselsättning cirka 85 jobb per 1 000 invånare i staden.

I hela Göteborgsregionen – den lokala arbetsmarknaden – har industrins andel av sysselsättningen reducerats från 20 procent under mitten av nittioalet till under 16 procent de senaste åren.

Industrins avtagande roll för sysselsättningen betyder också att dess direkta bidrag till regionens ekonomiska tillväxt avtar. Numera – de senaste tjugo åren – ger tjänsteföretag ett större direkt bidrag till regionens tillväxt. Och framtiden talar starkt för att detta mönster förstärks.

Andelen sysselsatta i tillverkningsindustri i Göteborgsregionen

Källa: SCB, AKU

Skalfördelning; Interna och externa

Det mest grundläggande är att urbana ekonomier bygger på utnyttjande – exploatering – av skalfördelar. Utan skalfördelar är existensen av städer och stadsregioner obegriplig.

Utan skalfördelar kunde alla företag och verksamheter vara jämnt utspridda i geografien. Och detta skulle inte vara förenat med någon lägre välfärd. I verkligheten är företag och arbetsplatser starkt koncentrerade till ytterst små delar av landets yta. **Över 90 procent av all ekonomisk verksamhet i Sverige (BNP) skapas på mindre än 1 procent av landets yta. Skalfördelar har ett mycket starkt inflytande på lokalisering av företag, arbetsplatser och boende. Och inflytandet av skalfördelar växer.**

För det andra kan man utgå från att både centralorts- och nätverksstäder i grunden präglas av behov och preferenser för mångfald – d v s att fler **sorters** produkter (varor, tjänster och producenter) alltid föredras framför färre – det gäller allt från bostäder till restauranger, vård, kultur och produkter på detaljhandels hyllor. Men även företagen har preferens för mångfald avseende insatsvaror, tjänster, underleverantörer och kunskaper.

Med skalfördelar och ”önskan” om mångfald följer en otvetydig konsekvens. **Ju större den urbana ekonomin är desto större blir också mångfalden och välfärden.** Detta gäller både nätverksstäder och regionstäder. I det senare fallet drivs mångfalden av regionens närmaknader.

Vid sidan av skalfördelar, mångfald och storlek finns det ytterligare andra grundläggande egenskaper som förenar centralorts- och nätverksregioner. Båda har en största stad – kärnstad – med en regiongemensam kärna, som medför att hela stadsregionen präglas av en **s k monocentrisk** struktur. Med en sådan struktur följer en mängd avgörande egenskaper, som heller inte förtas om stadsregionen rymmer en eller flera yttre och mindre kärnor.

Den regiongemensamma kärnan är den mest hållbara och samhällsekonomiskt bästa platsen för i princip alla företag och verksamheter som kan hushålla med utrymme – mark och lokaler. Men enbart förmågan att hushålla med utrymme gör inte kärnan till bästa plats.

Kärnan blir bästa platsen därför att den – förenklat uttryckt – är den genomsnittligt närmaste platsen till hushållen i **hela** regionen. Kärnan blir därför bästa platsen för ”regiongemensamma” verksamheter och resurser. Och detta förstärks av att kärnan för det enskilda företaget också är regionens genomsnittligt närmaste plats till andra företag i hela regionen.

För hushållen i regionen är dessutom kärnan den genomsnittligt närmaste platsen till arbete i hela regionen. Och för företagen blir kärnan samtidigt den genomsnittligt närmaste platsen till hela regionens arbetsmarknad. Enkelt uttryckt: Kärnan i en stadsregion har stora kollektiva värden.

Hur stor är då en regiongemensam kärna? Det finns inget enkelt svar på detta. I europeiska större stadsregioner omfattar kärnan minst en tredjedel av hela regionens arbetsplatser. Då den allmänna förvärvsgraden (av hela befolkningen) är cirka 50 procent betyder detta att i europeiska stadsregioner med mellan 1 och 2 miljoner invånare omfattar kärnan minst 150 000 till 300 000 arbetsplatser. Å andra sidan, nordamerikanska stadsregioner präglas genomgående av mindre koncentration till en största kärna. Förklaringen är att pendling baserad på bilresor ger mer utspridda – suburbaniserade – regioner.

En stadsregion blir monocentrisk därför att någon del av territoriet just har regionens mest tillgängliga plats för arbete. Och ju större denna plats är desto fler kan dra fördel av den. Omlandet kan då också förstöras. **Hur stor kärnan och omlandet blir beror samtidigt på regionens trafiksystem.** Politik för storstäders tillväxt handlar därför kanske mer än något annat om trafikplanering och utbyggnad av trafiksystemen.

Detta för oss in på ytterligare en grundläggande gemensam egenskap för stadsregioner. Det handlar om s k ”**historisk bundenhet**” eller varaktighet av fattade beslut. Städernas och hela stadsregioners fysiska struktur av kärna och trafiksystem är i detta avseende kanske samhällets mest grundläggande exempel på varaktiga konsekvenser. Å ena sidan ger beslut om utbyggnad varaktiga skalfördelar med en positiv återkoppling.

Å andra sidan innebär beslut om utbyggnad att allt större resurser binds i investeringar som inte kan göras ogjorda. Det senare innebär uppenbara risker för inlåsning i större strukturer som blir övermäktiga för enskilda aktörer att förändra. Det finns mängder av exempel på detta i stads- och regionutveckling. Har man som i Göteborg en gång för mer än hundra år sedan anlagt en centralstation med tillhörande spårssystem som en s k säckstation är det kanske omöjligt att förändra strukturen och få genomgående trafik? En gång Hisingen, alltid Hisingen? En gång industristad, alltid industristad?

Problemet är att storstäders djupaste bundenhet till historiska beslut oftast gäller kärnan och trafiksystemen, vars utveckling samtidigt är mest grundläggande för uthållig tillväxt. Hjälpmédlet för detta ligger i strategisk planering. Och i detta fall **regionplanering**, där nyckelfrågorna koncentreras kring **samspelet** mellan kärna, omland och trafiksystem. Större – långsiktiga – förändringar i bebyggelse och trafiksystem kan inte fästas på plankartan var för sig. Och utan regionplanering tar planering av vägar och spår lätt överhanden. Det beror inte bara på att vägar och spår är nätverk. Staten har större inflytande.

Region- och nätverksstadens gemensamma egenskaper sammanfattas i följande tablå:

Stadsregioners gemensamma grundegenskaper

Skalfördelar

Välfärd förenad med **mångfald**

Monocentriska – största stad med
en regiongemensam kärna

Starka **historiska beroenden** –
särskilt kärna och trafiksystem

Storleken beror på **trafiksystemen**

Göteborg: Nätverks- eller centralortsregion?

Hur kan Göteborgsregionen beskrivas? Vad talar historien för? Präglas Göteborgs långsiktiga utveckling av nätverksstadens drivkrafter eller är det föreställningar om en växande centralort, där allt större omland, närmarknader och mångfald är mest avgörande, som dominerat bilden? Svaret är ganska enkelt.

Sedan förra sekelskiftet har näringslivet präglats av sjöfart, textilindustri, varv och fordonindustri. Men historien är längre än så med en stark historisk bundenhet till fjärrmarknader och som i dag innebär att Göteborgsområdet är **landets mest exportorienterade region**.

Tillbakablick

I sin historia är Göteborg mer internationellt präglad än kanske någon annan nordisk stad. Ambitionerna var redan från början att åstadkomma en bred kontaktyta mot världen: Stadens råd skulle ursprungligen bestå av fyra svenskar, 3 holländare, 3 tyskar och 2 skottar. Stadens form och starka befästning återspeglade ett starkt holländskt inflytande. Rådets sammansättning kan också spåras långt fram i tiden, i bildandet av Ostindiska kompaniet, i en tidig handel på Nordamerika, i de uthålliga förbindelserna med och invandringen av brittiska kapitalister. När Napoleon sökte avstänga Storbritannien från handel med den europeiska kontinenten var Göteborg öppen för handel i lönnedom med britterna.

Det finns kanske anledning för Göteborg att nu på 2000-talet åter starkare knyta an till brittisk ekonomi. De senaste tio åren har brittisk ekonomi visat en helt annan förmåga till ekonomisk förnyelse än större delen av det gamla Kontinentaleuropa med Frankrike och Tyskland i spetsen. Tillväxten i brittisk ekonomi har de senaste tio åren varit närmare dubbelt så stor som i Kontinentaleuropa, arbetslösheten hälften av Tysklands och sysselsättningen växer. Brittisk ekonomi drivs på ett annat sätt av växande tjänsteproduktion och serviceindustri. London är också hela Europas mest självklara ekonomiska och finansiella centrum. Nätverk och närvaro i London ger troligen helt andra ekonomiska möjligheter för Göteborgsregionen än närvaro i Bryssel, som kan ”lämnas åt” Stockholm.

Göteborg har i ett långt perspektiv förblivit en nätverksstad med stort inslag av tillverkningsindustri. Vid 1900-talets början var textilindustrin mycket omfattande. Efter andra världskrigets slut växte sjöfartsnäringen och byggandet av fartyg fick en enastående expansion. Vid slutet av 1900-talet är fordonsproduktion regionens signum.

För 80 år sedan var Göteborg en stad, men inte mycket till stadsregion. Utbytet mellan till exempel Göteborg och Mölndal hade närmast karaktären av fjärrhandel, med prämdragning på Mölndalsån. De två städernas arbetsmarknader var starkt lokala och separerade från varandra. Följande observationer kan belysa avsaknaden av lokal integration:

Från slutet av 1800-talet och långt in på 1900-talet utgjorde textilindustrin ett stort inslag i Göteborgs näringsliv. Gamlestadens Fabrikers AB som bildades 1891 avvecklade inte sin textilrörelse förrän på 1960-talet. Samma bolag medverkade också i bildandet av SKF 1907, vars lokalisering ännu idag är känd som "Gamlestaden". För människor som arbetade och bodde där på 1920-talet var Göteborg något avlägset och trots det ringa avståndet på några kilometer till Göteborgs centrum var det många som aldrig hade besökt staden Göteborg. Av detta förstår vi att Göteborgsregionen hade en mycket begränsad omfattning. Det fanns inte någon Göteborgsregion. Staden hade ett omland, vars orter drog små fördelar av Göteborg.

När började Göteborgsregionen utvidgas? Söker man enkla sanningar är svaret enkelt. Integrationen till en större arbetsmarknad kom i slutet av 1950-talet och den kom med bilismen. I Göteborg skulle man säga att den kom med Volvo PV 444. Spårvagnsnätets utbredning hjälpte till, men snabbt växande bilism drev mer på integrationen.

På 1970-talet användes begreppet Storgöteborg, med syftning på kommunerna Göteborg, Mölndal, Härryda, Partille, Lerum, Surte, Kungälv, Stenungsund och Tjörn.

Till Storgöteborg fördes också Alingsås och Vårgårda. Från 1920-talet fram till 1970, d v s på 50 år, hade regionen således vidgats i geografiskt omfång.

Men fortfarande i början på 1950-talet var det till exempel mycket sällsynt att en mölndalsbo besökte Göteborg. Expansionen skedde således mellan 1950 och 1970. När bilismen tilltog kom en verklig regionförstoring till stånd. Betyder detta att Göteborgsregionen har mer gemensamt med nordamerikanska städer än med europeiska storstäder? De senare har framför allt förstörats med växande spårtrafik, medan nordamerikanska med få undantag förstörats med kraftigt växande vägtrafik.

Pendlingen inom det som var Storgöteborg i början av sjuttioalet har vuxit – delvis kraftigt. Men vid sidan av detta har regionens geografiska arbetsmarknad **inte förstörats särskilt mycket under åttio- och nittiotalen.**

I ett annat avseende kan däremot Göteborgs stad och hela regionen jämföras med flera andra större städer i både Väst- och Sydeuropa. Göteborg var fram till slutet av sjuttioalet en hamn- och varvsstad. För Göteborgs stad gällde fortfarande i mitten av sjuttioalet att varvsindustrin hade nästan lika många sysselsatta som bilindustrin. Den senare sysselsatte nära 30 procent och den förra 25 procent av alla i tillverkningsindustrin.

Mot mitten av åttioalet hade det mesta av varv och svenska rederier med huvud- och stödfunktioner i Göteborg avvecklats. I båda fallen gällde det verksamheter som tog upp plats för både förnyelse och utvidgning av stadens och regionens gemensamma kärna. Detta var uppenbarligen hämmande.

Centrala lägen med närhet eller direktkontakt till storslagna "vattenrum" framstår som de senaste decenniernas kanske mest eftertraktade närmiljöer för både hushåll och kunskapsföretag. De senare är med få undantag också **kontorsföretag, som numera är den moderna storstadens "basnäring"**. **Moderna storstäder har ett kluster som alltid verkar vara större än alla andra kluster. Det gäller just kontor.**

Sedan början av åttiotalet koncentreras också huvuddelen av näringslivets tillväxt i moderna storstäder kring kontorsberoende företag. Det gäller också Göteborgsregionen, även om tillväxten kom sent. De senaste tio åren har kontorssysselsättningen i Göteborgsregionen ökat med 70 procent!

Nutid

Moderna storstadsregioner – och särskilt inre kärnor – är den självklara platsen för kontorsföretag. I detta avseende är det ingen principiell skillnad mellan å ena sidan London City och Manhattan och å andra sidan Göteborgs och Stockholms innerstad. Det är skalan som skiljer. I samtliga fyra drivs en stor och växande del av sysselsättningen av kontorsföretag, som i första hand är beroende av en stor närmarknad med utbud av arbetskraft och efterfrågan på kvalificerade kontorstjänster.

Kontorsföretag är dock ingen särskild bransch. Mer eller mindre kontorsberoende verksamheter finns numera i praktiskt taget alla branscher. Det avgörande ligger i att kontorsverksamheter i många olika branscher har ungefär likartat behov av arbetskraft och lokaler. De kan därför dra fördelar av närhet till varandra – inklusive alla företag som servar kontorsföretag. **Den bästa platsen att lokalisera kontorsföretag är därför platser där det finns många andra kontorsföretag.** Något förenklat kan man därför säga att lokalisering av kontorsföretag mer liknar skoaffärer än tillverkningsföretag i sin lokalisering.

Därtill finns det en annan betydande skillnad mellan kontor och industri. Industriproduktion är oftast förenad med någon specialfastighet eller anläggning som inte har någon större annan användning och egen marknad. Kontor finns däremot i kontorsfastigheter som har en mer generell användning i staden och för kontorsföretag finns det kontorsmarknader. Men sådana marknader är starkt koncentrerade till regioner med stora närmarknader och kärnor. (Det finns t ex inte någon särskild kontorsmarknad i Hagfors.)

En betydande tillväxt av kontorsföretag och andra tjänsteföretag i Göteborgsregionen de senaste tio åren betyder dock inte att regionen mist sin prägel av nätverksregion. **Göteborgsregionens starkaste sida ligger i dess fjärrmarknader.** Detta kan bl a belysas med ett nationellt perspektiv på olika regioners exportberoende.

Det finns stora skillnader mellan olika lokala arbetsmarknaders beroende av fjärrmarknader och internationell handel. Dessa skillnader ytrar sig tydligast i olika regioners exportintensitet, som t ex kan beräknas som total export (i 1000-tal kronor) per sysselsatt i den lokala arbetsmarknaden.

I landets medianmarknad motsvarar näringslivets totala export 110 000 kronor per sysselsatt – räknat på total sysselsättning i marknaden. I de mest exportberoende lokala marknaderna är motsvarande värde nästan tio gånger större. Det gäller Avesta och Perstorp. Vid sidan av dessa två finns det ytterligare tre små lokala arbetsmarknader vars exportvärde överstiger 500 000 kronor per sysselsatt. Det gäller Strömstad, Emmaboda och Älmhult.

Men rangordnar man landets samtliga lokala arbetsmarknader visar det sig att Göteborg kommer högt – på 14:e plats efter Trollhättan. Göteborg följs närmast av Hagfors.

I stort sett samtliga lokala arbetsmarknader med stort exportberoende är också relativt små lokala marknader – typexempel Fagersta. Bland de tjugo mest exportberoende finns Göteborg vid sidan av Gävle och Växjö.

I följande tabell sammanfattas ”hela listan” av de 20 mest exportberoende lokala arbetsmarknaderna.

Rangordning av landets lokala arbetsmarknader efter exportberoende. 2002/2003

Lokal arbetsmarknad	Export miljoner kronor	Export/sysselsatt 1000-tal kronor
1 Avesta	14 200	860
2 Perstorp	2 900	760
3 Strömstad	6 700	650
4 Emmaboda	3 000	620
5 Älmhult	6 800	510
6 Hofors	2 000	450
7 Fagersta	4 200	430
8 Ludvika	6 000	340
9 Gislaved	11 000	340
10 Ljungby	4 400	330
11 Munkfors	600	330
12 Hudiksvall	6 100	320
13 Trollhättan	26 000	310
14 Göteborg	130 900	310
15 Hagfors	1 500	290
16 Örnsköldsvik	7 200	290
17 Gävle	15 900	250
18 Markaryd	1 100	240
19 Eskilstuna	10 200	230
20 Växjö	13 500	230

Källa: JIBS

Som framgår är Göteborgs exportvolym – 130 miljarder kronor – av en helt annan storleksordning än samtliga övriga. Göteborg är på detta sätt landets absolut sett mest exportberoende lokala arbetsmarknad.

Bilden av Göteborgs exportberoende blir mer rättvisande om man jämför landets största lokala arbetsmarknader – med fler än 100 000 invånare. Göteborg kommer då på andra plats efter Trollhättan. Stockholm kommer på 9:e plats och Malmö först på 17:e plats.

I Stockholms lokala ekonomi motsvarar exportberoendet drygt 200 000 kronor per sysselsatt. Motsvarande värde för Göteborg är nästan 50 procent större.

Av storstadsregionerna är Malmö klart minst exportberoende – närmare en tredjedel av Göteborgs.

Rangordning av lokala arbetsmarknader med fler än 100 000 invånare efter exportberoende. 2002/2003

Lokal arbetsmarknad	Total export miljoner kronor	Export per sysselsatt 1000-tal kronor
Trollhättan	26 000	310
Göteborg	130 900	310
Gävle	15 900	250
Eskilstuna	10 200	230
Växjö	13 500	230
Västerås	17 700	220
Norrköping	16 100	220
Falun/Borlänge	14 000	210
Stockholm	234 800	210
Helsingborg	22 000	180
Luleå	11 400	180
Jönköping	12 700	170
Sundsvall	8 300	160
Skövde	10 600	130
Borås	9 800	130
Kristianstad	9 200	130
Malmö	35 700	130
Karlstad	7 200	130
Örebro	10 500	110
Linköping	11 200	100
Kalmar	5 000	100
Halmstad	4 400	90
Umeå	2 800	40

Källa: JIBS

Så vad är svaret? Bland de största regionerna i Norden präglas Göteborgsregionen mer av nätverksregionens beroenden än av den stora närmarknadens drivkrafter. **En större närmarknad kan starkt bidra till att Göteborgsregionen växer mer av egen kraft.**

Slutsatser

En stadsregion består av en kärnstad och en omgivning av andra mindre städer på pendlingsavstånd från kärnstad. Regionens storlek är en avgörande utvecklingsfaktor:

- Eftersom företag alltid har fasta kostnader blir mångfald i utbudet av varor och tjänster beroende av storleken på regionens närmarknad.
- Mångfald är ett fenomen som attraherar hushåll och företag till en region, och då kan regionen växa – med understöd av ny bebyggelse och utbyggda transportsystem som binder samman regionen i en monocentrisk struktur.

- Kärnstaden och dess stadskärna har en särskild betydelse för hela regionens mångfald som gäller arbets-, tjänste- och varumarknaderna. Kärnstadens storlek och mångfald utgör regionens attraktionskraft och formar dess magnetfält. Stadskärna, kärnstad och närstäder betingar ömsesidigt varandras utveckling i detta fält. Detta dynamiska samband behöver stöd i regionplanering.

Företag och andra verksamheter kan indelas i två grupper. Den ena består av aktiviteter som är inriktade på regionens närmarknad, vilket betyder att både säljare och köpare finns inom regionen. Den andra gruppen har huvuddelen av sina kunder på fjärrmarknader. Följande slutsatser klargör hur när- och fjärrmarknader genererar tillväxt i en region:

- En stor närmarknad ger kontinuerlig stimulans till fortsatt tillväxt av regionen. Närmarknaden är en grund för självförstärkande tillväxt.
- En stagnerande fjärrmarknad leder till gradvis reduktion av sysselsättning och befolkning i regionen.
- En växande fjärrmarknad stimulerar däremot till regiontillväxt.
- Försäljning av företagstjänster är en närmarknad, där exportföretag ofta är en bärande kundgrupp.
- Växande fjärrmarknader bygger generiskt på två faktorer. Den ena är ekonomisk tillväxt i externa ekonomier. Den andra är innovationer i den egna (exporterande) regionen. Innovationer stimuleras av exportföretagens FoU-investeringar och egenskaper i regionens miljö som möjliggör samspel med omgivningsföretag, kunskapsproducenter och kunder. Miljön skall idealt ha både mångfald och specialiserad mångfald.

När- och fjärrmarknader i Göteborgsregionen sedan 1950-talet:

- I slutet av 1960-talet hade Göteborgsregionen en närmarknad med stor mångfald för sin tid. Basen för detta var stora och framgångsrika exportföretag under en period på 20-25 års tid. Dessa genererade en ekonomisk tillväxt som förstörde närmarknaden.
- När flera fjärrmarknader under 1970- och 1980-talet mer eller mindre försvann drabbades också närmarknadernas utveckling.
- Först under 1990-talet sker på nytt en omfattande förnyelse av regionens närmarknader – mot stegrad mångfald.

Göteborgsregionen är framför allt en stor och växande urban ekonomi. Sedan mitten av nittio-talet har regionen också en något högre ekonomisk tillväxt än både Stockholms- och Malmöregionen, som tillsammans med Göteborg upptar en allt större del av svensk ekonomi och samhällsliv. Och det mesta talar också för att denna utveckling kommer att förstärkas. I en sådan utveckling finns det inte bara ett nationellt ”tillväxtuppslag” för Göteborgsregionen.

Den viktigaste slutsatsen kan sammanfattas med följande: *Göteborg är landets mest framträdande exportregion. Men det räcker inte för uthållig tillväxt. Behoven av arbetskraft för export krymper. En strategi för uthållig tillväxt måste bygga på att regionen blir större, får en bredare egen närmarknad och genererar sin egen tillväxt.*

En sådan strategi för Göteborgsregionen har starkt stöd av fakta i en pågående geografisk strukturomvandling av svensk ekonomi. Små närmarknader krymper och blir alltmer ekonomiskt riskfyllda, medan de största växer.

2. NÄRMARKNADERS BETYDELSE

Med större regioner följer att närmarknaden kan hysa särskilda lokala resurser och en mångfald av specialiserade verksamheter, som ger konkurrensfördelar, innovationsförmåga och välfärd. Den nya ekonomiska geografin – NEG – har flera starka budskap. Det finns särskilt två budskap som är mer avgörande. Det ena är att;

- (i) Ekonomisk tillväxt, förnyelse och mångfald inte följer nationsgränser. Den ekonomiska utvecklingen är starkare knuten till strukturen av urbana regioner, som formar närmarknader för hushåll och företag – arbete och boende.
- (ii) Det andra huvudbudskapet är att närmarknaders storlek spelar en grundläggande roll för tillväxt, mångfald och välfärd. Det senare budskapet innebär att ju större regioner desto större närmarknader.

Förklaringen är att fasta kostnader för specialiserade verksamheter kan fördelas på många kunder – både företag och hushåll.

Små regioners främsta handikapp är att närmarknaden bara i undantagsfall ger utrymme för mer än någon enskild specialiserad verksamhet. Följden av detta är att närmarknaders storlek sätter djupa spår i det svenska samhällets utveckling. Tillväxten koncentreras mot större regioner och särskilt till de största.

Lokala arbetsmarknader

Närmarknader kan, som sagts, bäst avgränsas som lokala arbetsmarknader. Och närmarknaders storlek kan enklast sammanfattas med antalet invånare. Enligt SCB:s senaste analys av pendlingsregioner, för 2003, finns det numera knappt nittio (87) lokala arbetsmarknader i landet.

Huvuddelen av dessa – drygt 60 stycken – har mindre än 100 000 invånare. De minsta, knappt tjugo stycken, har mindre än 10 000 invånare. I gruppen medelstora med vardera 100 000 – 500 000 invånare finns det totalt tjugo lokala arbetsmarknader. I följande tabell sammanfattas storleksfördelningen och antalet ingående kommuner.

Antal lokala arbetsmarknader och kommuner 2003

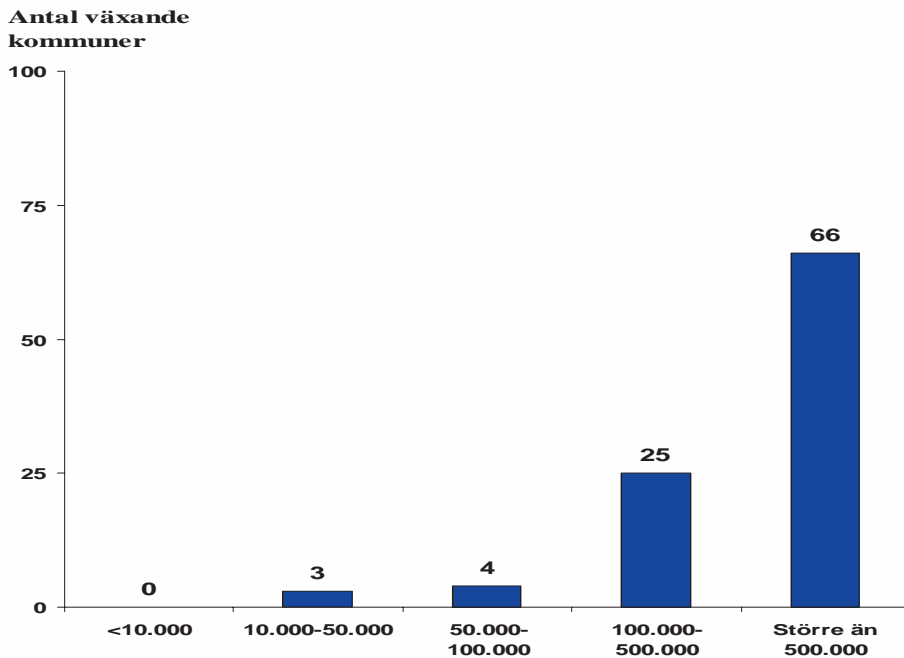
Lokala arbetsmarknaders storlek	Antal lokala arbetsmarknader	Antal ingående kommuner
Mindre än 10 000	17	17
10 000–50 000	39	62
50 000–100 000	8	17
100 000–500 000	20	116
Större än 500 000	3	78
Totalt	87	290

Källa: SCB

Betydelsen av närmarknaders storlek kan tydligt avläsas i kommunernas fördelning. **Kommuner med växande befolkning är starkt koncentrerade till medelstora och särskilt till de största närmarknaderna – d v s storstadsregionerna.**

Det är mycket ovanligt att kommuner som finns i närmarknader med mindre än 100 000 invånare växer. Av knappt hundra kommuner som har en växande befolkning de senaste tio åren finns endast sju stycken i lokala arbetsmarknader med mindre än 100 000 invånare. Fördelningen av antalet växande kommuner i landet över lokala arbetsmarknaders storlek illustreras i följande figur.

Lokala arbetsmarknaders storlek och antal kommuner som växer 1994-2004

Närmarknadens storlek = Antal invånare i lokal arbetsmarknad

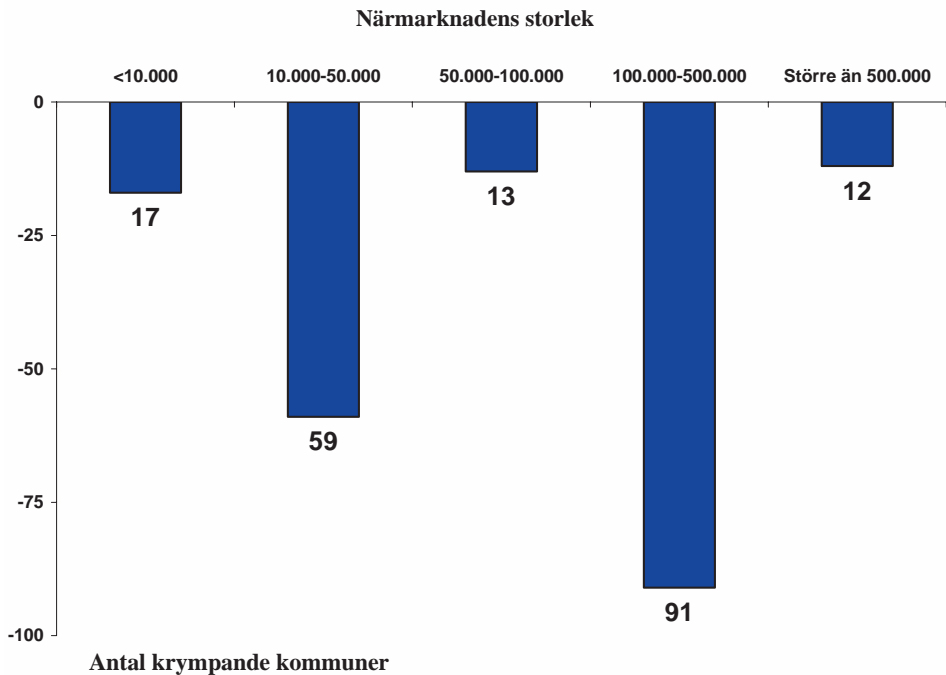
Källa: SCB

Motbilden till ovanstående är fördelningen av kommuner med minskande befolkning. Huvuddelen av dessa finns bland medelstora närmarknader – 100 000 – 500 000 invånare. Det är således inte riskfritt för en kommun att vara en del av en sådan region.

I lokala arbetsmarknader med färre än 100 000 invånare finns också en stor koncentration av krympande kommuner som är utspridda över tre storleksklasser. Fördelningen av krympande kommuner illustreras i nedanstående figur.

En tydligare bild av sambandet mellan närmarknaders storlek och kommuners utveckling, får man genom att ange andelen växande kommuner av samtliga i aktuella storleksgrupper av närmarknader. Här skiljer storstadsregionerna ut sig på ett slående sätt.

Lokala arbetsmarknaders storlek och antal kommuner som krymper 1994-2004

Källa: SCB

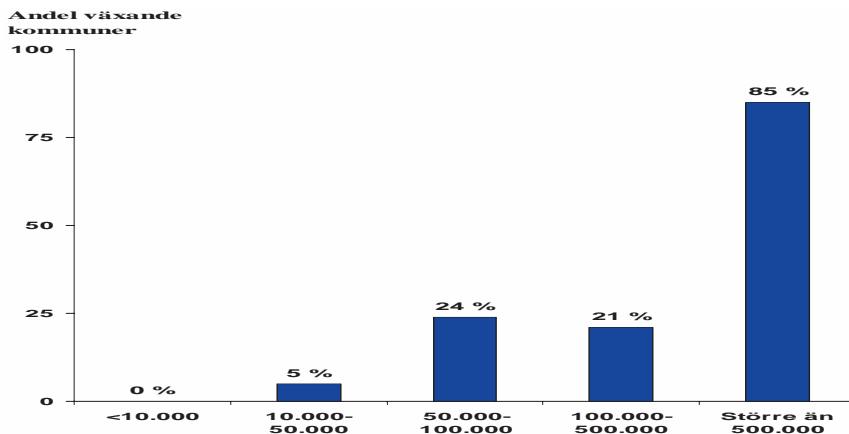
Bland dessa är det 85 procent av de ingående kommunerna som växer. I Göteborgsregionen fanns det under perioden 13 växande och 4 krympande kommuner, vilket visar att 75 procent av alla kommuner i Göteborgsregionen var växande.

I samtliga övriga regioner är motsvarande andel mindre än 25 procent. Och som framgår av följande bild är det ingen större skillnad mellan de två näst största (efter storstadsregionerna). Bland lokala arbetsmarknader med mindre än 50 000 invånare är det å andra sidan mindre än 5 procent av kommunerna som växer.

Tillväxtnönstret 1994–2004 kan tolkas på följande sätt. Kommuner i en storstadsregion är delaktiga i en endogen och systematisk expansionsprocess. För övriga kommuner gäller närmast det omvända. I denna grupp växer kommuner främst på grund av tillfälligheter, t ex temporära exportframgångar eller mer allmänt på grund av enskilda lokaliseringsbeslut som är fattade utanför kommunens egen region. När regionen är liten är även dessa ”tilfälligheter” mycket sällsynta.

För enskilda kommuner är det uppenbarligen avgörande att man tillsammans med så många närliggande kommuner som möjligt kan bilda en sammanhängande lokal arbetsmarknad. Och som sagts nyckeln till detta ligger i en stor kärnstad.

Lokala arbetsmarknaders storlek och andel kommuner som växer 1994-2004

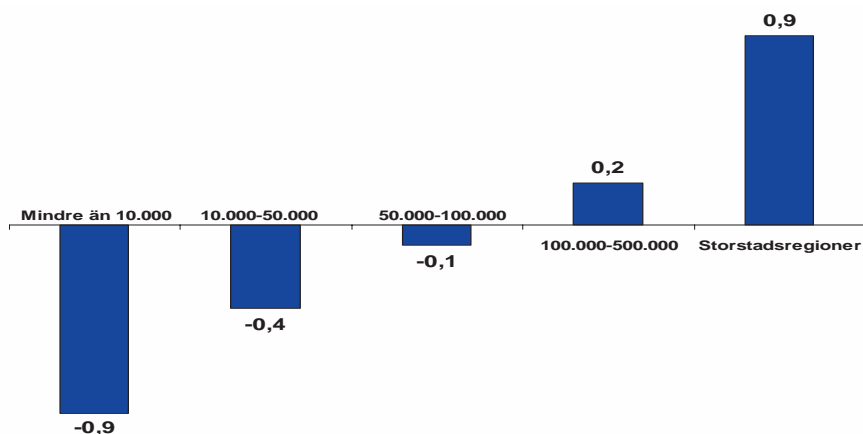
Källa: SCB

Befolkning och sysselsättning

Närmarknadernas betydelse för tillväxt kan först och främst sammanfattas med befolkningens och sysselsättningens utveckling i olika storleksgrupper. Som framgår av följande diagram verkar brytpunkten för en positiv befolkningstillväxt ligga i intervallet 100 000–500 000 invånare. Marginalen är dock liten och som visats domineras huvuddelen av kommunerna i denna grupp av minskande befolkning.

Det är endast storstadsregionerna som har en långsiktigt tillförlitlig positiv tillväxt – knappt 1 procent per år. Lokala arbetsmarknader med mindre än 100 000 invånare är på ett sluttande plan – ju mindre desto större minskning.

Befolkningens utveckling 1985-2004 i fem storleksgrupper av lokala arbetsmarknader. Procent/år

Källa: SCB.

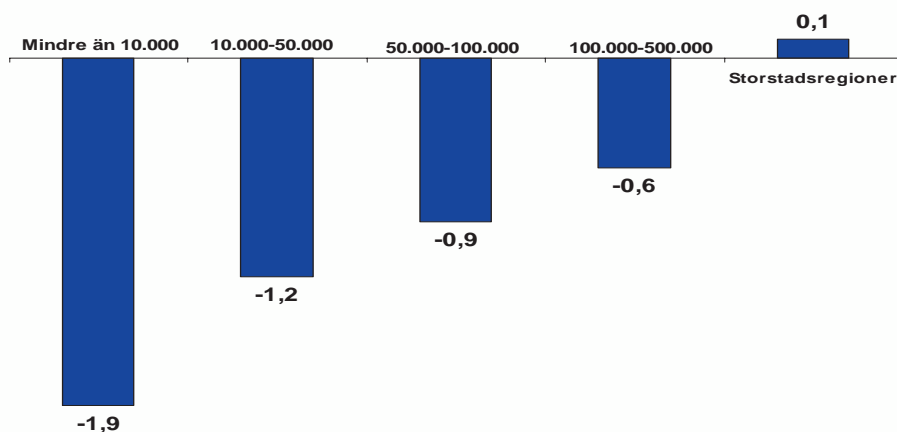
Bilden av storlekens betydelse förstärks av sysselsättningens utveckling. I de minsta närmarknaderna – mindre än 50 000 invånare – har sysselsättningen i allmänhet krympt med totalt 20 till 35 procent sedan slutet av åttiotalet. Detta motsvarar en årlig minskning på mellan 1 och 2 procent per år. Sysselsättningen genomgår således en mer dramatisk förändring än befolkningen, vars utveckling är betydligt trögare.

Som visas i följande figur har också utvecklingen varit negativ för lokala arbetsmarknader med 50 000 – 500 000 invånare – dock med en mindre nedgång bland de större. **Det är endast storstadsregionernas arbetsmarknader som förmått upprätthålla en långsiktigt positiv utveckling av sin sysselsättning**

Utveckling av total sysselsättning 1987-2003 i fem storleksgrupper av lokala arbetsmarknader. Procent/år

---

Källa: SCB

Och det finns inte så mycket som talar emot att denna utveckling kommer att bestå. Varken närings- eller arbetsmarknadspolitik och kanske än mindre regionalpolitik biter på moderna ekonomiers beroende av urbana marknaders storlek. Uthållig tillväxt och hög sysselsättning handlar mer om regionbyggande.

Regionförstoring och växande avkastning

Hur kan då närmarknaders storlek ha så starkt inflytande på tillväxt i Sverige? Det finns två svar på detta: Ett kortare och mer intuitivt svar och ett längre teoretiskt som levereras av NEG. Båda svaren har emellertid att göra med att nästan alla verksamheter i moderna ekonomier präglas av växande avkastning – skalfördelar. Det kortare svaret är att *vid växande avkastning växer fördelarna av att bedriva verksamhet där andra gör det.*

Vad menas då med växande avkastning? Grundbegreppet är skalfördelar eller skalekonomi. Och skalfördelar finns i praktiskt taget alla moderna ekonomiska verksamheter – även i rätt små företag med tio eller tjugo anställda. Skillnaden mellan större och mindre företag ligger i att större företag har skalfördelar för stora kundgrupper medan mindre företag har skalfördelar för mindre.

Huvudförklaringen till att det finns skalfördelar är att en eller flera produktionsresurser i moderna företag är fasta och därför ger upphov till en fast kostnad som är oberoende av om man producerar lite eller mycket (inom ett visst intervall). Fasta kostnader finns inte bara i företag som producerar varor – transportmedel, trävaror, maskiner och liknande. Sådana kostnader finns också i verksamheter som producerar tjänster. I det senare fallet framför allt i form av fasta kostnader för att hålla produktionskapacitet i beredskap.

I detta avseende kan många tjänsteproducerande verksamheter liknas vid akutmottagningar, där en stor fast kostnad är förenad med att hålla mottagningen öppen. Samma villkor gäller flygplatser, vård, biografier, restauranger, hotell, antikvariat och liknande. Kommer många kunder blir den fasta kostnaden per enhet låg och avkastningen – vinsten – blir större. Kommer få blir kostnaden per enhet stor. Och risken är att den blir för stor i förhållande till vad kunderna vill betala. *Så snart det finns fasta kostnader och därmed skalfördelar blir företagen beroende av närhet till kunder och köpkraft.*

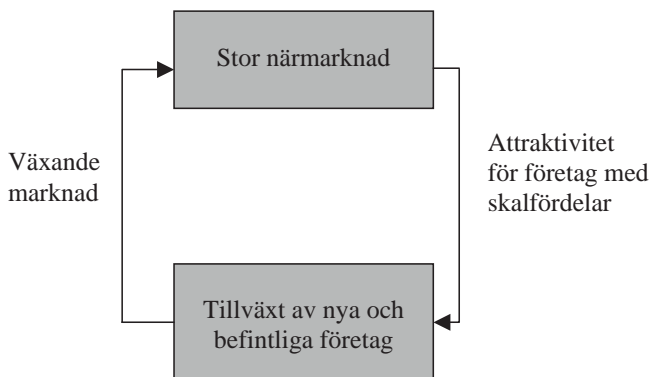
Växande avkastning och närmarknader ger upphov till en dynamisk mekanism som i större regioner genererar tillväxt på ett självförstärkande sätt. *Med skalfördelar söker sig företagen oftare till större närmarknader och marknaderna blir större därför att företagen söker sig dit.* Det bildas således ett **självförstärkande samband**, som drivs av samspelet mellan skalfördelar och efterfrågan på mångfald. Detta samspel är särskilt betydelsefullt för tjänsteproduktion som dels förutsätter resor, dels därför att den allmänna efterfrågan på tjänster växer snabbare än för varor.

Det finns dock exempel på en del tjänsteproduktion, vars leverans är helt okänslig för avstånd och som därför inte är beroende av lokala marknaders storlek. Det främsta exemplet är olika typer av ”call-centers”, som kan lokaliseras fritt och därför styrs till lokala marknader med låga kostnader för arbetskraft och lokaler.

Närmarknad, skalfördelar och självförstärkande tillväxt

Den grundläggande förklaringen till det starka sambandet mellan närmarknaders storlek och tillväxt är mångfald. Med det senare menas **förekomsten av olika sorters ekonomiska verksamheter och resurser** – varor, tjänster och kompetenser.

Små närmarknader har mycket begränsad efterfrågan på större delen av hela det potentiella utbudet av varor och tjänster. I många fall är efterfrågan för liten för att täcka olika verksamheters fasta kostnader.

I dessa fall blir det ekonomiskt omöjligt att lokalisera, utveckla och marknadsföra sådana verksamheter i en liten närmarknad. Detta gäller både företag som verkar som underleverantörer till andra företag och verksamheter som är beroende av hushållens marknader.

En större närmarknad ger utrymme för ett växande antal olika sorters ekonomisk verksamhet att täcka sina kostnader. Med större närmarknader växer således den lokala ekonomins mångfald – diversifiering. Detta grundläggande samband är mycket starkt för både företag och hushåll.

Sambandet mellan storlek och mångfald illustreras i följande figur. För var och en av de fem storleksgrupperna anges antal förekommande branscher – typer av företag och ekonomiska verksamheter.

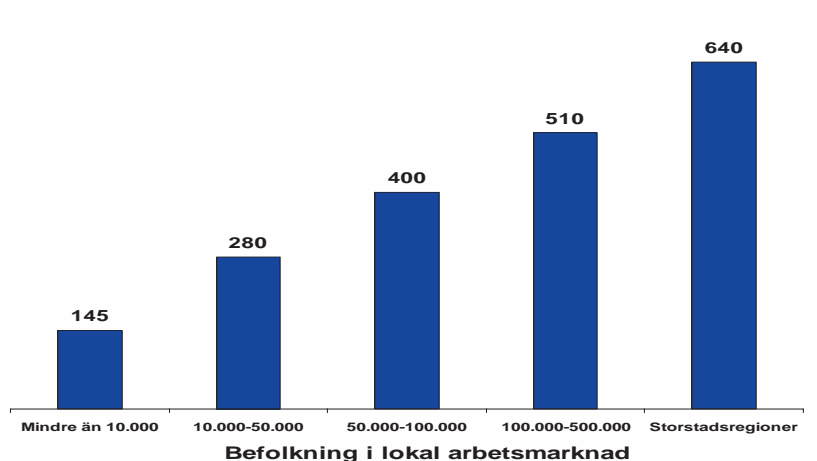
Den växande mångfald som stimuleras av närmarknadens storlek består till stora delar av olika tjänsteproducerande verksamheter som är lokalt betydelsefulla för både företagets konkurrenskraft och hushållens välfärd. Storleken påverkar också mångfalden av industribranscher. Många moderna industriföretag är beroende av lokala arbetsmarknader med bred yrkeskompetens och lokala nätverk av underleverantörer. Ett sådant utbud finns framför allt i storstadsregioner.

Det är uppenbart att stora regioner ger helt andra villkor för tillväxt och välfärd än små lokala marknader. Stora regioner har en flerfald mer mångsidig ekonomi som både erbjuder starkare anpassning till lokala behov och till världsmarknadens utveckling.

Antal branscher och lokala arbetsmarknaders storlek 2000

Källa: Särskild bearbetning av CFAR, SCB.

Regionstorlek, mångfald och kunskap

Sambanden mellan regionstorlek och mångfald ger större regioner ett flertal fördelar för förnyelse och tillväxt:

- I stora närmarknader kan företag koncentrera sig på sin kärnverksamhet och genom "outsourcing" låta andra företag och entreprenörer i konkurrens ta hand om sådana verksamheter som inte tillhör kärnverksamheten. Dessa möjligheter är starkt begränsade i små närmarknader, där varje företag i högre grad får lösa sina problem på egen hand.

- Mångfalden i stora närmarknader gör regionala innovationssystem särskilt framgångsrika i sådana marknader. Enligt ITPS är t ex etableringsgraden – nya företag per 1 000 invånare – nästan dubbelt så stor i storstadsregionerna som i övriga landet.

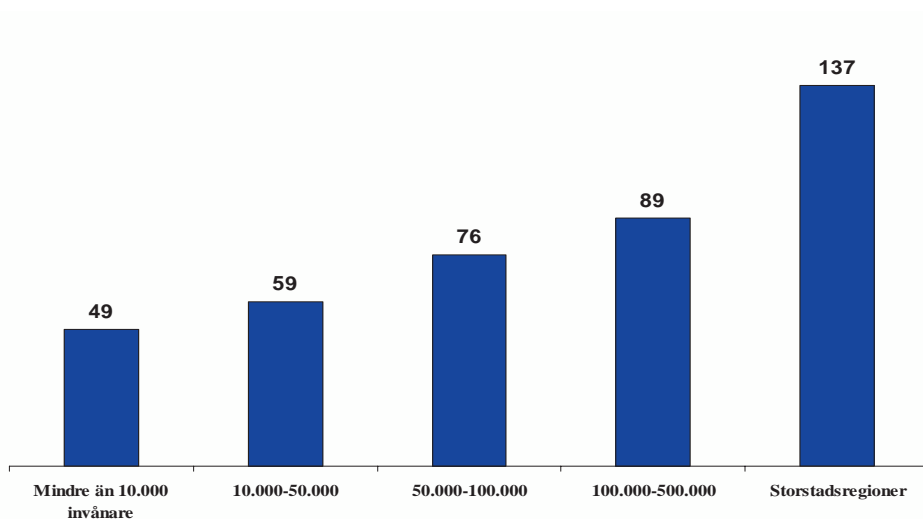
Detta hänger också ihop med att stora närmarknader å ena sidan ger helt andra möjligheter för arbetskraft med högre utbildning att få jobb för sin kompetens. Å andra sidan är arbetsmarknader med stor och säker tillgång på personer med högre utbildning en given attraktivitet för alltmer kunskapsberoende företag. Effekten av detta blir ett starkt samband mellan regionstorlek och högre utbildning. Som visas i följande figur växer utbildningsintensiteten med närmarknaders storlek.

I detta fall blir också effekten av storstadsregioner särskilt stor. Detta talar för att det **egentligen bara är storstadsregioner som kan erbjuda en tillräckligt sammansatt kompetens för alltmer kunskapsberoende verksamheter, FoU och innovationssystem.**

Lokala arbetsmarknaders storlek och personer med högre utbildning per 1000 invånare 2003

Källa: SCB

Starka samband mellan närmarknaders storlek, mångfald och utbildningsintensitet ger också en starkt storleksberoende ekonomisk tillväxt. I storstadsregionerna har den totala lönesumman (i fasta priser) de senaste tio åren vuxit med i genomsnitt 4,3 procent per år. Och huvudbidraget till denna tillväxt kommer från tjänsteföretag, som är särskilt beroende av stora närmarknader. (Detta gäller också Göteborgsregionen.)

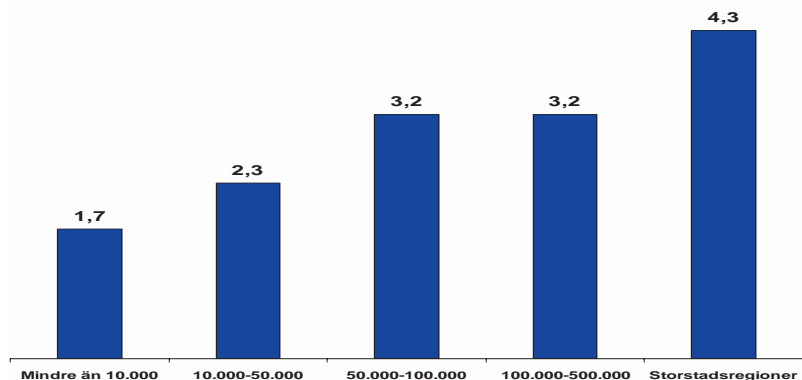
Regionstorlek och ekonomisk tillväxt

Som visas i följande figur är mindre regioners tillväxt väsentligt lägre. Och i allmänhet växer ekonomins lönebetalningsförmåga i mindre regioner för långsamt för att motivera någon ökad sysselsättning.

Real tillväxt i total lönesumma 1995-2004 i fem storleksgrupper av lokala arbetsmarknader. Procent/år

---

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Till bilden hör dessutom ett annat grundläggande samband med närmarknaders storlek. Med större närmarknader följer en högre allmän lönenivå. Det finns fler faktorer som bidrar till detta samband. I större närmarknader kan företagen specialiseras allt starkare. Med större specialisering växer den lokala ekonomins produktivitet och löner. Men det är inte bara företagen som kan dra nytta av större regioners möjligheter. Eftersom större närmarknader är mer diversifierade är också arbetskraftens möjligheter att utnyttja sin specifika kompetens och specialiseras i en mångfald av olika verksamheter och karriärer större.

Det finns också en annan starkt kompletterande förklaring till att stora närmarknader har en högre allmän lönenivå än små närmarknader. **Skall en stor närmarknad hållas ihop i en fungerande pendlingsregion – lokal arbetsmarknad – måste det löna sig att pendla relativt långt.** I praktiken betyder detta att arbetskraften måste kompenseras genom högre löner för sin uppoffring i tid och pengar att pendla långt. Och förklaringen till att företagen kan betala högre löner i stora regioner ligger i att de kan dra större nytta av skalfördelar och specialisering än i små marknader. I små lokala arbetsmarknader behövs inte samma kompensation för långa pendlingsavstånd och därför är också den allmänna lönenivån lägre.

Således: **Större närmarknader har i allmänhet en högre lönenivå än mindre närmarknader och större närmarknader är större därför att det lönar sig att pendla längre än i mindre.**

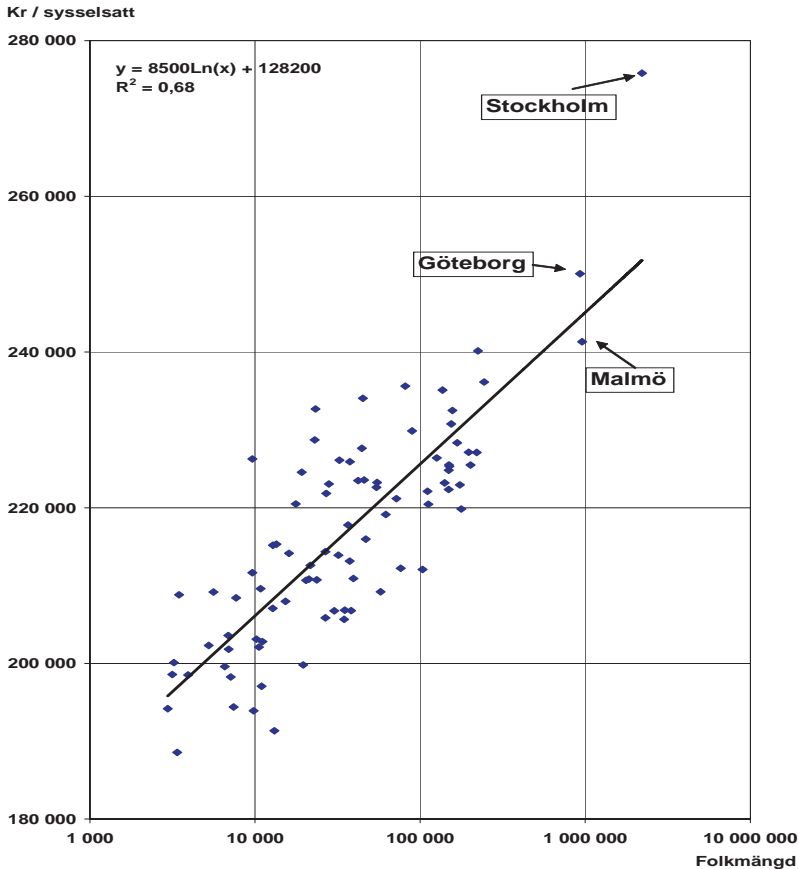
Frågan är: Finns verkligen detta samband i Sverige? Och har Göteborg en högre allmän lönenivå än andra mindre arbetsmarknader? I följande diagram visas det generella sambandet tillsammans med positionen för alla landets lokala arbetsmarknader. I vertikal led anges den genomsnittliga lönenivån – räknad på samtliga sysselsatta i var och en av de lokala marknaderna. Och i horisontell led anges de lokala arbetsmarknadernas storlek mätt i antal invånare. Som framgår är sambandet starkt.

Det är särskilt tydligt att de största regionerna har en avsevärt högre lönenivå än de mindre. Men Göteborg har inte bara den näst högsta lönenivån.

Göteborgs position ligger också en bit över det generella sambandet mellan löner och regionstorlek –

det visat att lönenivån i Göteborgs lokala arbetsmarknad är något högre än vad det generella sambandet mellan löner och regionstorlek motiverar. Detta talar antingen för att Göteborgs lönenivå motiverar en större region eller att uppoffringarna för att pendla i Göteborgs nuvarande arbetsmarknad är relativt stora och därför förutsätter en relativt hög lönenivå. För Malmö gäller det motsatta.

Genomsnittlig lön per sysselsatt och lokala arbetsmarknaders storlek. År 2003

Källa: Specialbearbetning av kontrolluppgifterna, SCB och Temaplan

Regionstorlek, arbetslöshet och socialförsäkringar

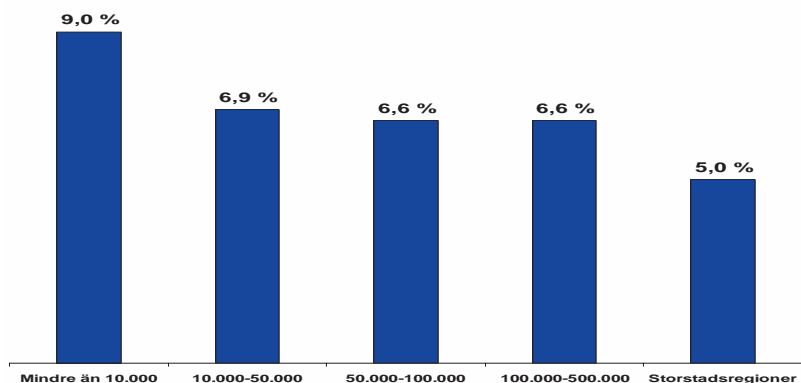
Med större närmarknader följer inte bara större mångfald och kunskapsproduktion samt högre löner och tillväxt. Stora lokala arbetsmarknader fungerar i allmänhet bättre än mindre. Arbetslöshet och beroende av socialförsäkringar avtar med växande regionstorlek.

I flertalet av de minsta arbetsmarknaderna är arbetslösheten dubbelt så stor som i storstäderna. Tar man fasta på statistiken från AMS över arbetslösa och personer i konjunkturberoende program visar det sig att det bara är storstäderna som ligger inom räckhåll för riksdagens och regeringens mål. I mindre regioner ligger arbetslösheten i allmänhet kring 7 procent och i storstadsregionerna vid 5 procent.

Andel arbetslösa och i konjunkturberoende program 2004. Fem storleksgrupper av lokala arbetsmarknader

---

Källa: AMS och SCB.

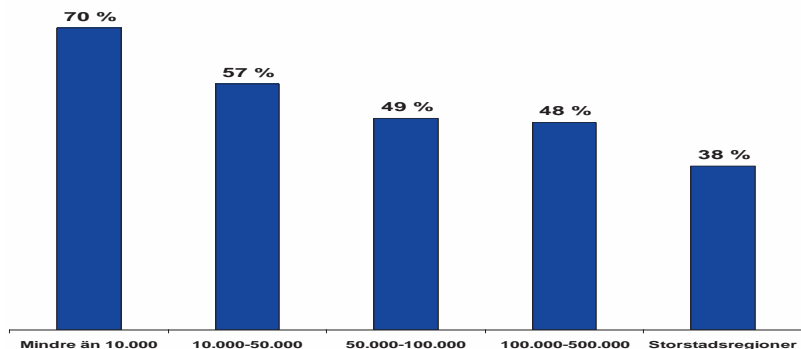
De ekonomiska och sociala problemen som är förenade med många mindre arbetsmarknader ytttrar sig dock tydligast i hushållens beroende av socialförsäkringar. I storstadsregionerna motsvarar hushållens totala ersättningar från socialförsäkringar (inklusive pensioner) 38 procent av hushållens samlade lönesumma. I övriga landet är motsvarande värde 53 procent.

I hushållens beroende av socialförsäkringar finns det också ett signifikant samband med regionstorlek. I de minsta marknaderna – mindre än 10 000 invånare – motsvarar ersättningarna för socialförsäkringar 70 procent av lönesumman. I lokala arbetsmarknader med 10 000 – 50 000 invånare är motsvarande värde knappt 60 procent. Därpå faller beroendet till knappt 50 procent för lokala marknader med 50 000 till 100 000 invånare. Följande figur illustrerar sambandet.

Totala ersättningar från socialförsäkringar (inkl pensioner) i procent av total lönesumma 2004. Fem storleksgrupper av lokala arbetsmarknader

---

Källa: Kontrolluppgifterna, SCB och Temaplan.

Storleken spelar roll

Det är uppenbart. Teori och fakta talar starkt för att urbana regioners storlek spelar en grundläggande roll för ekonomisk utveckling, konkurrenskraft och välfärd. Sverige är ingen enhetsmarknad, den ekonomiska strukturen är starkt knuten till en gles struktur av många små och medelstora närmarknader. Problemet är inte små kommuner, utan för små och för många lokala arbetsmarknader.

Med större regioner följer som visats:

- Större mångfald – diversifiering
- Större utbildningsintensitet
- Högre befolkningstillväxt
- Högre sysselsättningstillväxt
- Högre ekonomisk tillväxt
- Högre löner
- Högre etableringsgrad
- Lägre arbetslöshet
- Lägre beroende av socialförsäkringar

Men egentligen är det endast storstadsregionerna som kan tillförsäkra kommuner en uthållig välfärd, växande sysselsättning och låg arbetslöshet. Frågan är: Kan man inte skapa fler stora regioner vid sidan av de befintliga storstadsregionerna?

Antagligen inte om man menar ekonomiskt funktionella regioner. **Stora integrerade arbetsmarknader förutsätter stora kärnstäder och särskilt stora kärnor.** Och några sådana finns det inte vid sidan av Malmö i Sydsverige, Göteborg i Västsverige och Stockholm i Mälardalen.

Jönköping, Växjö eller Linköping kan knappast bli gemensamt pendlingsmål för hela Östra Götaland. Och Karlstad, Borlänge/Falun eller Örebro kan knappast bli gemensam kärna för hela Östra Mellansverige. Och varken Östersund, Sundsvall, Umeå eller Luleå kan bli gemensam kärna för större delar av Norrland. Vad är alternativet till fortsatt – forcerad – tillväxt av Göteborgs-, Malmö- och Stockholmsregionen? Göteborg är den självklara kärnstaden för hela Västsverige.

3. HALVA SVERIGE

Våra tre storstadsregioner omfattar en allt större del av landets befolkning och ekonomi. Fortsätter utvecklingen i samma spår kommer de snart – troligen inom de närmaste fem åren – att ha fler invånare än hela det övriga Sverige. Vad är Göteborgsregionens roll i denna utveckling?

På längre sikt har storstadsregionerna dessutom en ekonomiskt mer gynnsam åldersstruktur med färre äldre än i andra delar av landet. Utvecklingen i storstadsregionerna talar därför inte för ett långsiktigt krympande utbud av arbetskraft. Det nationella problemet i detta avseende finns i övriga landet.

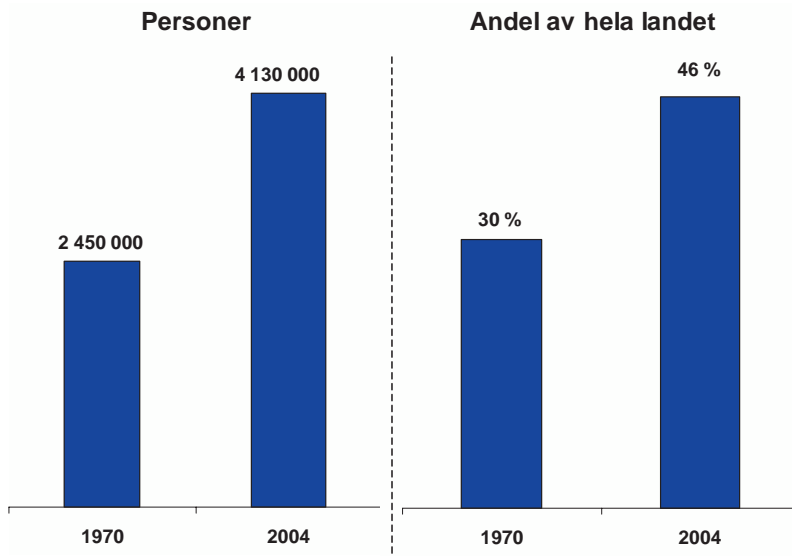
I början av sjuttioalet ingick totalt 44 kommuner i storstädernas lokala arbetsmarknader enligt SCB:s definition. De hade då tillsammans knappt 2,5 miljoner invånare, 30 procent av hela landets befolkning. Sedan dess har de vuxit både genom förtätning och geografisk förstoring.

Enligt SCB:s senaste indelning, för 2003, omfattar storstädernas lokala arbetsmarknader totalt 78 kommuner, d v s var fjärde svensk kommun. Landets tre största regioner har nu – 2004 – tillsammans drygt 4,1 miljoner invånare. **Mellan 1970 och 2004 har folkmängden i storstädernas lokala arbetsmarknader vuxit med nära 70 procent!**

Invånare i storstadsregionernas lokala arbetsmarknader 1970 och 2004

Källa: SCB

Vilken är då huvudförklaringen till den stora tillväxten? Är det folkmängden i kärnstädernas tidiga förortskommuner som expanderat? Eller har integrationen av fler kommuner i storstädernas lokala arbetsmarknader efter 1970 betytt mest?

Befolkningsökningens tillväxtkällor

Utvecklingen kan fördelas på tre tillväxtkällor. Två handlar om förtätning och den tredje om geografisk förstoring. Den första komponenten är befolkningens tillväxt inom kärnstädernas gränser, d v s inom Stockholms, Göteborgs och Malmö stad – *förtätning inom kärnstäderna*.

Den andra faktorn omfattar befolkningens tillväxt (1970–2004) i de kommuner – kranskommuner – som redan 1970 ingick i storstädernas lokala arbetsmarknader. Denna faktor kan kortfattat kallas *förtätning inom kranskommuner*.

Slutligen finns det en tredje faktor, den befolkning som tillkommit genom geografisk utvidgning av storstädernas lokala arbetsmarknader mellan 1970 och 2004 – *regionförstoring*. I följande tabell redovisas en sammanställning.

Befolkning i storstadsregionernas lokala arbetsmarknader 1970 och 2004

”Komponent”	Antal personer
Befolkning i storstadsregionerna 1970	2 452 000
+ Förtätning inom kärnstäderna (1970–2004)	41 000
+ Förtätning inom kranskommuner (1970–2004)	549 000
+ Regionförstoring (1970–2004)	1 086 000
= Befolkning i storstadsregionernas lokala arbetsmarknader 2004	4 128 000

Källa: SCB.

Sett på detta sätt har trafiksystemens utbyggnad och växande pendlingsavstånd – d v s regionförstoring – gett ett mycket större bidrag till storstadsregionernas långsiktiga tillväxt än förtätning.

Det kanske mest anmärkningsvärda är den mycket låga tillväxten i kärnstäderna. Förtätningen i kärnstäderna har under drygt trettio år gett knappt 2 procents tillväxt i storstadsregionernas samlade befolkning. Förklaringen till detta ligger inte bara i den s k ”gröna vågen” på sjuttioalet. Utvecklingen avspeglar den växande ytstandarden i boendet och det låga bostadsbyggandet i kärnkommunerna under stora delar av både åttio- och nittioalet. Kanske har förmågan och viljan att utveckla kärnstädernas stadsmiljö för boende inte varit tillräckliga? Vad har hindrat i Göteborg?

Tillväxten har i stället skett genom en omfattande förtätning i kärnstädernas kranskommuner – s k suburbanisering. Sedan sjuttioalets början har detta medfört att storstadsregionernas befolkning ökat med 20 procent.

Den verkligen stora förändringen ligger dock i regionförstoring framför allt under periodens sista del – efter 1990. Geografisk förstoring har som framgår av tabellen tillfört storstäderna nästan 1,1 miljon invånare. Detta motsvarar en tillväxt på drygt 40 procent (räknat på 1970 års befolkning).

Men regionförstoring innebär inte bara att storstäderna fått en större befolkning i sina yttre delar. Regionernas yta har naturligtvis också ökat kraftigt. Men de kommuner som integrerats har som regel en jämförelsevis låg täthet.

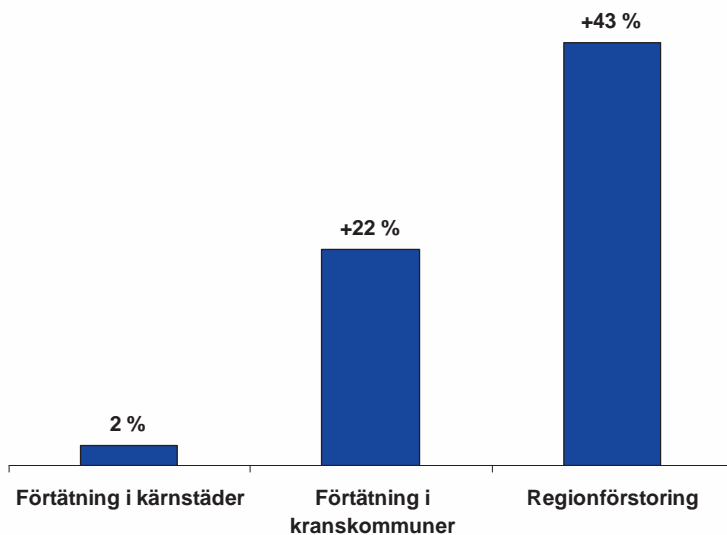
Med andra ord: **Regionförstoring har medfört en betydande utglesning av både storstadsregionernas fysiska struktur och närmarknader. Frågan är hur långt denna utglesning kan fortgå?**

Är det rimligt att ytterligare fler kommuner omfattas av storstädernas urbana och ekonomiska inflytande? Vad är den sammanhållande kraften? Handlar det enbart om utbyggnad av trafiksystemen? När kommer storstädernas regionförstoring till ”vägs ände”? Måste det inte skapas mer att pendla till? Också i Göteborg? Det vill säga måste inte kärnstäderna växa? Eller skall storstadsregionerna suburbaniseras alltmer? Mer eller mindre regionplanering?

Befolkningstillväxt i storstadsregionernas lokala arbetsmarknader 1970–2004

Källa: SCB

Vilka krafter ligger bakom den form som förstoringen av storstadsregionerna fått? Beslut av både hushåll och företag har uppenbarligen drivit på. Befolkningens tillväxt i storstadsregionerna har förenats med en bestående stimulans från både växande utbud och efterfrågan på en mängd inomregionala marknader – närmarknader. Med växande närmarknader har företag och andra verksamheter bättre kunnat utnyttja skalfördelar – både i befintliga och nya företag och verksamheter – och mångfalden har vuxit.

För företagen har utbudet av arbetskraft vuxit och gett bredare tillgång till större och mer specialiserad kompetens. För hushållen har valmöjligheterna och tillgängligheten till arbete vidgats och fördjupats.

I början av sjuttioalet omfattade storstadsregionernas lokala arbetsmarknader knappt 1,2 miljoner arbetsplatser. Efter en tidvis omfattande strukturuomvandling, förtätning och förstoring har sysselsättningen i storstädernas lokala marknader vuxit med nära 800 000 personer och omfattar numera – 2004 – nästan 2 miljoner sysselsatta – d v s **nästan hälften (48 procent) av landets sysselsättning.**

Till bilden hör att storstadsregionernas arbetsmarknader är platsen för en allt större del av landets kunskapsberoende verksamheter.

Detta visar sig bland annat i koncentrationen av arbetskraft med högre utbildning. Senaste data visar att **nästan 60 procent av antalet personer med en högskoleutbildning tre år eller längre finns i storstadsregionerna.**

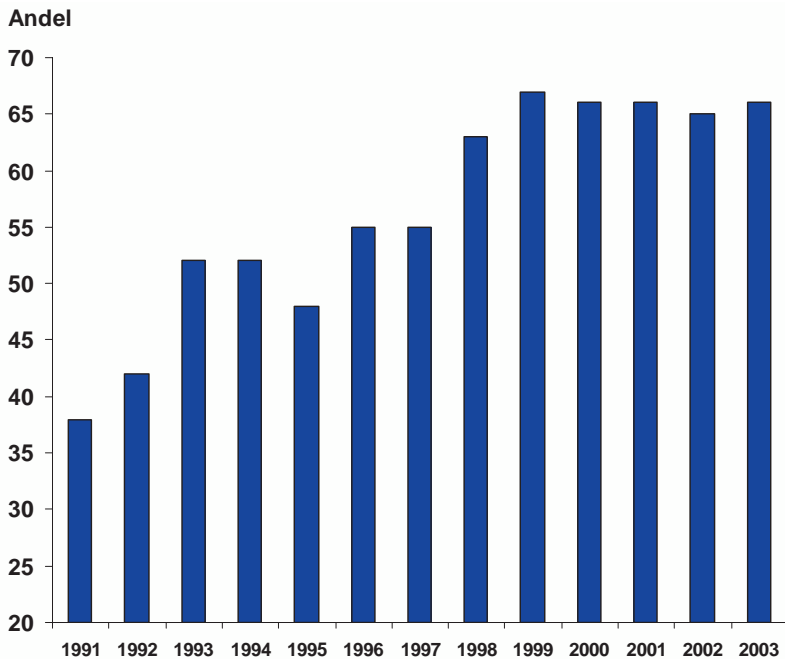
Under första delen av nittiotalet har de största regionernas roll för tillväxt och välfärd förändrats på ett annat långsiktigt avgörande sätt. Då avvecklades huvuddelen av efterkrigstidens statliga stödsystem till bostadsbyggande. Systemet, som inte tog hänsyn till bostädernas marknadsvärde, hade under en längre tid stimulerat bostadsbyggande i praktiskt taget alla kommuner i landet. Följden blev att mer än 60 procent – tidvis mer än 70 procent – fördelades till kommuner utanför de framtida storstadsregionerna.

Efter avvecklingen av stödsystemet har detta visat sig ohållbart. Följaktligen har också bostadsbyggandet omfördelats under 1990-talet. Som framgår av följande figur har storstadsregionerna de senaste fem åren stått för två tredjedelar av hela landets bostadsbyggande.

Storstadsregionernas andel av landets bostadsbyggande

Källa: SCB

Till bilden hör, som sagts, att storstadsregionerna snart omfattar hälften av landets befolkning. Men det är inte allt. Storstäderna har också en yngre befolkning än övriga landet. Framför allt har de tre största regionerna en jämförelsevis mindre befolkning över 60 år. I denna åldersgrupp har övriga landet nästan 60 procent av befolkningen och storstäderna drygt 40 procent.

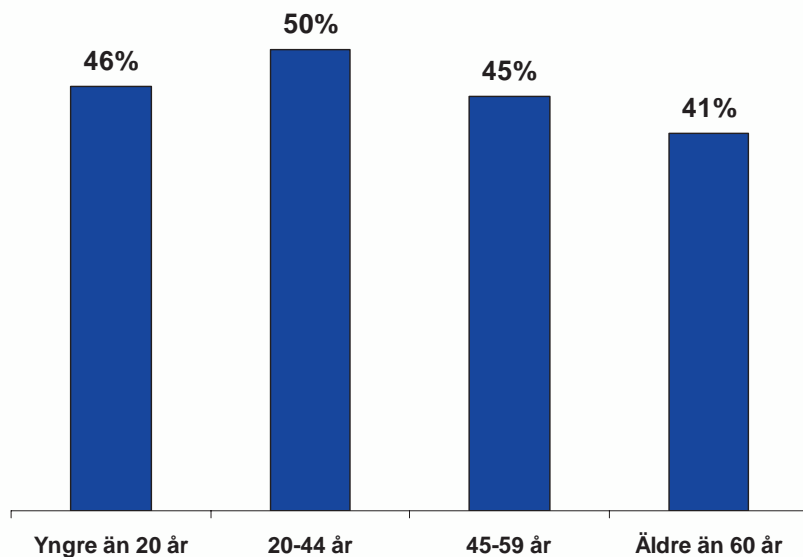
I hela åldersgruppen 20 till 45 år har däremot storstäderna 50 procent av befolkningen. Problem förenade med en långsiktigt åldrande befolkning och minskat utbud av arbetskraft är således väsentligt mindre i de största regionerna.

Åldersfördelningen har också en dynamisk konsekvens. Den är en grund för en bestående skillnad i befolkningens utveckling. Storstadsregionerna kommer fortsatt att växa snabbare.

Storstadsregionernas andel av landets befolkning i fyra åldersgrupper

---

Källa: SCB

I det föregående har vi beskrivit hur storstädernas samlade befolkning utvecklats genom förtätning och utvidgning. Frågan är om Stockholm, Göteborg och Malmö präglats av likartade mönster.

I ett avseende är utvecklingen likartad. Samtliga tre har haft en svag långsiktig tillväxt i kärnstäderna – dvs i Stockholms, Göteborgs och Malmö stad. Storstadsregionernas tillväxt har med andra ord förskjutits allt längre från såväl Stockholms som Göteborgs och Malmös stadshus. Och tillväxtpolitik handlar därför alltmer om samordning – regionplanering – med kommuner i regionen.

Det finns två dominerande och ”motsatta” riktningar – krafter – i tillväxten:

- (i) En nationell rörelse in mot storstadsregionerna och,
- (ii) en regional som pekar ut från kärnstäderna – suburbanisering.

Sedan början av sjuttioalet har inte befolkningen i någon av de tre kärnstäderna vuxit med mer än 2 till 3 procent. Då fanns majoriteten av storstadsregionernas befolkning och ekonomiska liv i kärnstäderna.

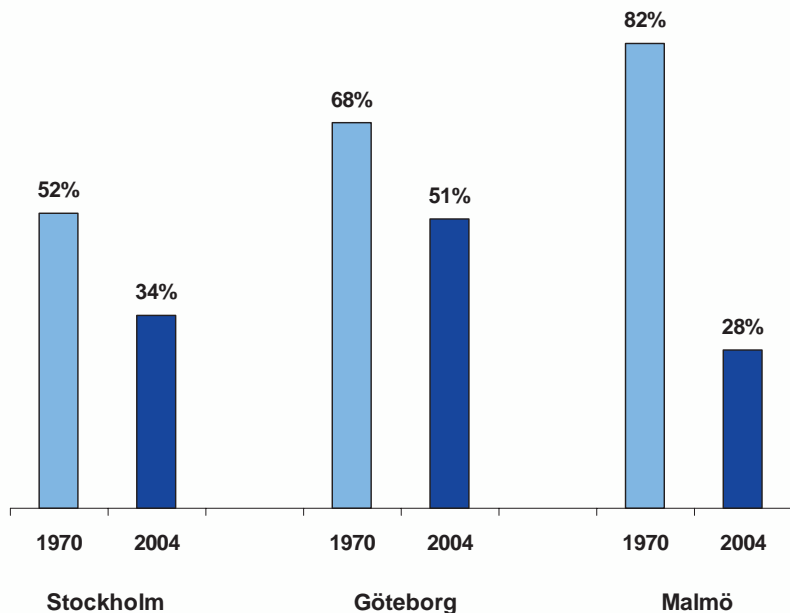
Nu mera har Stockholms stad bara en tredjedel av befolkningen i regionens lokala arbetsmarknad.

Och Malmö stad, som i början av sjuttio-talet omfattade över 80 procent av regionens invånare, utgör nu mindre än 30 procent. I Göteborgs stad bor dock fortfarande något mer än hälften av regionens befolkning.

Kärnstädernas andel av befolkningen i de lokala arbetsmarknaderna

---

Källa: SCB

I början av sjuttio-talet var Malmö med sina 320 000 invånare den klart minsta storstadsregionen. Vid sidan av själva staden ingick då bara fem mindre kommuner i Malmös lokala arbetsmarknad, och till skillnad mot Stockholm och Göteborg hade Malmö ett litet omland av kranskommuner. Fram till mitten av nittio-talet kom möjligheterna att pendla att rejält förbättras och praktiskt taget samtliga kommuner i sydvästra Skåne integrerades i Malmös lokala arbetsmarknad.

Sedan första delen av nittio-talet har dessutom hela nordvästra Skåne – med ytterligare tio kommuner – blivit en del av en sammanhängande stadsregion med Malmö som största koncentration. Malmös lokala arbetsmarknad har med andra ord framför allt vuxit genom geografisk förstoring. Förtätning i både Malmö och de närmaste kranskommunerna har däremot betytt förhållandevis lite för stadsregionens samlade tillväxt.

Utvecklingen av Stockholms lokala arbetsmarknad har följt ett delvis annat mönster. Regionförstoring har betytt mindre, medan befolkningen i de kommuner som redan på sjuttio-talet var integrerade med Stockholm har vuxit starkt.

Stockholms lokala arbetsmarknad omfattade i början av sjuttioalet 23 kommuner – d v s huvuddelen av länet, och fram till början av nittioalet tillkom bara fyra kommuner till regionens lokala marknad.

Men därefter har det skett en stor förändring, då hela Uppsalas tidigare lokala arbetsmarknad, som nära nog omfattade hela Uppsala län, har integrerats i Stockholms arbetsmarknad.

Utvecklingen i Göteborgsområdet avviker i sin tur både från Malmös och Stockholms. Redan i början av sjuttioalet omfattade Göteborgs lokala arbetsmarknad tolv närkommuner fördelade i tre län. Och fram till början av nittioalet integrerades endast fyra mindre kommuner med Göteborgs lokala arbetsmarknad.

De senaste tio åren har som nämnts Malmö tillförts Helsingborgs tidigare lokala marknad och Stockholm hela Uppsalas, medan Göteborg endast utvidgats med Bollebygd, Lilla Edet och Mark. Varför Malmö och Stockholm lyckats ”bättre” är oklart.

Göteborgs svagare utvidgning kanske kan hänföras till det tidigare statliga inflytandet i regionens utveckling från tre olika länsstyrelser. Konsekvensen av Malmös starka utvidgning och Göteborgs svaga är att Malmös lokala arbetsmarknad numera blivit något större än Göteborgs. Skillnaden är dock liten. Malmöregionen har 960 000 invånare och Göteborgsregionen 940 000. Både Malmö och Göteborg är således snart stadsregioner med vardera en miljon invånare.

I följande tabell redovisas en sammanställning av hur befolkningen i storstädernas lokala arbetsmarknader utvecklats. På samma sätt som tidigare har tillväxten delats upp i tre komponenter.

Befolkning i storstadsregionernas lokala arbetsmarknader 1970 och 2004

”Komponent”	Stockholm	Göteborg	Malmö
Befolkning i lokala arbetsmarknader 1970	1 445 000	685 000	320 000
+ Förtätning inom kärnstad (1970–2004)	20 000	15 000	5 000
+ Förtätning i kranskommuner (1970–2004)	370 000	140 000	40 000
+ Regionförstoring	395 000	100 000	590 000
= Befolkning i lokal arbetsmarknad 2004	2 230 000	940 000	955 000

Källa: SCB

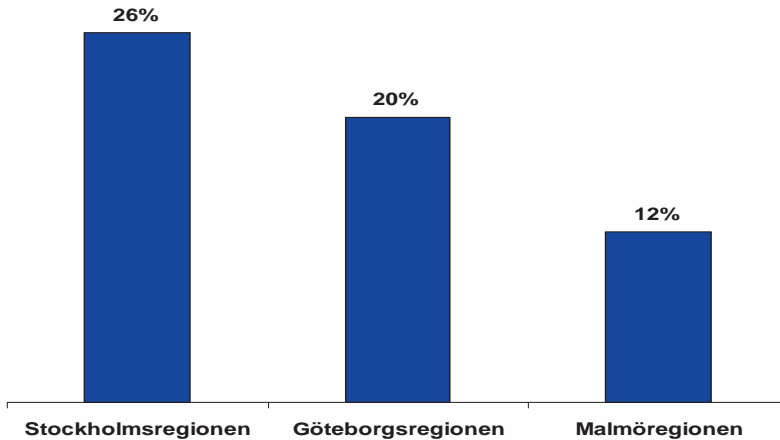
Som framgår av tabellen har Stockholmsområdet vuxit mest genom förtätning i kranskommunerna – med drygt 25 procent. Medan den procentuella tillväxten i Göteborgs förortskommuner har varit nästan lika stor, har Malmös kranskommuner vuxit väsentligt långsammare.

Befolkningens tillväxt i storstadsregionernas lokala arbetsmarknader genom förtätning i kranskommuner 1970–2004

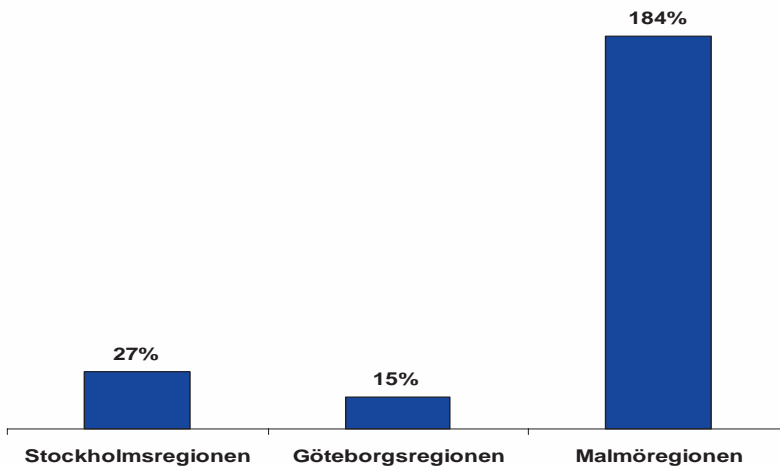
Källa: SCB

Regionförstoringen ger en helt annan bild. Malmös lokala arbetsmarknad har mellan 1970 och 2004 vuxit med 180 procent genom ett kraftigt vidgat omland. I Stockholmsområdet har motsvarande process medfört att den lokala arbetsmarknaden ökat med drygt 25 procent. **I Göteborgsregionen har däremot utvidgningen av den lokala arbetsmarknaden gått långsamt.**

Befolkningens tillväxt i storstadsregionernas lokala arbetsmarknader genom förstoring 1970–2004

Källa: SCB

Fördjupad tudelning?

Storstadsregionernas förtätning och utvidgning innebär att tudelningen av landet blivit tydligare. Detta yttrar sig inte bara i att storstäderna snart omfattar hälften av landets befolkning. I och med att Helsingborgs och Uppsalas tidigare lokala arbetsmarknader gått upp i Malmös och Stockholms, har också avståndet i storlek mellan å ena sidan storstadsregionerna och övriga landets lokala arbetsmarknader vidgats – d v s övriga landet innefattar färre medelstora arbetsmarknader.

Mycket talar också för att denna tudelning kan fördjupas ytterligare. Möjligheterna att skapa fler medelstora geografiskt funktionella arbetsmarknader med mellan 250 000 och 500 000 invånare är nämligen mycket begränsade. Pendlingsavstånden blir helt enkelt för stora. En integration av Linköping och Norrköping är kanske det enda undantaget. Dessa två städer skulle då med omland tillsammans få cirka 450 000 invånare.

Dessutom kan inom tio år Borås, Trollhättans och Varbergs arbetsmarknader ha integrerats med Göteborgs. Inom samma tidshorisont kan Kristianstads och Malmös arbetsmarknader växa ihop. Och i Mälardalen kan Stockholmsregionen utvidgas med huvuddelen av Västerås och Eskilstunas lokala marknader. Med en sådan utveckling jämte en förtätning av storstadsregionernas nuvarande marknader – i en takt av cirka ½ procent per år – kan storstäderna kanske 2015 komma att ha drygt 5 miljoner invånare, närmare 60 procent av landets befolkning.

Framtida befolkning i storstadsregionernas lokala arbetsmarknader

Region	2004	2015?
Stockholm	2 230 000	2 750 000
Göteborg	940 000	1 400 000
Malmö	960 000	1 200 000
Summa	4 130 000	5 350 000

Hur stor kan Göteborgsregionen bli?

Tillväxten koncentreras uppenbarligen mot allt större regioner och i denna utveckling spelar storstadsregionerna en nyckelroll. Och som vi visat i tidigare avsnitt är stora närmarknader förenade med självgenererad tillväxt, större mångfald och kunskapsproduktion, högre löner och sysselsättning och lägre arbetslöshet och mindre beroende av socialförsäkringar. Men är det möjligt att Göteborgsregionen inom tio till femton år omfattar närmare 1,5 miljoner invånare? En sådan utveckling förutsätter en ökad inhemsk inflyttning och förtätning av regionen. Kanske kan man också förutse arbetskraftsinvandring? Parallellt med en sådan utveckling kan också Göteborgsregionen förstoras geografiskt.

Som vi visat har regionförstoring varit den dominerande tillväxtfaktorn för storstadsregionernas tillväxt sedan början av sjuttioalet. Stockholmsområdet har förstorats med Uppsala under nittioalet och Malmöregionen har de senaste åren integrerats med Helsingborgs lokala arbetsmarknad. Frågan är om Göteborg kan förstoras med Borås, Trollhättans och Varbergs lokala marknader?

Pendlingsmönster

Göteborgsregionens struktur och samspelet mellan regionens inre och yttre delar kan på ett tydligt sätt illustreras med regionens dominerande pendlingsmönster. Inpendlingen till Göteborgs stad faller på ett entydigt sätt med växande bilrestid från Göteborg.

I Partille och Mölndal, som har vardera knappt 15 minuters bilrestid till Göteborg, pendlar cirka 50 personer per 100 förvärvsarbetande (i respektive kommun) in till Göteborg.

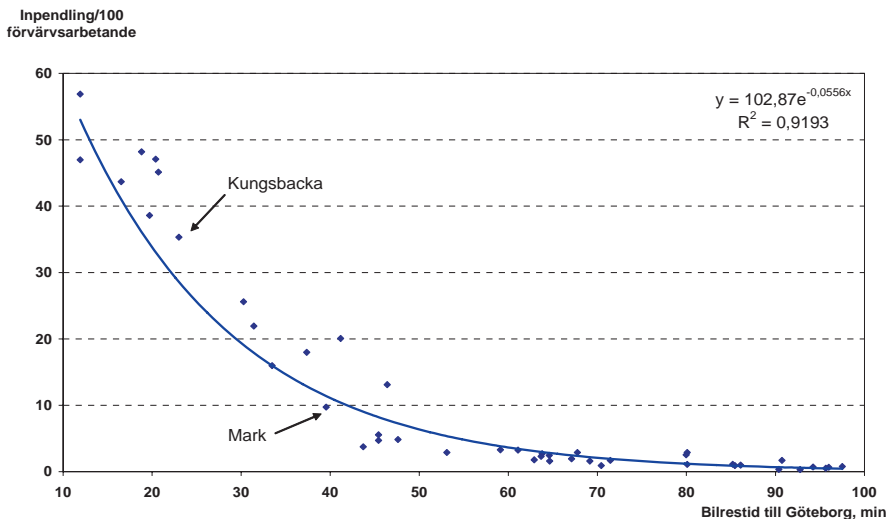
Tar man i stället fasta på Alingsås, Bollebygd och Stenungsund, som har cirka 30 minuters bilrestid till Göteborg pendlar inte mer än mellan 15 till 25 personer per 100 förvärvsarbetande in till Göteborg. Och rör man sig ännu längre ut till t ex Varberg och Vårgårda, som har cirka 45 minuters bilrestid till Göteborg krymper pendlingen ännu mer. I Varberg och Vårgårda pendlar endast cirka 5 personer per 100 förvärvsarbetande till Göteborg.

I följande diagram illustreras sambandet mellan inpendling till Göteborg och bilrestid. Det starkt förenklade sambandet, som innebär att inpendlingen till Göteborg följer en sk negativ exponentialfördelning av restid, förklarar i sig över 90 procent av de omgivande kommunernas inpendling till Göteborgs stad.

Inpendling till Göteborg, 2002/2003. Inpendlare per 100 förvärvsarbetande invånare i omgivande kommuner

---

Källa: SCB, Särskild bearbetning

Den heldragna linjen i ovanstående diagram anger det generella – förväntade – sambandet mellan inpendling och restid. För en viss kommun kan detta samband antingen ligga över eller under den faktiska pendlingen.

Ligger den faktiska pendlingen över är det ett uttryck för att den verkliga pendlingen är större än förväntat och vice versa.

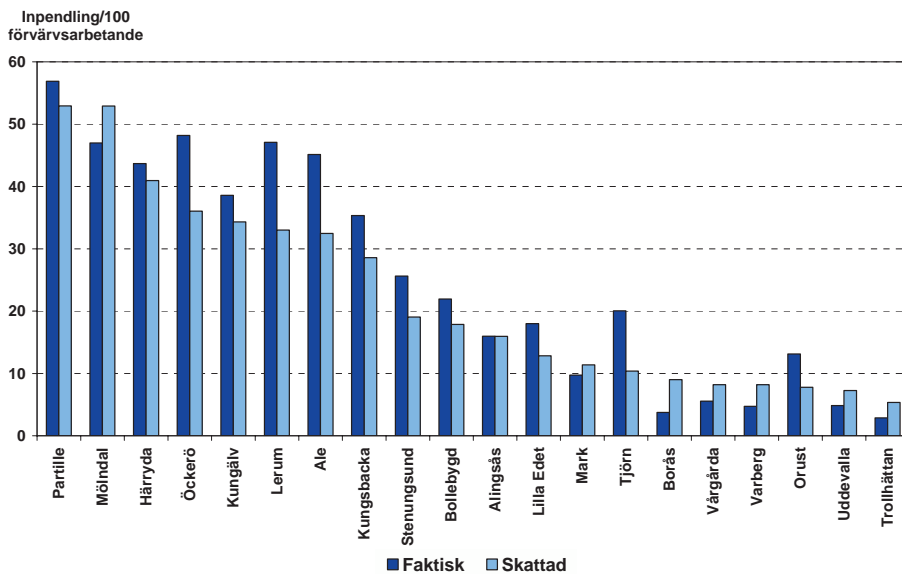
Det finns framför allt nio kommuner som har en större faktisk inpendling till Göteborg än förväntat. Som framgår av nedanstående diagram gäller detta Öckerö, Lerum, Ale,

Kungsbacka, Stenungsund, Bollebygd, Lilla Edet, Tjörn och Orust. Bland dessa nio kommuner är Öckerö, Lerum och Ale de mest utpräglade förortskommunerna.

Kommuner med lägre inpendling än förväntat är i allmänhet både mer perifera och större. Det gäller Borås, Varberg, Uddevalla och Trollhättan. Ingen av dessa ingår i Göteborgs nuvarande lokala arbetsmarknad. Det generella sambandet mellan inpendling till Göteborg och restid talar för att inpendling från dessa kommuner borde vara 50 till 100 procent större.

Det finns två huvudförklaringar till att dessa kommuner inte har större inpendling till Göteborg. Den ena är att den lokala ekonomin i var och en av dessa kommuner erbjuder betydande arbetsmöjligheter utan större uppoffringar för längre pendling – d v s så länge Göteborg inte erbjuder bättre möjligheter på arbetsmarknaden – fler, mer specialiserade och bättre betalda jobb – pendlar inte fler till Göteborg (från Borås, Varberg, Uddevalla och Trollhättan). Den andra förklaringen är att trafiksystemen är underdimensionerade – d v s att uppoffringarna i tid och pengar för att pendla till och från Göteborg är för stora.

Faktisk och förväntad inpendling till Göteborg

Källa: SCB, Särskild bearbetning

Hur förhåller sig då inpendlingen till Göteborg i förhållande till motsvarande för Stockholm och Malmö? Har Malmö större eller mindre inpendling från sitt omland än Göteborg? Vad betyder den större koncentrationen av arbetsplatser i Stockholm för dess inpendling?

I följande diagram illustreras det generella sambandet mellan inpendling till var och en av de tre kärnstäderna och restid från omgivande kommuner. Skillnaderna är tydliga. Kurvorna har i princip samma förlopp – d v s att inpendlingen avtar i samma takt med växande avstånd.

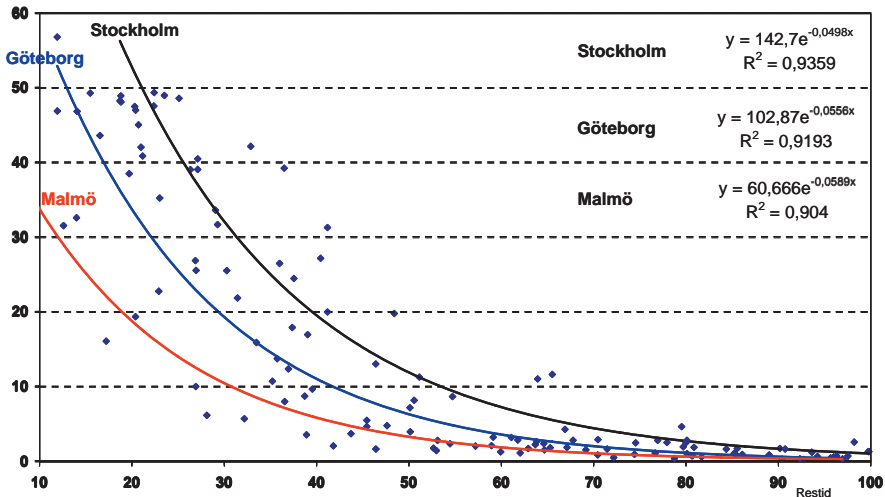
De avgörande skillnaderna ligger i kurvornas nivå. Malmös ligger 40 procent under Göteborgs och Göteborgs ligger nästan 40 procent under Stockholms. Detta är närmast en direkt återspegling av kärnstädernas attraktivitet i form av antal jobb.

Inom Göteborgs stads gränser finns dubbelt så många jobb som inom Malmö. Och inom Stockholms stad finns i sin tur nästan dubbelt så många jobb som inom Göteborg.

Signalen är tydlig. Skall regionen förstoras på ett uthålligt sätt måste den regiongemensamma kärnan växa.

Inpendling till storstadsregionernas kärnkommuner

Inpendlare/sysselsatt

Källa: SCB, Särskild bearbetning

Inpendling från kärnkommunernas omland 2002/2003. Antal inpendlare per 100 förvärvsarbetande invånare

Bilrestid	Göteborg	Stockholm	Malmö
15 minuter	45	68	25
20	34	53	19
30	19	32	10
40	11	19	6
50	6	12	3
60	4	7	2

Källa: SCB, Särskild bearbetning

Slutsatser

Vad man än må tycka om dessa framtidsperspektiv, är det oklokt att blunda för styrkan i de krafter som driver utvecklingen. De blir utmaningar för politiken både på nationell och regional nivå.

Den kanske största utmaningen är den fara som ligger i en ostrukturerad, ostyrd och oplanerad regionförstoring. När en allt större del av storstadsregionerna består av urbaniserad eller halv-urbaniserad landsbygd, riskerar de att inte längre förmå bjuda invånare och näringsliv tillräcklig kvalitet i service och miljö, tillräcklig närhet och täthet,

och de kan tappa i tillväxtkraft och internationell konkurrensförmåga. Näringslivet och marknaden löser inte det problemet, inte heller den statliga regionalpolitiken eller infrastrukturpolitiken. Och inte varje kommun för sig.

En demokratiskt **förankrad regionplanering är det enda instrument som utgår från storstadsregionens styrkor och svagheter, visar på möjligheter och hot och föreslår lösningar**. Nästa avsnitt handlar om regionplaneringens utveckling i våra tre storstadsregioner under efterkrigstiden.

Samhällsplaneringens historia i storstäderna ställer bl a följande frågor:

- Är inte storstadsregionernas utveckling – hittills och framöver – ett argument för en regionplanering med tydliga tillväxtmål?
- Talar inte geografisk förstoring och suburbanisering för att trafiksystemens utbyggnad är nyckelfrågor?
- När regionen växer och blir mer flerkärnig, hur utvecklar man då den gemensamma regionkärnan som är varje storstadsregions sammanhållande kraft?
- Hur stärker man storstadens signum, som är mångfald?
- Stockholm är redan en europeisk storstadsregion, och Malmö får draghjälp av Köpenhamn. Men hur ser Göteborgs framtid som storstad ut? Finns det något alternativ till en strategi för hög tillväxt?
- Var ligger huvudansvaret för storstadsregionernas utveckling, och vem tar initiativen? Vem har störst förmåga att samverka med näringslivet? Staten eller kommunerna tillsammans?

4. TILLVÄXT OCH REGIONPLANERING I STORSTÄDERNA

Tillväxt står i fokus för storstadsplaneringen, nu kanske mer än någonsin tidigare under efterkrigstiden. Längre togs tillväxten närmast som given, och planeringens uppgift var främst att fördela ett växande välstånd så rättvist som möjligt.

Sverige förvandlades relativt sent från råvarubaserad ekonomi över högkvalificerat och moget industriland till modernt kunskapssamhälle, och samtidigt växte välfärdssamhället fram. I hägn av den stabila tillväxten förlöpte processerna parallellt och mestadels framgångsrikt under ett halvt sekel. Mycket av detta utspelades i Stockholm, Göteborg och Malmö som gick in i efterkrigstiden som stora städer med omgivande landsbygd och små förorter och nu är centra i integrerade storstadsregioner.

Efter chocken på tidiga 1970-talet, då en lång period med hög ekonomisk tillväxt bröts och samhällsekonomi blev alltmer krisartad och svåröversäglig, dröjde det innan tillväxt togs upp igen på allvar i storstadsregionernas samhällsplanering.

Den akuta hanteringen av energikrisen och industrikriserna och deras följder, nationellt och lokalt, tog länge upp det mesta intresset för politiskt ansvariga i stat och kommun. I regionernas mera långsiktiga planering kom bostadsmarknadernas obalanser, sociala frågor och segregationsproblem men också tillväxtens negativa miljöeffekter högre upp på agendan.

I det följande jämför vi översiktligt förloppen i Stockholms, Göteborgs och Malmös regionplanering under de senaste årtiondena ur ett tillväxtperspektiv. Men först tar vi upp regionplaneringen som begrepp och nämner kort mot en internationell bakgrund hur den vuxit fram i de svenska storstäderna. Vi försöker också förklara skillnaderna och utvecklar vår syn på vilken nytta regionplanering kan göra framöver.

Regionplanering i svensk lagstiftning

I all samhällsplanering möts många intressen, och konflikter uppstår lätt. Inte minst gäller det den framtida användningen av mark och vatten och hur materiell infrastruktur skall lokaliseras och dimensioneras. Det påverkar miljö och livsvillkor för många, och stora ekonomiska intressen står också på spel. Därför är all rumslig (fysisk) planering omgärdad med lagstiftning om former, processer, rättsverkan mm. Plan- och bygglagen, PBL, är den främsta av de många lagar, förordningar och regelverk som i dag styr verksamheten.

I Sverige finns det knappast någon koppling mellan å ena sidan statligt dominerad regionalpolitik och regional utvecklingsplanering och å andra sidan rumslig regionplanering. Det närmaste man kommer är kravet i förordningen om regionalt utvecklingsarbete att kommunernas översiktliga planering skall beaktas. (Det har genom åren gjorts många försök från statliga utredningar att förbättra anknytningen och stärka regionplaneringen i de expansiva regionerna men de har alltid fallit.) I vårt system svarar kommunen för den rumsliga planeringen i sitt område, och regionplanering kan tillgripas där den behövs för att samordna flera kommuners planering. Det behovet finns av naturliga skäl främst i våra storstadsområden, där människors vardag ofta utspelar sig i flera kommuner: man är bosatt i en kommun, arbetar i annan, har sitt umgänge i en tredje osv och är egentligen berörd av hur alla dessa kommuner planerar den miljö som man lever och vistas i, men man har i huvudsak sitt inflytande begränsat till bostättningskommunen.

Vill man påverka regionens planering, får man göra det via den kommun där man är skriven och har rösträtt – eller gå vid sidan om det lagreglerade systemet och driva frågan i opinionsgrupper och media.

Formellt är det enligt PBL regeringen som bestämmer att vissa kommuner skall bilda ett regionplaneförbund för uppgiften, men det får inte ske om kommunerna mera allmänt motsätter sig det; däremot kan regeringen besluta mot enstaka kommuners vilja att de skall ingå i ett förbund. I Stockholms län gäller en speciallag enligt vilken landstinget har regionplaneansvaret.

I samtliga fall där man regionplanerat i storstäder eller på andra håll, har de berörda **kommunerna tagit initiativet och regeringsbeslutet närmast varit en formell bekräftelse av en kommunal överenskommelse**. Regeringens rätt att tvinga in en motsträvig kommun i ett regionplaneförbund eller tvinga den kvar där har aldrig behövt tillämpas.

Regionplanens rättsliga ställning är svag: ett regionplaneorgan behöver inte upprätta en regionplan, och en sådan plan är inte bindande utan bara vägledande för den kommunala planeringen och för länsstyrelsens prövning av kommunala planer.

Det svenska systemet för rumslig planering är i ett internationellt perspektiv ovanligt njuget mot regionala intressen liksom det är mot andra övergripande intressen än de som regleras i miljöbalken. En internationell storflygplats med anslutande markkommunikationer ses, kanske något överdrivet uttryckt, mindre som hävstång för en kraftfull regionalekonomisk utveckling än som källa för lokalt buller och luftföroreningar.

Länsstyrelsen skall pröva kommunala detaljplanebeslut om markanvändning "som angår flera kommuner". Men det mellankommunala intresset behöver inte framgå av en regionplan, och länsstyrelsen skall visserligen vid sin prövning beakta en eventuell plan men behöver inte följa den.

En antagen regionplan kan underställas regeringens prövning, som i så fall bara avser frågan om den strider mot riksintressen eller ej. Fysisk riksplanering förekommer inte alls efter ett ambitiöst men inte särskilt framgångsrikt försök på 1970-talet (frånsett naturresurslagens tillkomst, som sedan blivit en av grundstenarna i miljöbalken).

Det påstås ibland att Sverige är ett genomplanerat land, men i varje fall är samordningen dålig mellan olika planformer och planeringsansvariga. Att landet är gles bebyggt och sent urbaniserat kan möjligen vara en del av bakgrunden; vårt planeringssystem påminner också mer om Finlands och Norges än om det tätt befolkade Danmarks eller de större europeiska ländernas system. Där är den rumsliga planeringen ofta både lagfäst och hierarkisk, d v s kommunala planer måste anpassas till obligatoriska regionplaner som i sin tur är underordnade planer för större områden (delstater e dyl).

Regionplaneringens tidiga framväxt

På flera håll i USA, England och den europeiska kontinenten inleddes en regionplanering på 1910- och 20-talen, när storstadsregionernas och trafikens tillväxt mera allmänt började upplevas som ett problem som krävde samordnad planering. Ett av de tidigaste dokumenten var en mångsidig analys och regionplan för New York. Alltsedan dess har regionplaner regelmässigt publicerats som en skrift med ett omfattande bakgrundsmaterial och illustrationer, även om den formella planen bara består av en plankarta med kortfattad förklarande text.

Också i vårt land aktualiserade framsynta politiker och planerare tanken på regionplanering och kommunal översiktsplanering i samband med att man efter första världskriget förberedde en modernisering av det gamla plansystemet från 1907, men 1931 års lagstiftning kom inte att innehålla vare sig regionplan eller generalplan. Då det inte fanns några lagreglerade instrument för översiktlig planering men behovet inte kunde nonchaleras, fick de kommuner eller andra krafter som ville driva de samfälliga intressena välja oreglerade planformer, som de fritt kunde kalla generalplan och regionplan, men sådana planer saknade all rättsverkan.

Så gjorde t ex Stockholm 1928 med ett *Förslag till generalplan för Stockholms tätare bebyggda delar*, som i sin upprinnelse hade haft ambitionen att även gå utanför stadsgränsen. På initiativ av länsarkitekten bildade några förortskommuner ett regionplaneförbund, som 1936 lade fram en *Regionplan för Stockholm med omnejd huvudsakligen avseende förortsområdet*, men den var främst en plan för trafikleder och kommunalteknik.

I Göteborg, där flera generationer föredömliga generalplaner avlöst varandra, utarbetade Sune Lindström under krigsåren en *Regionplan för Göteborg med omgivning*. Idémässigt var det Sveriges första egentliga regionplan. Där skisserades den efterkrigstida utvecklingen av Göteborgsområdet och visades lämpliga utbyggnadsriktningar för den växande stadsbygden och restriktioner som t.ex. värdefulla naturområden. Samtidigt beslöt stadsfullmäktige i Stockholm att utarbeta en *Generalplan för Stockholm*, som kom att läggas fram först 1952 och blev styrande för ytterstadens utbyggnad utan att formellt antas och fastställelseprövas.

De första efterkrigsåren var för samhällsplaneringen präglade av optimism och framtidstro. I Sverige studerades med stort intresse både sir Patrick Abercrombies *County of London Plan* för återuppbyggnaden efter kriget och det danska *Skitseforslag til Egnspan for Stor-københavn* 1947, den internationellt kända *Fingerplanen*, som visade hur områdets bebyggelsefingrar sträcktes ut som en öppen hand från den tätbyggda innerstaden, och det är ingen tvekan om att båda dessa planer starkt påverkade den svenska översiktliga storstadsplaneringen. Detta år kom också en kraftfull modernisering av vår planlagstiftning med den nya Byggnadslagen, som bland annat lagfäste både generalplan och regionplan. Flera sådana planer utarbetades runt om i landet; flera regionplaneförbund bildades och enstaka landsting och länsstyrelser engagerade sig också men intresset för regionplanering minskade dock snabbt överallt utom i de tre storstadsområdena.

Kort om efterkrigstidens regionplanering i våra storstäder

I huvudstadsområdet tog staden initiativ till att *Stockholmstraktens Regionplaneförbund* bildades 1952 med 92 medlemskommuner, 47 efter sammanläggningar. Därmed inleddes en era av kontinuerlig regionplanering som pågår än i dag, fast huvudmannaskapet, planområdet och lagstiftningen ändrats. Regionplaneförbundet avlöstes 1969 av ett kommunalförbund mellan Stockholms stad och det gamla landstinget (där Stockholm på den tiden inte ingick) som hade till enda uppgift att förbereda bildandet av storlandstinget 1971 med Stockholm som den tyngsta kommunen med ungefär halva länsbefolkningen. Regionplanering var en av storlandstingets huvuduppgifter och gällde därmed för hela länet, och den verksamheten har här ensam i landet alltid och i alla avseenden drivits helt i de lagstadgade formerna. 1968 kom en särskild lag som gav landstinget huvudmannaskapet för "handläggning av frågor om regionplan för kommunerna i Stockholms län", och 1987 kom så PBL med allmänna regler om regionplanering där den förekommer.

PBL förvandlade också generalplanen till översiktsplan och gjorde den heltäckande och obligatorisk för alla kommuner samt föreskrev att kommunen efter varje val prövar i vad mån planen behöver förnyas. Liksom regionplanen är översiktsplanen ett instrument för information, inte ett bindande dokument.

Göteborgsregionens Kommunalförbund, GR, är ett samarbetsorgan på många olika samhällsområden för tolv kommuner i Västra Götalands län och Kungsbacka i Hallands län. GR har i dag bortåt 900 000 invånare, 200 000 fler än när det kom till 1974 och övertog de uppgifter som förörternas tidigare regionplaneförbund och samarbetskommittén med Göteborg hade haft.

GR inledde sin verksamhet med att publicera *Regionplan 1974*. Åtta år senare (1982) framlades nästa regionplan, men ingen av dem fördes vidare till formell fastställelse. Det hindrar givetvis inte att de ändå som uttryck för en samlad kommunal vilja från Göteborg och kranskommunerna har väglett regionens rumsliga utveckling.

Dessförinnan hade det gamla regionplaneförbundet lagt fram ett *Regionplaneförslag 1963*, som på sina håll uppfattats som en manifestation av förörternas samfällda strävan att med en balanserad utvecklingsplan för de små kommunerna skydda dem mot att inkorporeras av Göteborg, men 1960-talets förändringar och regionala sammanväxt hade överflyglat sådana självförsvarsambitioner. Sedan 1988 är GR officiellt regionplaneorgan enligt PBL:s regelverk.

Att Västra Götaland utöver ett län även blivit en politisk och administrativ region, gör det dock inte naturligt att i PBL:s mening se denna som ett lämpligt avgränsat regionplaneområde. Länet som helhet omfattar tretton lokala arbetsmarknader. Göteborgsområdet är mycket mera naturligt för det, och i GR:s regi pågår sedan 2002 rådslagsrundor med kommunerna om den regionala utvecklingen för att nå en bättre samstämmighet mellan regional och kommunal planering, men samrådet förväntas inte leda fram till en formell regionplan.

Sammanläggningen i Skåne har inte heller gjort den nya regionen till ett regionplaneorgan. *Sydvästra Skånes Kommunalförbund, SSK*, som kom till 1965 med nio medlemmar, var länge ett naturligt planområde för Malmöregionen. SSK utarbetade regionplaneförslag 1972, 1979 och 1985 och förde 1993/94 en s.k. regiondialog med i princip samma inriktning men ansökte aldrig om regeringens bekräftelse på sin ställning och blev alltså inte något formellt regionplaneorgan. Kommunalförbundet upplöstes i samband med att Skånes två delar förenades till ett län och en region, som bland sina uppgifter fick regional utvecklingsplanering men alltså inte regionplanering enligt PBL. Därefter bildade de tidigare SSK-kommunerna en mera informell sammanslutning, SSSV, *Samverkan Skåne Sydväst*, till vilken även Eslöv anslöt sig. Området kallas Stormalmö i Ørestats statistik, och det har nära hälften av Skånes 1,1 miljoner invånare och en betydligt större del av den skånska ekonomiska omslutningen.

Likheter och skillnader I

Söker man likheter och skillnader i storstadsområdenas regionplanering, så måste man givetvis börja med att betrakta hur de tre regionerna har utvecklats: hur folkmängd och levnadsstandard har ökat och regionerna förstörats genom förbättrade kommunikationer och växande pendlning, hur forskjutningarna i näringsliv och arbeten har förändrat områdena från landskap med industritunga storstäder i en gles omgivning till servicecentra och kunskapsregioner. Och inte minst hur den kommunala politiken har förändrats när kärnkommunernas folkmängd och ekonomiska styrka har blivit mindre dominerande.

En i sammanhanget viktig fråga är hur Stockholms, Göteborgs och Malmös markpolitik och relationer till grannkommunerna har varit. Gemensamt, i synnerhet för de två största regionerna, har varit att stadsområdena och städernas inflytande tidigare under 1900-talet utvidgades genom markförvärv i grannkommunerna och genom inkorporeringar, men gränsändringarna upphörde för Stockholms del 1961 och för Göteborgs del 1974 och med tiden också markköpen. Numera är man mera inställd på att avveckla egendomar utanför stadsgränsen än på att behålla dem för en eventuell framtida expansion. Att man har säkerställt mark långsiktigt för särskilda ändamål är en annan sak.

"Storebrorsattityden" har alltså redan för årtionden sedan helt försvunnit och ersatts av ett förtroendefullt samarbete med grannkommunerna på mera jämlik grund. Kommunalförbund och/eller landsting blev på sextioalet naturliga arenor för den regionala politiken, och regionplanering blev ett användbart instrument, men ändå skilde sig dess användning mellan storstadsregionerna. Varför?

Vi försöker ge ett svar genom att översiktligt behandla utvecklingen i de tre regionerna var för sig och sedan jämföra dem.

Stockholmsregionens regionplanering från 1960-talet framåt

1960-talet var ett expansivt skede i alla våra tre storstäder och överallt blev bostadsbristen för den växande folkmängden med dess allt större utrymmeskrav en politisk huvudvärk. I motsats till de andra två storstäderna hade den mesta utrymmeskrävande tunga industrin redan försvunnit från Stockholms innerstad och arbetsplatsmönstret blivit mera decentraliserat.

Därför kom planeringen att mest styras av behovet att få fram nya bostäder främst i ytterstaden och förorterna. Staden drev en aktiv markpolitik och köpte upp stora lantegendomar utanför gränserna, bildade tillsammans med grannkommunerna gemensamma bostadsbolag och agerade aktivt för att fylla miljonprogrammet med konkret innehåll men aktade sig med enstaka undantag för att flytta ut kommungränsen. Det primärkommunala samarbetet om bostadsbyggandet omhulldades och för andra uppgifter sökte staden bygga upp en regional samverkan i andra former, bland annat genom att gå in i och stöpa om landstinget. Uppgiften att förbättra och samordna kommunikationerna, bygga ut och foga samman tunnelbanorna och inrätta pendeltågstrafik regionaliserades samtidigt som staden i egen regi drev sanering och modernisering av city för den nya tidens näringsliv och skruvade upp bostadsbyggandet allt högre år från år.

Staten förmåddes friställa Järvafältet från militär användning och öppnade det för kommunal exploatering. 1958 års regionplan blev raskt överspelad och en *Skiss 1966 till regionplan för Stockholmstrakten* publicerades som ett djärvt debattinlägg om regionens tillväxt fram mot millennieskiftet; det var nog första gången som hela Mälardalsområdet betraktades som en region i ett officiellt plandokument. Skissen var fotad i ett omfattande material av analyser och prognoser för den underliggande utvecklingen och visioner om ett framtida storstadsliv och ett näringsliv på väg mot kunskapssamhället. I arbetet samverkade det arkitektdominerade regionplanekontoret med Stockholms generalplaneberednings samhällsvetenskapliga expertis och forskare vid Handelshögskolan. Skissen var ett gott exempel på tidsandan och framtidsoptimismen, och den och det efterföljande formella regionplaneförslaget drabbades följdriktigt hårt både av den opinionssvängning som kom två år senare över hela Västvärlden och av det överraskande tillväxtbakslaget för regionen ytterligare två år därefter.

Reträtten från sextioalet måste företas på område efter område. Ett av de svåraste var att montera ner den nästan automatiska tillväxtmekanismen i bostadsbyggandet och tvingas möta en helt ny tillvaro med tomma nybyggda bostäder i stora perifera och halvperifera områden, främst i förortskommunerna, och samtidigt inhysa en ström av europeiska och utomeuropeiska flyktingar undan det kalla krigets politiska oro. Frestelsen att låta dessa och andra invandrare bosätta sig i de nya områdena blev övermäktig med alla då oförutsedda följder av segregation, bristfällig integration och kommunalekonomiska bekymmer för de hastigt växande förortskommunerna, som än i dag präglar regionen. Här finns en skillnad mot de andra storstadsregionerna, där miljonprogrammets flerbostadsområden i långt mindre utsträckning byggdes utanför centrumkommunernas gränser och problemen följaktligen mera får bäras av Göteborg och Malmö ensamma.

Sjuttioalets regionplanering fick efter några år en helt annan karaktär än förut; nu blev en mera småskalig planering på modet, inriktad på att förverkliga drömmen om lokalsamhället i storstaden. De ledande politikerna ville varken satsa på ökad befolkning eller ekonomisk tillväxt eller ens en utveckling av regionen till en storstad i internationell konkurrens. Regionplan 78 blev inte bara en plan för en mycket dämpad regionutveckling med många strukna utbyggnadsområden och trafikleder utan förkortade också planhorisonten så mycket att planen i stort sett var föråldrad redan när regeringen fastställde den.

Nästa planomgång försökte återuppliva tankar och synsätt från Skiss 66, vilket även passade bra med den nya expansiva tidsandan, och för säkerhets skull arbetade man parallellt med både optimistiska och mera konservativa prognoser. Planens politiska mål, som antogs enhälligt, var att bädda för ett framtidsinriktat näringsliv, utjämna obalanser, utnyttja den befintliga stadsbygden och dess kvaliteter samt skapa goda miljöförhållanden. Målen viktades olika i de två alternativen *Trend* och *Skiss*, där det första var mera passivt marknadsorienterat och det senare förordade aktiva satsningar på nya regionala kärnor med kunskapsinriktade kluster av företag och offentlig forskning och högre utbildning samt stödjande investeringar i infrastrukturen. I anslutning till *Skiss*-alternativet engagerade sig både politiker och tjänstemän i att medverka till utvecklingen av en sådan livsvetenskapligt inriktad kärna invid länets södra universitetssjukhus och att därmed bidra både till en förstärkning av regionens näringsliv och till en inomregional utjämning.

Regionplanering är en utdragen process, så det dröjde till 1992 innan landstinget kunde anta den nya planen, *Regionplan 1991*, och ytterligare två år innan den fastställdes. I regionplan 1991 hade också inarbetats det s.k. *Dennispaketet*, dvs den politiska överenskommelse om infrastrukturens utbyggnad och finansiering som de tyngsta politiska partierna i regionen hade träffat efter förhandlingar under ledning av riksbankschefen på regeringens uppdrag. I de övriga storstadsregionerna hade motsvarande överenskommelser träffats med de två tidigare kommunikationsministrarna *Ulf Adelson* (för Göteborg) och *Sven Hulterström* (för Malmö) som ordförande, men där hade de inte arbetats in i en regionplan, något som för övrigt inte visade sig påverka hållfastheten. Dennispaketet föll, men de två andra håller på att i huvudsak förverkligas. (Dennisinvesteringarna förverkligas också partiellt, trots att regeringen har avvisat paketet och dess finansieringsmodell.)

Som alla vet var det tidiga nittioalet dramatiskt, inte bara internationellt med Sovjetsystemets sönderfall och det första Irakkriget, utan också här hemma med efterkrigstidens djupaste samhällsekonomiska kris, som också slog hårt mot storstädernas utveckling. För Stockholmsregionens del sjönk sysselsättningen drastiskt och arbetslösheten ökade till trettioårsnivå. Ändå växte folkmängden mer än på länge. Nu var det inte som på sextioalet inrikes omflyttning utan ett rekordstort barnafödande och en kraftig invandring som lyfte talen.

Och likväl sjönk bostadsbyggandet till tal som inte setts på länge, vilket inte minst hängde samman med avvecklingen av den statliga bostadspolitiken. Under åren mellan samrådet kring regionplanen och fastställelsen hade i stort sett alla avgörande variabler ändrats. Det kändes nödvändigt att finna nya former och ett nytt innehåll i planeringen. Scenarioteknik om "Den osäkra framtiden" introducerades som underlag för ett brett samråd och politiska beslut om nya prioriteringar för en regional strategi.

Utöver de traditionella regionplanefrågorna samt resurshushållning och miljö sattes fokus på frågor som internationalisering, FoU och ekonomisk tillväxt. Förändringen ledde till ett namnbyte från regionplan till *Regional utvecklingsplan 2001 för Stockholmsregionen (RUF)* och arbetet drevs vidare i öppna former i samverkan med kommuner, statliga myndigheter, forskning, intresseorganisationer etc. Efter samråd och remiss kunde så ett planförslag framläggas 2002 och antas följande år. Därefter har det följts upp med en rapport om genomförandet och ett samråd för att pröva aktualiteten.

Makten över infrastruktur och samhällsbyggande

Det var Stockholms stad som tog initiativet till att bilda storlandstinget, och regionplanering var den uppgift som nämndes först i uppräknningen av allt som det nya tinget skulle ansvara för. En annan central uppgift var kollektivtrafikens samordning, utbyggnad och drift. Sambandet var uppenbart för *storlandstingets fäder*: liksom 1952 års generalplan hade styrt utbyggnaden av Stockholms ytterstad med tunnelbanor och bebyggelse planmässigt samordnat skulle regionens utveckling hållas samman genom att makten över infrastrukturen och över regionplaneringen regionaliserades. Det månghövdade regionplaneförbundet hade inte tillräcklig kraft för att genomdriva regionplanens intentioner, och Stockholms stad kunde inte ta ansvaret för tunnelbanor, lokaltåg och bussar eller för vägar och gator utanför stadsgränsen.

Med den regionala strukturen fastlagd i en regionplan och utbyggd av ett ekonomiskt starkt och handlingskraftigt storlandsting skulle kommunerna kunna förmås att samordna sitt bostadsbyggande till fördel för den växande och sammanväxande regionens invånare och näringsliv och staten förmås att planera och bygga ut vägar och spår med samma mål i sikte. Alla skulle inse värdet i att sträva åt samma håll och agera samlat.

Det gick nu inte riktigt som storlandstingets fäder hade tänkt sig. Fortfarande drar många krafter åt olika håll, dessutom har hälso- och sjukvården blivit en så totalt dominerande uppgift för landstinget att orken inte räckt till för att med kraft engagera sig i regionens utbyggnad, och slutligen har väljarna gett landstinget en ny politisk majoritet i varje val.

I dag, i regionförstörelsens tidevarv, är knappast behovet av en samordnad regional utvecklingsplanering, eventuellt i nya former, längre en fråga bara för Storstockholm eller Stockholms län. Nu måste ett betydligt större område, kanske hela Stockholm–Mälarenregionen, behandlas samlat. Precis som GR snart inte längre omfattar hela den nya funktionella Göteborgsregionen och SSSV-kommunerna inte heller utgör hela Malmöregionen. Administrativa gränser har sina begränsningar.

Göteborgsregionens regionplanering från 1960-talet framåt

I det sedan länge exportorienterade och industritunga Göteborg fick stora förändringar i regionens fjärrmarknader starkare genomslag än i den mer diversifierade huvudstadsregionen.

För varje strukturkris blev industrin ensidigare och mera beroende av ett fåtal storföretag och därmed alltmera sårbar fram till det senaste årtiondets förskjutningar.

Även om Göteborgs viktiga roll i svensk utrikeshandel har bestått, så har kommunen alltmer utvecklats till ett nav för det västsvenska samhälls- och näringslivet med ett för staden och regionen mindre entydigt omvärldsberoende. Samtidigt har välfärdssamhället och dess offentliga service, här liksom i hela Sverige, haft en stark tillväxt och skapat många arbeten särskilt för kvinnor. Tillväxten i sysselsättning och folkmängd var under de första årtiondena efter kriget mycket stark, och förorter och pendlingen växte medan kärnkommunens starka ställning bestod.

Totalt sett fortsatte industrin, trots problem i enskilda branscher som teko, att expandera under hela 1960-talet men sedan slog 1970-talets globala industrikras plötsligare och kraftigare i Göteborg än i övriga landet; bland annat drabbades varven hårt av konkurrensen från de nya fartysbyggarna i Fjärran Östern och försvann nästan helt under loppet av några år, medan bilindustrin och dess underleverantörer i och utanför regionen fortsatte att växa.

Marknaderna gynnade visserligen Göteborg under det sena åttiotalets ohejade expansion, men under nittiotalets djupa nedgång utsattes regionen på nytt för ett omvandlingstryck. Det var nu som Göteborgs och regionens roll i Västsveriges näringsliv och offentliga administration, utbildning, forskning, kultur och service blev alltmer accentuerad och även andra tjänstenäringsgrenar än sjöfart, handel, transport och industrinära tjänster växte till rejält och blev ett komplement till och delvis ersättning för den förut så dominerande tillverknings- och sammansättningsindustrin. Mångfalden blev tydligare, och Göteborg började ändra karaktär från industristad till modern diversifierad storstad i en stor region.

Industrikraserna under 1970- och 90-talen hade tillsammans friställt mycket stora välbelägna markområden och skapat nya utmaningar för näringspolitik och samhällsplanering – eller helt nya chanser, om man så vill. Då de största och mest ingripande förändringarna skett centralt i regionen, har de mera förblivit en fråga för Göteborgs kommunala politik och planering än för regionplaneringen. Varken 1960-talets eller 1970-talets regionplaneförslag hade fokuserats på näringslivets omdaningar utan haft en mera välfärdspolitisk och traditionellt rumslig inriktning mot de typiska problembilderna för en växande storstadsregion.

"Takten i den internationella ekonomiska tillväxten är den enskilda faktor som har störst betydelse för utvecklingen i Göteborgsregionen", konstaterade ERU i en rapport till den statliga storstadsutredningen (SOU 1989:69). Det internationella beroendet uppfattades fortfarande som starkare och mera direkt här än i de andra storstäderna. Frågan är om påståendet ännu står sig i dagens och framtidens globaliserade ekonomi. Som sagts, global konkurrens handlar alltmer om internationell handel och konkurrens mellan storstäder och i denna utveckling är tillgång till en stor närmarknad en särskild fördel. För både stora och små företag.

Göteborgsregionens framtid – den framtida Göteborgsregionen

I GR pågår diskussionen om den fortsatta regionutvecklingen. Rådslaget skall inte leda fram till en formell regionplan men samrådet tar lika fullt främst upp de välfärds-, fördelnings- och markanvändningsfrågor som brukar finnas med i underlaget till varje regionplan. Bl.a. tycks man förorda en rumslig utveckling mot en *decentraliserad koncentration* i den fysiska regionutformningen, d v s en region med en stark huvudkärna, Göteborgs city, och ett mindre antal arbetsplats- och servicekoncentrationer vid trafikens knutpunkter. Detta är likt den *flerkärnighet* som sedan snart femtio år varit ett ledmotiv i Stockholmsregionens regionplanering.

Planering och utveckling av flerkärnighet är dock inte samma relevans för Göteborgsregionen. Regionen har – ännu – inte den storlek som riktigt motiverar flera nya och större koncentrationer till yttre kärnor. I Stockholmsregionens gällande regionplan verkar också kostymen av ett flertal större yttre kärnor vara väl tilltagen.

Sambanden mellan en framtida regionstruktur och den fysiska infrastruktur i form av spår och vägar, där staten är huvudman för de överordnade näten, kan av naturliga skäl inte hanteras utan en samverkan med Väg- och Banverken. **Vare sig GR upprättar en rumslig regionplan eller ej, måste trafikverken för sin egenplanering ha en sammanhängande rumslig bild av regionens framtid – en "regionplan" i statlig regi. Är det vad GR vill?**

Rådslaget har sex huvudområden: social struktur, fysisk struktur, regionförstoring, bostadsbyggande, kollektivtrafik och utbildning. Näringslivets strukturförändringar och regionens tillväxtvillkor behandlas inte explicit men finns naturligtvis i bakgrunden för sådana frågor som *hur dra nytta av de positiva effekterna av regionförstoring, hur attrahera högt utbildade till regionen, hur utveckla en gemensam vuxenutbildningsregion, hur förbättra samarbetet mellan kommunerna och högskolan?*

I detta avseende finns en klar skillnad mot den diskussion om regionutvecklingen som förs i RUFSS-arbetet i Stockholmsregionen, där internationell konkurrenskraft, näringslivs- och arbetsmarknadsfrågorna har en stor plats. Skillnaden kan inte gärna bero på att GR för sin del inte avser att utarbeta en regionplan, eftersom en sådan till sin natur är en plan för markanvändning, inte för näringspolitik. Inte heller kan den gärna bero på att Västra Götalandsregionen tar upp näringslivsfrågor i sitt utvecklingsarbete; organisationen har vare sig ambitioner eller resurser för det.

Lite överraskande säger GR i sin inbjudan till fortsatt rådslag 2004 att bl.a. näringslivsfrågorna efter den första rådslagsrundan framstår som *"relativt oproblematiska och väl hanterade"*. De är för all del diskuterade i den första rundan, men redovisningen är mera inriktad på att visa att politiken måste kunna erbjuda goda möjligheter *både* för verksamheter som kräver stora ytor och goda transporter *och* för sådana som är mera kunskaps- och kompetensberoende, d v s i stort sett samma förhållanden som gäller i varje storstadsregion.

Göteborgsregionens särart och specifika ekonomiska villkor diskuteras däremot inte. Är inte ekonomisk tillväxt ett mål för regionen? Varför? Är kärnstadens dominans i regionen fortfarande så stor och näringslivs utveckling så strategisk för staden själv att frågan inte riktigt får plats i det interkommunala samarbetet? Har detta ändå tillräcklig beredskap att hantera regionalt avgörande frågor? Till exempel utbyggnad norr eller söder om Älven? Eller näringslivets behov av tillgång till starka tekniska och medicinska forsknings- och utbildningsmiljöer? Eller betydelsen av Västlänkens dragning för regionens framtida sammanhållning och den gemensamma kärnans utveckling.

Malmöregionens regionplanering från 1960-talet framåt

Stormalmö, SSK-området och SSSV-kommunerna är i stort sett samma sak, och vi använder därför begreppet Malmöregionen.

Den långsiktigt mest strategiska förändringen under det senaste halvsekle har förstås varit det framväxande *Öresundssamarbetet* manifesterat genom att bron mellan Skåne och Själland togs i bruk på sommaren 2000. Redan brobeslutet hade vitaliserat samarbetet på flera områden: universitet och forskning, arbetsmarknad och näringsliv samt givetvis samhälls- och transportplanering och regional utvecklingspolitik.

Malmöområdet hade börjat sin förvandling från perifer storstad i Sverige till att vara en del både i Öresundsregionen och i den nya Skåne-regionen, men man kan inte förrän mot sekelskiftet finna många tecken på verklig integration över nationsgränsen.

Under de första årtiondena efter andra världskriget dominerade centrumkommunen Malmö stort i sin region och hade mer än hälften av dess befolkning och sysselsättning, men efter hand blev den alltmer fler- eller åtminstone tvåkärnig, särskilt genom att Lund på 1960- och 1970-talen påbörjade sin ännu pågående expansion och stärkte sin roll som Sydsveriges främsta lärdoms- och vårdstad. Regionens befolkningstillväxt och de växande utrymmeskraven ledde också till att kranskommunerna började urbaniseras och överta alltmer av bostadsproduktion och samhällsservice. Deras traditionella karaktär av landsbygd med jordbruk och livsmedelsindustri som viktigaste näringar försvagades. Utvecklingen accelererade under 1970-talet, som ERU karakteriserat som *periferins årtionde*; nästan hälften av regionens sysselsättningsökning låg då utanför städerna. Ett annat uttryck som med samma rätt skulle kunna appliceras här liksom på kranskommunerna i de andra storstadsområdena kunde vara *den lokala offentliga servicens årtionde*. Den stod i Malmöregionen för nästan hela ökningen i periferin. Eller för att sträcka ut perspektivet ännu längre: *den urbaniserade landsbygdens inledningsperiod*.

1950 hade Malmö, t.o.m. ännu mer än Göteborg, varit en utpräglad industri- och arbetarstad med stor och växande sysselsättning, inte minst kvinnlig, inom teko, livsmedel och annan konsumtionsvaruindustri. Under hela årtiondet expanderade verkstadsindustrin men det vände kring 1960 med de första tecknen på att Malmö började förlora sin starka ställning som industristad. Särskilt teko och livsmedel började tunnas ut och slogs till slut ut av hårdnande internationell konkurrens, men nedgången i antalet arbetsplatser komparerades av en växande tjänstesektor, i synnerhet företagsservice, som i stor utsträckning rekryterade kvinnlig arbetskraft. Senare på 1980-talet kom ett slags *återindustrialisering* med en utpräglad högteknologisk inriktning, något som relativt sett än mer karakteriserade Lund med det framväxande samarbetet mellan universitetet och industrin. Denna tendens kunde emellertid inte uppväga Malmös förvandling till regionalt servicecentrum.

Brofäste och skånsk huvudstad

SSK skötte liksom GR en rad primärkommunala samordningsuppgifter som räddningstjänsten, avfallshanteringen m m och vid sidan därav regional rumslig och sektoriell samordningsplanering för att stödja och förstärka utvecklingen mot en alltmer integrerad Öresundsregion. Ett framsynt och framgångsrikt exempel där SSK tog initiativ och drev på var de regionala *Pågatågen*.

I Sydvästskåne är markkonflikterna kanske starkast i landet och hänger samman med att en storstadsregion och ett knippe internationella trafikförbindelser utvecklas i Sveriges bästa jordbruksområde, *den goda jorden*. Här möts och skär sig olika riksintressen, regionala och lokala intressen på många plan. Den rumsliga kommunala översiktliga planeringen måste samordnas, bl.a. för att kunna hävda sig mot den statliga sektorsplaneringen. Detta var särskilt tydligt på 1970- och 1990-talen och uppgiften resulterade under den första perioden i SSK:s regionplaner 1972 och 1979; *Regionplan 72* byggde vidare på landskapets traditionella tätortsstruktur och pekade ut orter och riktningar för utbyggnaderna och gröna stråk som måste skyddas för att bevara landskapskaraktären och förhindra en formlös stadsutbredning över landsbygden, t ex mellan Malmö och Lund. *Regionplan 79* utvecklade tankarna och stärkte ytterligare miljöinriktningen och kopplingen mellan bebyggelseutvecklingen och de kollektiva trafikstråken och introducerade Pågatågssystemet.

På 1990-talet bedrev SSK sin regionplanering ännu mer informellt genom en s.k. *regiondialog 1993/94*, som kanske kan ses som en förebild för det samråd som tio år senare inleddes i GR kring Göteborgsregionens utveckling. Som nämnts, utvecklades SSK när Region Skåne bildades, och följdes av det informella SSSV.

Den kommunala översiktsplaneringen drevs förstas vidare i överensstämmelse med PBL:s krav att varje kommun skall ha en aktuell översiktsplan. 1993 var den första planomgången färdig och har nu följts av en andra omgång. I ett så sammanväxt storstadsområde som sydvästra Skåne har det inte kunnat ske utan någon form av interkommunal samordning och koppling till den statliga infrastrukturplaneringen samt den mera storskaliga utvecklingsplaneringen i Region Skåne och Öresundssamarbetet. SSSV-kommunernas presidier har därför 2002 beställt en sammanställning av kommunernas *översiktsplaner* och 2004 en motsvarande av deras *bostadsplanering*. Malmö stadsbyggnadskontor har svarat för arbetet och redovisningen.

Sammanställningarna belyser både styrkor och svagheter: översiktsplaner och bostadsbyggnadsprogram kan inte upprättas i varje kommun helt för sig. Det fordras kunskaper om grannkommunernas planering och vilja till jämkning där risk finns för kollisioner och överlappningar men också visioner om regionutvecklingen och kunskap om dess drivkrafter. Det första är närmast rutin för drivna planerare men det sista har nog skötts med för lätt hand i många fall.

Att Malmöregionen både är det skånska näringslivets huvudstad och Sveriges brofäste till den europeiska kontinenten ger speciella förutsättningar som även påverkar kommunernas planering – och vice versa. Region Skåne och Köpenhamnsregionens motsvarighet *Hovedstadens Udviklingsråd, HUR*, har tagit initiativ till samarbete kring en "strategisk utvecklingsplanering med koppling till fysisk planering i Öresundsregionen", som också behandlats på Öresundstinget 2004 men temporärt avbrutits genom oklarheten om HUR:s framtid i en ny dansk regionstruktur.

Som en förberedelse på den svenska sidan har nu ett samarbete inletts mellan Region Skåne, länsstyrelsen och de fyra "kommunförbunden" i landskapet, däribland SSSV, om att ta fram en *Strukturbild för Skåne*. Förslaget är på remiss och remisshandlingen betonar att det inte är fråga om en regionplan utan om ett gemensamt kunskapsunderlag och en helhetssyn. Man är tydligen i Skåne lika angelägen som i Göteborgsregionen att försäkra de ängsliga – vilka de nu är – att man inte regionplanerar.

Likheter och skillnader II

Medan *Stockholm* tidigt under efterkrigstiden inledde sin avindustrialisering och allt tydligare utvecklades till den viktigaste nationella kommunikationsnoden, huvudstad både för offentliga verksamheter, näringsliv och organisationer, utbildnings- och kompetenscentrum och stor importhamn för nya inflytelser och ny teknik, dröjde förvandlingen från stor industristad till nod i västsvensk och sydsvensk ekonomi och samhällsliv längre i både *Göteborg* och *Malmö*.

Att utvecklingen gick i samma riktning är dock uppenbart, likaså att utvecklingen hängde samman med en nationell, europeisk och internationell omvandling och globalisering av näringsliv och marknader. Olikheterna mellan länder och regioner gäller mera takten i omvandlingen än dess art.

Från monocentriska storstadsområden till flerkärniga regioner?

Sambandet mellan ekonomisk tillväxt och rumslig regionstruktur i storstadsområden – och likaså med regionförstoring – är kanske inte lika uppenbart som mellan tillväxt och moderniserat näringsliv och arbetsliv. Men det är inte en tillfällighet att de tre svenska storstäderna, liksom så många andra nordiska och europeiska storstäder, under samma tid successivt har förvandlats från utpräglat monocentriska till alltmer flerkärniga integrerade och geografiskt växande regioner och att kärnstädernas dominans har minskat. Detta har att göra med det moderna storstadslivets egenskaper: ökade krav på utrymmesstandard och variation, på tillgång till stora och diversifierade marknader för varor, tjänster och upplevelser, allt underlättat av förbättrade kommunikationer, lättillgänglig information och ökad individuell rörlighet. Storstadsregionens många nätverk växer samman och kommungränser spelar en alltmer underordnad roll. Detta innebär dock inte att betydelsen av en regiongemensam kärna avtagit.

Konsumentinriktade verksamheter anpassar utbud och lokalisering efter människornas förändrade livsstilar och rörelsemönster, och likaså den kommunala servicepolitiken. När både producentekonomi och kundtänkande talar för gemensamma lösningar är varken kommungränser eller kompetensgränser längre oöverstigliga. Detta så länge som det rör sig om direkta tjänster till medborgarna. Väljare och konsument är ju samma personer.

Rumslig regionplanering

Man kan alltså inte anmärka på kommunernas vilja att när det gäller serviceåtagandena se helheten, men gäller det att på motsvarande sätt se regionen och dess utveckling och rumsliga planering som sammanhängande och integrerad drar sig kommunerna både i Göteborgsregionen och i Malmöregionen för att gå längre än till rådslag, samråd, gemensamma kunskapsunderlag och strukturbilder. Det är tydligen bara i Stockholmsregionen som man ser ett värde i att samordna regionplan enligt PBL och regional utvecklingsplan utan formellt lagstöd.

GR är regionplaneorgan men regionplanerar inte, SSK:s efterträdare SSSV är inte regionplaneorgan och regionplanerar alltså inte. Det har man ändå gjort i både Göteborgs- och Malmöregionerna tidigare, även om man i motsats till i Stockholm inte har lämnat de antagna planerna till regeringen för fastställelseprövning.

Regionplanerna har ändå gjort nytta som underlag för den kommunala översiktsplaneringen och samhällsbyggandet och för ett samfällt agerande i dialogen med statliga myndigheter och andra aktörer. Kartor är oöverträffade medel för att presentera och begripliggöra helhetssyner och strukturbilder. Det gäller i kommunal planering – men inte i regional skala?

Tekniskt och innehållsligt finns det stora likheter mellan de tidigare regionplanerna i de tre regionerna, men det finns också skillnader som inte bara hänger samman med de materiellt skilda förutsättningarna. En sådan olikhet är det framåtriktade omvärldsintresset: kopplingen mellan den globala näringslivs- och samhällsutvecklingen, regionens ekonomi och tillväxtpotentialer och den rumsliga regionstrukturens förmåga att stödja en positiv utveckling.

Där tvingas man konstatera att Stockholmsregionen, med några undantag, alltifrån *Skiss 66*, över *Trend* och *Skiss 85* till *RUFS* mer än någon av de andra regionerna intresserat sig för omvärlden och sambanden. Detta är nog den största skillnaden.

Därnäst har Malmöregionen, kanske av naturliga skäl, redan från SSK:s begynnelse haft Öresundsregionen och närheten till Köpenhamnsregionen levande.

Göteborgsregionens regionplanering har mer än de två andra intresserat sig för regionens utveckling ur ett socialt, hälso- och välfärdsperspektiv framom ett tillväxt- och näringslivsperspektiv. Det har kanske varit nödvändigt och bra, men med Göteborgs industri- och exportberoende hade näringslivs- och tillväxtfrågorna nog förtjänat en större uppmärksamhet även i regionplanerna. Och måste man inte på ett mer grundläggande sätt fråga sig vad Göteborgsregionen skall ha för roll för Sveriges tillväxt och en fortsatt koncentration till storstäderna.

Och framöver?

Regionplaneringens framtid i Sverige är oviss. PBL-kommittén överväger hela plansystemets uppbyggnad, inte minst på regionnivå, där bl a samspelet med regional utvecklingsplanering behandlas. Och Ansvarskommittén ser över den offentliga organisationen bl a på regional nivå. I avvaktan på att den slutfört sitt arbete har försöksverksamheten med förändrad regional uppgiftsfördelning i Skåne och Västra Götaland förlängts till 2010.

Vad som kan komma ut av detta kan man knappast veta i dag. Men storstadsregionerna har gemensamma intressen att bevaka – inte bara i Sverige – och nätverken vävs allt tätare och erfarenheter och lärdomar utväxlas. Det handlar om relationerna med statsmakterna, de interna styr- och samverkansformerna och planeringsmetoder och instrument och mycket annat.

Och det kan tveklöst vara idé att se ut över gränserna; även det så euroskeptiska Sverige kan ju knappast undgå att påverkas av vad som händer i EU. Där är tillväxt ett honnörsord; man behöver bara tänka på Lissabonprocessens mål att Europa i en nära framtid – 2010 eller strax därefter – skall ha byggt världens mest konkurrenskraftiga och långsiktigt hållbara kompetensdrivna ekonomi. Att storstädernas näringsliv har nyckelroller i den processen är helt klart. Och att det har samband med storstadsregionernas rumsliga struktur och transportinfrastruktur, liksom med deras sociala och ekologiska hållbarhet står också klart för dem som initierade processen. Därmed inte sagt att EU lägger sig i ländernas planlagstiftning eller regionernas planering – annat än indirekt.

EG-kommissionen publicerade 1991 dokumentet *Europe 2000* med tankar om den rumsliga utvecklingen i Europa. 1999 antog EU:s ministrar för regional utveckling och rumslig planering *ESDP, European Spatial Development Perspective*, med gemensamma mål och riktlinjer för den framtida utvecklingen av unionsterritoriet. Avsikten är att komplettera den ekonomiska och sociala integrationen med en rumslig dimension, som skall bidra till att stärka Europas konkurrenskraft bland annat genom att utveckla och förstärka de gemensamma transportnäten, *TEN, TransEuropean Networks*, och ge nationella, regionala och lokala politiker och planerare stimulans för idéutveckling, benchmarking och inspiration med respekt för olika traditioner och synsätt. Utöver ESDP inrättades senare det vetenskapliga nätverket *ESPON, European Spatial Planning Observatory Network*, för att genom studier och analyser stödja politikutvecklingen i ESDP:s anda.

ESDP (en akronym som för övrigt numera på EU-språket har en helt annan betydelse och därför inte längre bör användas i samband med rumslig planering) har t.ex. med sina förord för flerkärnig regionutveckling haft stort genomslag i brittisk planering och planlagstiftning men också på många andra håll som i Randstadt- och Rhen-Ruhr-områdena och det oss mera närliggande *VASAB 2010, Visions and Strategies around the Baltic Sea*.

Planeringssystemen är olika i medlemsländerna, där Förbundsstaten Tyskland nog har det mest decentralistiska systemet, men som vi nämnt tidigare, är ett vanligt drag den *hierarkiska* uppbyggnaden, där planer på överordnad geografisk nivå vägleder planer på lägre och mer detaljerad nivå. Så är det ju inte i Sverige – men det kanske blir.

Hur som helst borde det knappast vara ett stort problem för vare sig kommunala politiker eller planerare att fästa sina gemensamma tankar om den framtida regionstrukturen på papper i en regionplan. Om igen: *kartan är ett ööverträffat instrument för att visa och begripliggöra dessa tankar*. Inte minst för de egna medborgarna. Och arbetet att upprätta en plan och i ett demokratiskt samråd fånga in de berördas synpunkter och kunskaper ger många värdefulla bieffekter för alla parter.

Den statliga fastställelseprövningen är inte det viktigaste, i synnerhet inte när man skall behandla hela den nuvarande och förväntade framtida arbetsmarknadsregionen och – som redan skett i Stockholm – komplettera den rumsliga regionplaneringen med en flerdimensionell regional utvecklingsplanering.

Malmöregionen växer alltmer samman med Köpenhamns- och Öresundsregionen och det är sannolikt bara en tidsfråga innan Malmö och de övriga kommunerna i Syd- och Västskåne åter ser värdet av en gemensam regionplan.

Göteborgsregionen upplever inte samma tryck från grannarna. Men de egna utvecklingsproblemen är så tydliga att GR:s nuvarande försiktiga policy förvånar. GR:s ovilja att även i den rumsliga planeringen ta ett grepp om tillväxtfrågorna och den alltmer framträdande europeiska storstadskonkurrensen riskerar att bli en black om foten. Göteborg är värd ett bättre öde.

5. SYSTEMSKIFTE

För att klargöra storstadsregionernas växande roll i svensk ekonomi måste man tydliggöra systemskiftet i svensk ekonomi under första delen av 1990-talet. Då tillkom en ny stabiliseringspolitisk regim, som senare blev kompletterats med utgiftstak och balanskrav på statens budget. Balanskrav gäller också kommunerna.

Ett led i systemskiftet var inkomstskattereformen 1992. Men huvudrollen i förändringen var övergången till rörlig växelkurs, som gav nya villkor för hela det ekonomisk-politiska handlingsutrymmet.

Utvecklingen drevs på av globala förändringar under 1980-talet, då kapitalet fick en gradvis ökad rörlighet i ett flertal marknadsekonomier i världen. Så också i Sverige då valutaregleringen utvecklades under senare delen av 1980-talet. Med rörligt kapital följer enligt läroboken begränsningar i handlingsutrymmet för nationell ekonomisk politik.

Detta beaktades inte i Sverige under slutet av 1980-talet och ekonomin blev starkt överhettad med en okontrollerad kreditexpansion och en fortsatt finanspolitisk expansion.

En del av ekonomins tyngdlagar är emellertid svårubbade: Med fast växelkurs blir möjligheterna att styra med aktiv penningpolitik små eller obefintliga. Finanspolitiska åtgärder är däremot verksamma. Detta yttrade sig bland annat i att sysselsättning och bostadsbyggande hölls uppe i alla delar av landet med finanspolitiska åtgärder som en skyddande mur mot omvärlden. Till slut – 1991 och 1992 – blev detta ohållbart – nominella och reala räntor steg till krisnivåer (som följde av att räntepolitiken var endogen). Och den enda praktiska utvägen blev att låta kronan flyta med devalvering som följd. Härmed gick också svensk stabiliseringspolitik över till en ny regim.

Med rörlig växelkurs blir möjligheterna att styra med finanspolitik små. (Finanspolitiken blir endogen.) Avviker finanspolitiken från sin jämvikt leder det i första hand till anpassningar i växelkursen. I stället blir penningpolitiken det starka styrinstrumentet (när växelkursen flyter).

Följderna av övergången till rörlig växelkurs blev djupgående – såväl statsfinansiellt, som realekonomiskt och institutionellt. Inkomstskattereformen blev underfinansierad och statens budget fick genomgå en genomgripande sanering – lägre utgifter och höjda skatter. Följden blev sänkta disponibla inkomster hos hushållen och utslagning av cirka 500 000 jobb. Den mest avgörande institutionella förändringen blev en ny riksbankslag. Där riksbanken fick en självständig ställning att med aktiv räntepolitik stabilisera inflationen kring 2 procent.

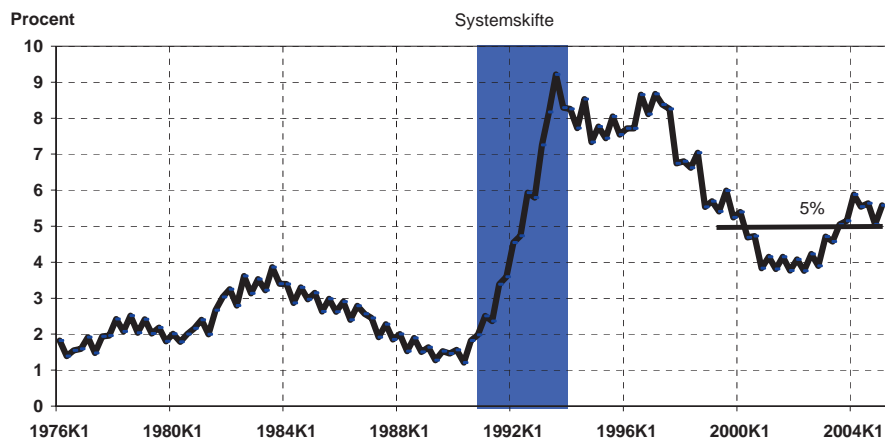
Sverige gick in i sin kris med fast växelkurs i början av 1990-talet efter minst sextio års stark tilltro till en aktiv finanspolitikens outtömliga möjligheter. Vi gick in i krisen med flytande växelkurs. I den nya regimen härskar ränte- och penningpolitik. Effekterna började stabiliseras efter 1994. Vi ha således en epok av stabiliseringspolitik före 1992/1994 och en ny efter. I den nutida gäller högre arbetslöshet, lägre inflation, lägre räntor och lägre sysselsättningsgrad.

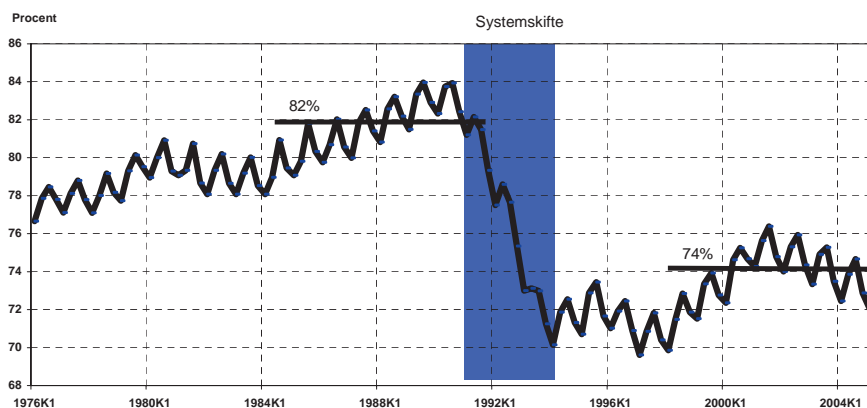
	Före 1994	Efter 1994
Arbetslöshet	2 %	5 %
Inflation	8 %	2 %
Räntor	11 %	4 %
Sysselsättningsgrad	82 %	75 %

Utvecklingen av två av dessa faktorer illustreras i följande två diagram.

Arbetslöshet i hela landet 1976-2005 k1

Sysselsättningsgrad* i hela landet 1976-2005 k1

Källa: Temaplan och SCB (Både arbetslöshets och sysselsätts diagrammen)

Till 1990-talets systemskifte kan man koppla ett antal ytterligare förändringar i ekonomin. En del av dessa beror på särskilda politiska beslut och andra är en följd av skiftet:

- Under 1990-talet växte andelen sysselsatta med lång högskoleutbildning kraftigt.
- Tillväxt och sysselsättning drevs på av privat tjänsteproduktion.
- Tillväxttakten i ekonomin höjdes.
- Statens subventioner av bostadssektorn drogs ned med närmare 50 miljarder.
- Ett negativt utbyte med omvärlden vändes till en positiv och stark bytesbalans.
- Ohälsotal och ersättningar från socialförsäkringssystemen drevs upp.

6. SYSTEMSKIFTE OCH STORSTADSREGIONERNA

Avreglering och systemskifte i svensk ekonomi har satt andra spår i storstadsregionerna än i övriga landet. I de senare verkar ekonomin ha gett en nästan permanent lägre sysselsättning efter första delen av 1990-talet. Detta är en effekt av att i en mer avreglerad ekonomi ger den nya ekonomiska geografins drivkrafter starkare genomslag.

Storstadsregionernas arbetsmarknader har visat en helt annan flexibilitet och förmåga att återhämta sig och växa. Detta talar starkt för att det egentligen bara är storstadsregionerna som kan upprätthålla en hög och växande nationell sysselsättning.

De senaste årens ekonomisk-politiska mantra om flera arbetstimmar i ekonomin för att klara välfärdsstatens långsiktiga strukturproblem handlar därför särskilt om storstadsregionerna. Utan en hög – forcerad – tillväxt i landets största arbetsmarknader är det kanske omöjligt att höja den nationella sysselsättningen? Detta motiverar också en närmare diskussion av slutsatserna i den senaste långtidsutredningen, som inte beaktat storstädernas alltmer avgörande roll för sysselsättning, tillväxt och offentlig finansiering.

Sysselsättning

Men först kan utvecklingen i storstäderna och övriga landet behöva beskrivas mer ingående. Som visats medförde skiftet i ekonomisk regim grundläggande förändringar, som reser flera frågor. Drabbades inte övriga delar av landet av en allvarligare sysselsättningskris än storstäderna i början av 1990-talet? Beror inte den starkare utvecklingen i storstäderna på en mer stabil offentlig sektor m fl frågor?

Under de ohejdat expansiva åren i slutet av åttiotalet växte sysselsättningen i storstadsregionerna obetydligt snabbare än i övriga landet. Kulmen i de tre största regionernas sysselsättning nåddes under andra kvartalet 1990.

I övriga landet nåddes toppen ett kvartal senare. Den totala sysselsättningen i landet nådde då också sin hittills absolut högsta nivå med drygt 4,5 miljoner sysselsatta. Den öppna arbetslösheten var rekordlåg, inflationen nära 10 procent och realräntan negativ.

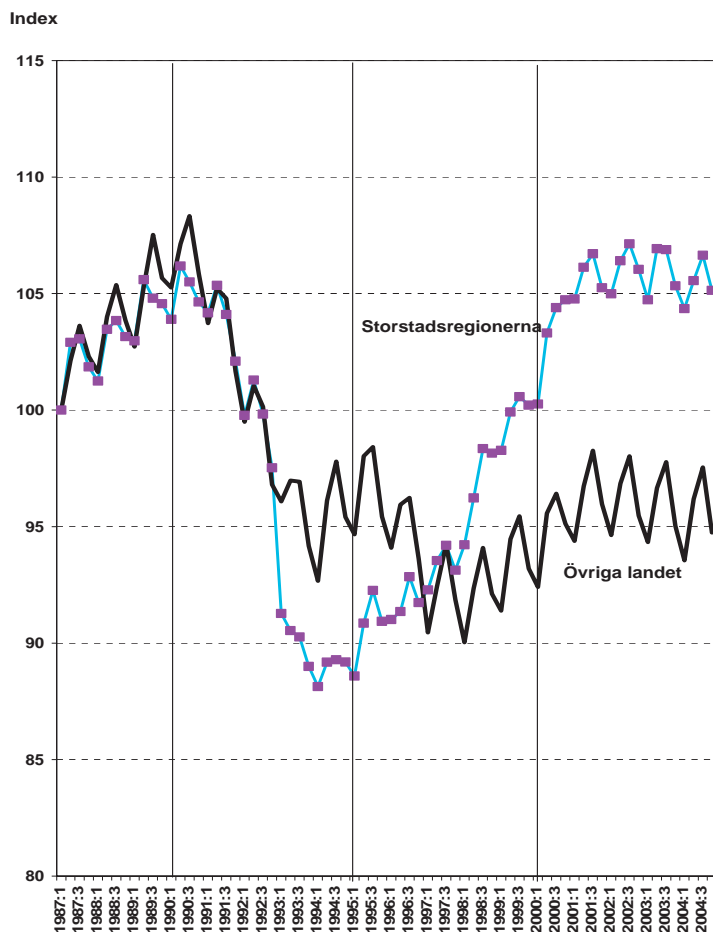
Under den efterföljande nedgången under tio kvartal var utvecklingen ungefär likartad i storstäderna och övriga landet. Under två år därpå föll emellertid sysselsättningen mycket kraftigare i storstäderna, medan nedgången bromsades i övriga landet.

Bottenivån i storstäderna kom ”redan” första kvartalet 1994. Under drygt fyra år hade då storstäderna tappat 300 000 arbetstillfällen – d v s nästan vart femte jobb hade avvecklats. Under samma period föll sysselsättningen i övriga landet med en sjundedel och kom därefter framför allt att präglas av stora kortsiktiga variationer innan ett bottenvärde noterades först under början 1997 – d v s tre år efter storstäderna.

Arbetsmarknaderna i storstäderna hade då redan stabiliserats och vänt till en svag uppgång som sedan förstärktes kraftigt under tre år och faktiskt nådde en ny toppnivå tredje kvartalet 2002.

Utvecklingen illustreras i följande figur. Där framgår tydligt att efter systemskiftet har arbetsmarknaderna i storstäderna återhämtat sig. I övriga landet verkar däremot skiftet ha lett till en permanent lägre sysselsättning.

Utveckling av totalt antal sysselsatta (1987:1 index = 100)

Källa: SCB, Särskild bearbetning av AKU.

Vad har då den privata och offentliga sektorn spelat för roll för arbetsmarknadernas utveckling i storstäderna och övriga landet? Talar inte systemskiftet för några strukturella skillnader?

Ser man först på den offentliga sektorn visar sig två delvis olika förlopp. Under slutet av åttiotalet och fram till 1992 växte tidvis den offentliga sysselsättningen något snabbare i övriga landet än i storstäderna. Från och med andra halvåret 1992 gick utvecklingen in i två olika spår.

På två år reducerades den offentliga sysselsättningen i storstäderna med nästan 150 000 arbetsplatser – närmare vart fjärde jobb avvecklades!

Med ungefär ett års fördröjning kom den offentliga sektorn i övriga landet in i en liknande fas. I botten låg en förlorad kontroll över offentliga budgetar med kraftigt växande underskott. Det blev också uppenbart att inkomstskattereformen var underbalanserad.

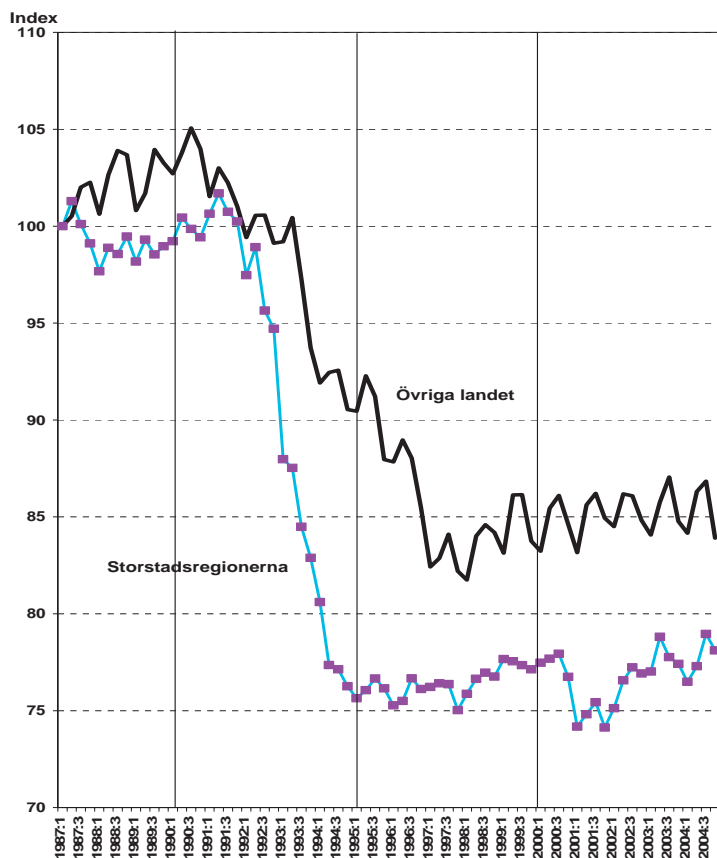
Neddragningen av den offentliga sysselsättningen i övriga landet utlöstes emellertid inte bara senare än i storstäderna. Den blev långt mer utdragen. Men inte lika djupgående som i storstäderna. Avvecklingen i övriga landet tog fyra år istället för två i storstäderna.

Och jämfört med i de tre största regionerna begränsades nedgången i övriga landet till drygt 15 procent. Mycket talar således för att möjligheterna till struktur- och organisationsförändringar är väsentligt större i storstadsregionerna än i övriga landet.

Utvecklingen illustreras i följande figur. Och där framgår också tydligt att efter krisårens anpassning har den offentliga sektorns sysselsättning förändrats obetydligt. Både i storstäderna och i övriga landet.

Den viktigaste skillnaden ligger i att den offentliga sektorn utanför storstadsregionerna numera har 25 procent högre sysselsättning än i storstäderna, vilket motsvarar nära 200 000 sysselsatta.

Utveckling av offentligt sysselsatta (1987:1 index = 100)

Källa: SCB, Särskild bearbetning av AKU.

Det finns sannolikt flera förklaringar till den offentliga sektorns avsevärt lägre sysselsättning i storstäderna. Skillnaderna finns i kommunernas och landstingens verksamheter. De största regionerna ger andra möjligheter till upphandling, specialisering och konkurrensutsättning.

I betydande delar av kommunernas verksamhet finns det också skalfördelar som ger lägre styckkostnader – högre produktivitet – i storstadsregionerna. I små och glesa lokala arbetsmarknader är dessa möjligheter starkt begränsade.

Man kan heller inte utesluta att kommunala verksamheter har en hårdare budgetstyrning i de största marknaderna. Medan motsvarande verksamheter utanför stadsregionerna mer drivs av arbetsmarknadspolitiska prioriteringar.

Den numera allmänt högre sysselsättningen i kommunala verksamheter utanför storstäderna yttrar sig tydligt i kommunernas lönebudgetar. Detta kan illustreras med skillnaderna i den kommunala sektorns lönesumma per invånare. I slutet av åttiotalet uppgick den genomsnittliga lönesumman från kommuner och landsting till 22 000 kronor (2003 års prisnivå) per invånare. Och det fanns då ingen skillnad i detta avseende mellan storstadsregionerna och övriga landet.

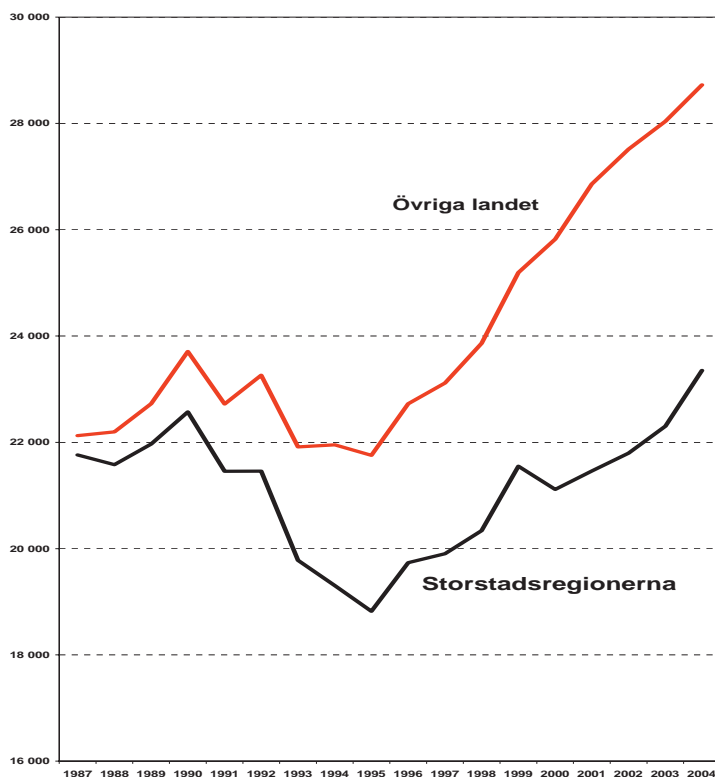
Sedan dess har, som framgår av följande figur, gapet vuxit i stadig takt och 2004 var lönesumman i kommunal verksamhet per invånare nästan 25 procent högre utanför storstäderna – drygt 28 000 kronor jämfört med 23 000 kronor.

Utvecklingen talar inte för att skillnaden krymper, utan tvärtom.

Lönesumma i kommunal verksamhet per invånare (2003 års prisnivå)

Källa: Kontrolluppgifter, SCB, Temaplan.

När det gäller sysselsättningen i den privata sektorn går mönstren isär på ett helt annat sätt efter 1993. Mellan första kvartalet 1994 och sista kvartalet 2004 **växte företagets sysselsättning i storstadsregionerna med nästan 320 000 personer, vilket motsvarar 35 procent!**

I övriga landet påminner utvecklingen i den privata sektorn närmast om den offentliga. De senaste tio åren har **företagets sysselsättning utanför storstäderna vuxit utomordentligt svagt, med cirka 80 000 personer eller knappt 5 procent.**

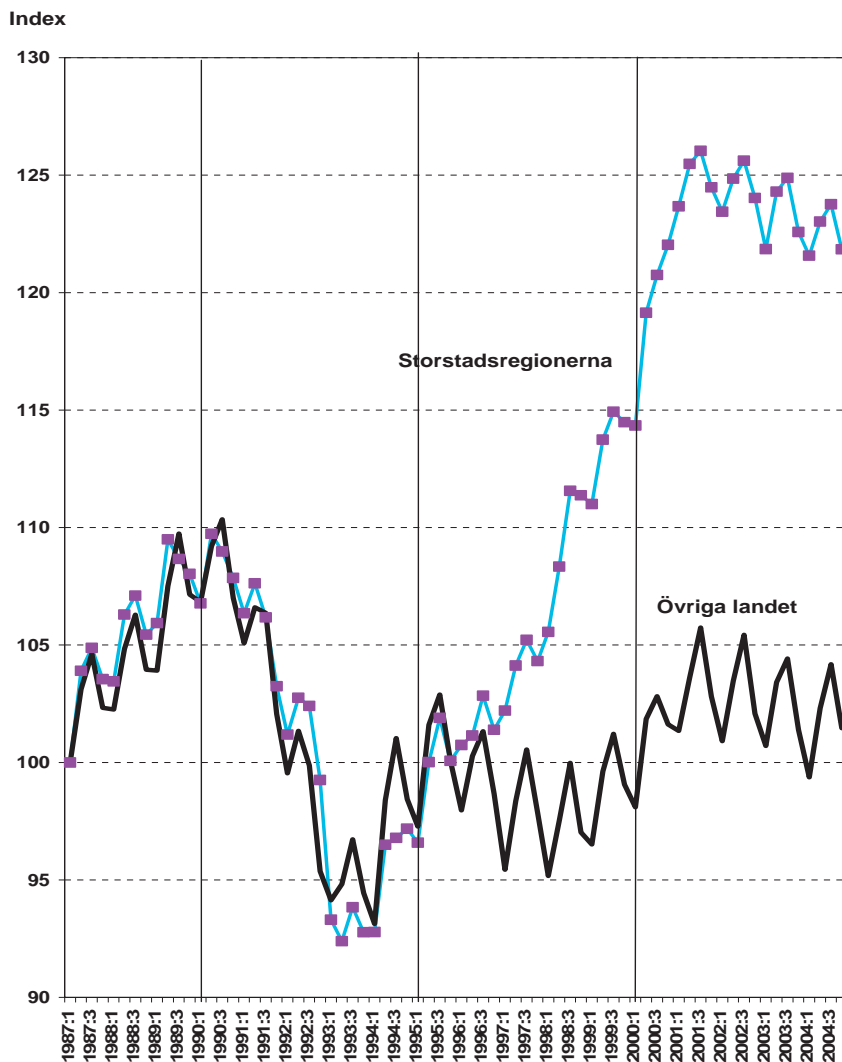
Det är uppenbart att förändringarna i de ekonomiska och politiska villkoren under 1990-talet gett storstäderna en helt annan och avgörande roll för svensk ekonomi. Både för sysselsättning och ekonomisk tillväxt och inte minst för den offentliga sektorns finansiella utveckling.

Den privata sektorn i storstadsregionerna har t ex svarat för drygt 70 procent av hela uppgången i landets sysselsättning de senaste tio åren – från första kvartalet 1994 till fjärde kvartalet 2004. Och en mycket stor del av denna uppgång är koncentrerad till kontorsberoende verksamheter, som har stora fördelar av lokalisering till storstädernas kärnmiljöer.

Koncentration av mängder av kontorsberoende verksamheter är de verkligt stora klustren i moderna storstadsregioner. De omfattar allt från storföretag, huvudkontor, reklambyråer, IT-företag, affärsjuridik, bud- och andra kontorsserviceföretag till shopping, pubar och cafe latte. Analyser från NUTEK visar vidare att storstadsregionerna ger mycket stora överskott i den statliga budgeten.

Utveckling av privat sysselsatta (1987:1 index = 100)

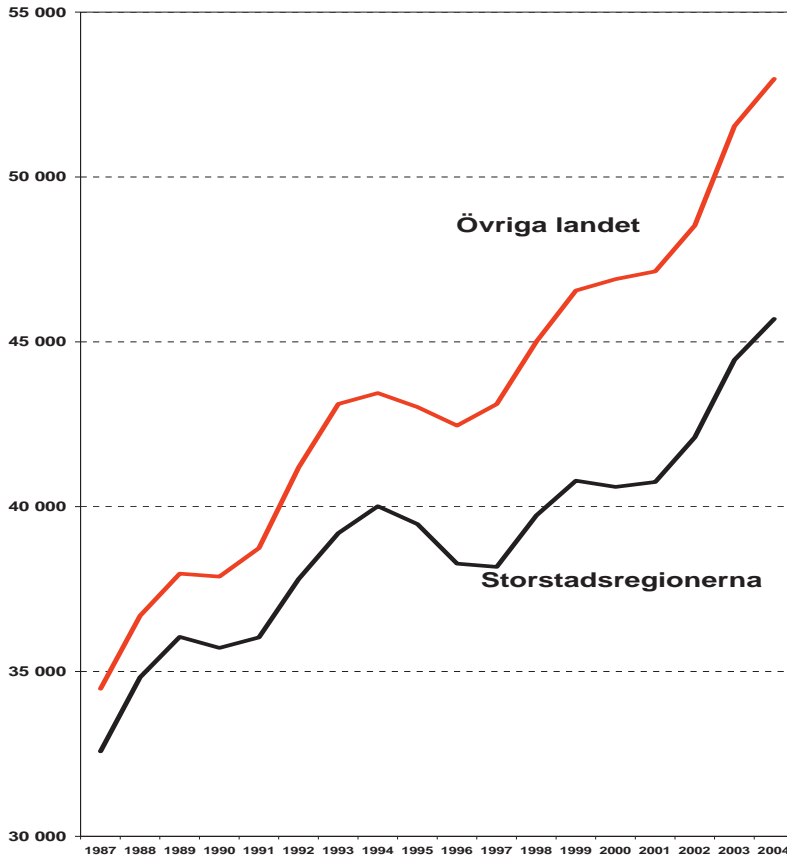
Källa: SCB, Särskild bearbetning av AKU.

Offentlig finansiering

Storstädernas mindre belastning på statliga budgetar visar sig bl a i socialförsäkringssystemen. Ersättningarna från dessa system har, som nämnts, stigit kraftigt ända sedan slutet av 1980-talet. Men vid den tiden var skillnaderna i ersättning per invånare små mellan olika delar av landet.

I nutidens penningvärde uppgick ersättningarna till knappt 35 000 kronor per invånare 1987 i både storstäderna och övriga landet. Sedan dess har skillnaderna ökat i en närmast obruten takt. Utvecklingen illustreras i nedanstående figur.

Totala ersättningar från socialförsäkringssystem (inkl pensioner) per invånare (2003 års prisnivå)

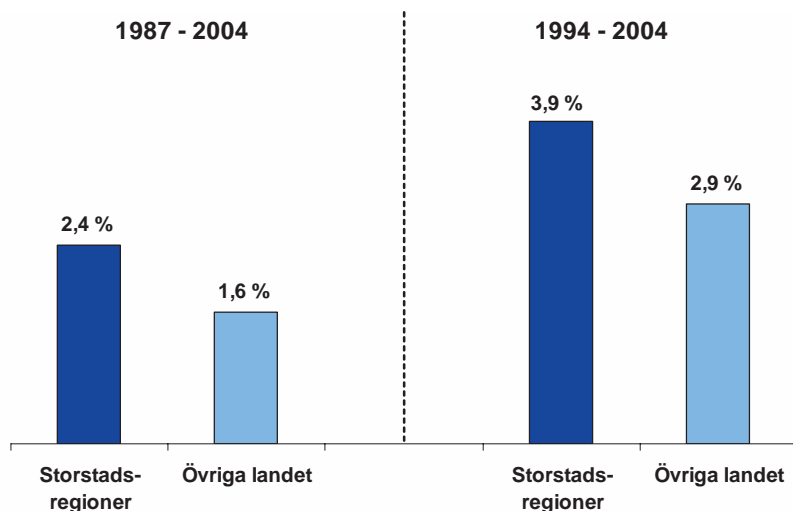
Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Ekonomisk tillväxt

Stora skillnader i arbetsmarknadernas utveckling mellan storstäderna och övriga landet visar sig givetvis också i skillnader i ekonomisk tillväxt. Detta syns både i data från åttiotalet och efter 1994. Sedan slutet av åttiotalet har den reala lönesumman i storstadsregionerna vuxit med i genomsnitt 2,4 procent per år. För övriga landet är motsvarande värde 1,6 procent.

Åren efter 1994 har präglats av en allmänt högre tillväxt. Då har också skillnaderna vuxit till över 1 procent per år.

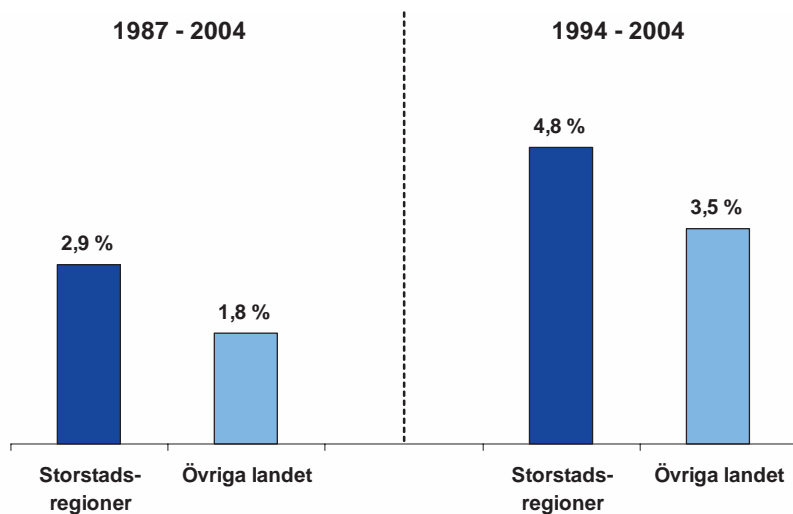
Årlig real tillväxt i total lönesumma

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Som visats ligger emellertid den mest djupgående skillnaden i utvecklingen av företagens arbetsmarknad. Mellan 1994 och 2004 expanderade den privata arbetsmarknaden i storstäderna med över 35 procent, medan samma marknad växte svagt i övriga landet. Följden är att **lönesumman från företag i storstadsregionerna ökat med nära 5 procent per år 1994–2004.**

Årlig real tillväxt i lönesumma från företag

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Storstadsregionernas ekonomiska utveckling präglas inte bara av en mindre offentlig sektor och lägre beroende av socialförsäkringar.

Det finns andra stora skillnader som driver på en högre tillväxt och som blivit alltmer uppenbara efter 1993/94.

Industrisektorn – särskilt tillverkning – spelar en mycket mindre roll i de största regionernas ekonomi. I övriga landet svarar industriföretag för 25 procent av hela lönesumman.

Motsvarande andel i storstadsregionerna är inte mer än 15 procent.

Den verkligt avgörande skillnaden ligger i tjänsteföretagens roll. De omfattar hälften av storstädernas ekonomi och knappt en tredjedel av ekonomin i övriga landet. I följande tabell sammanfattas strukturen 2004. Där framgår också att den statliga sektorn är något större i de största tre regionerna, men skillnaden är inte avgörande.

Andelar av total lönesumma 2004

Sektor	Storstadsregioner	Övriga landet
Stat	8 %	6 %
Kommuner	19	28
-----	-----	-----
Industriföretag	15	25
Tjänsteföretag	50	32
Övriga verksamheter	8	9
Totalt	100	100

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Hur kan då dessa skillnader i struktur ge så stora genomslag i olika tillväxt?

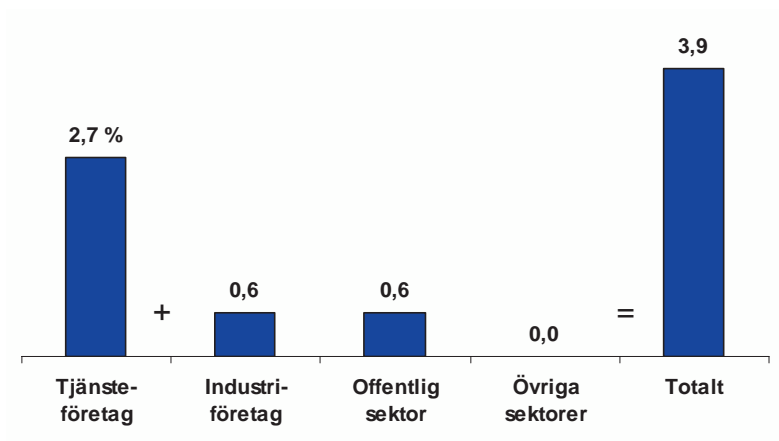
Huvudförklaringen ligger i att i en modern ekonomi växer efterfrågan på tjänster snabbare än efterfrågan på varor. Och produktion av tjänster förutsätter som regel tillgång till stora närmarknader.

Detta kan också tydliggöras. Den totala lönesummans årliga tillväxt kan delas upp på olika komponenters bidrag – i detta fall olika större sektorer bidrag. Det största bidraget kommer från tjänsteföretagens utveckling. Det gäller i både övriga landet och storstäderna. **Skillnaden ligger i att i storstäderna är tjänsteföretagens bidrag till ekonomins tillväxt dubbelt så stor som i landet i övrigt** – jämför följande figur.

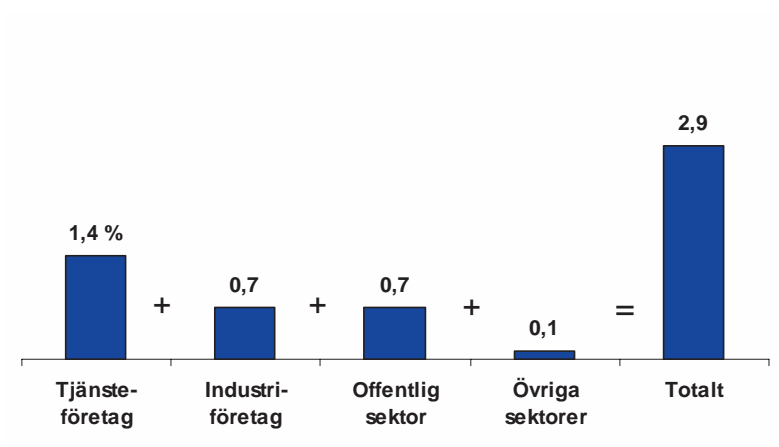
När det gäller andra sektorer bidrag – d v s industriföretagens, offentlig sektors och övriga mindre delars – till lönesummans tillväxt är skillnaderna mellan storstadsregioner och övriga landet marginella. Slutsatsen är given: **Tjänsteföretag har nyckelrollen för en hög tillväxt och sysselsättning. Och landets största närmarknader erbjuder helt andra tillväxtvillkor för diversifierad tjänstproduktion än små och medelstora regioner.**

Olika sektors årliga bidrag till lönesummans totala tillväxt 1994–2004

Storstadsregioner

Övriga landet

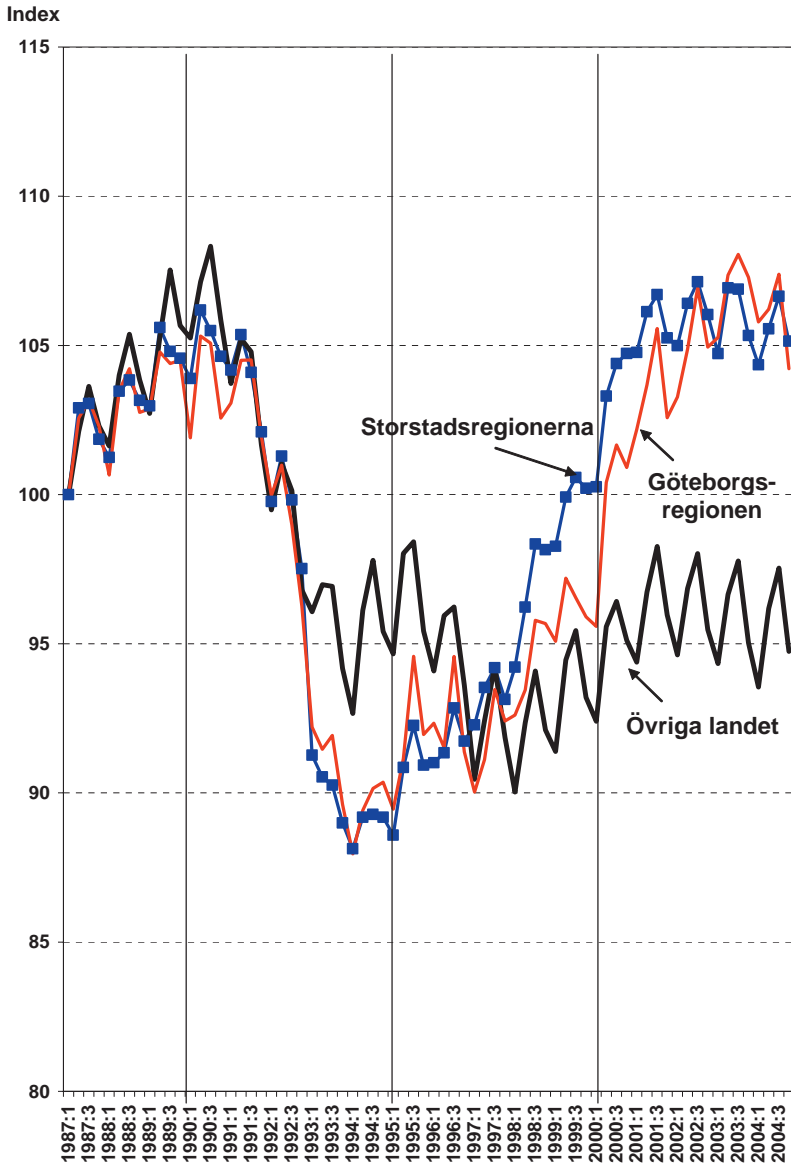
Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Systemskiftet och Göteborgsregionen

Frågan är hur Göteborgsregionen passar in i bilden? Har den totala sysselsättningen följt samma mönster som i Malmö- och Stockholmsregionen? Drogs jobben i den offentliga sektorn ned lika snabbt och mycket i början av 1990-talet? Och har den privata arbetsmarknaden expanderat lika snabbt och mycket som i Malmö och Stockholm?

I följande figur illustreras först den totala sysselsättningen. Som framgår har Göteborg i stort sett följt det allmänna mönstret – d v s en snabbare och djupare nedgång än övriga landet 1991 och 1992. Och därefter en stark återhämtning som ”toppade” först under senare delen av 2003.

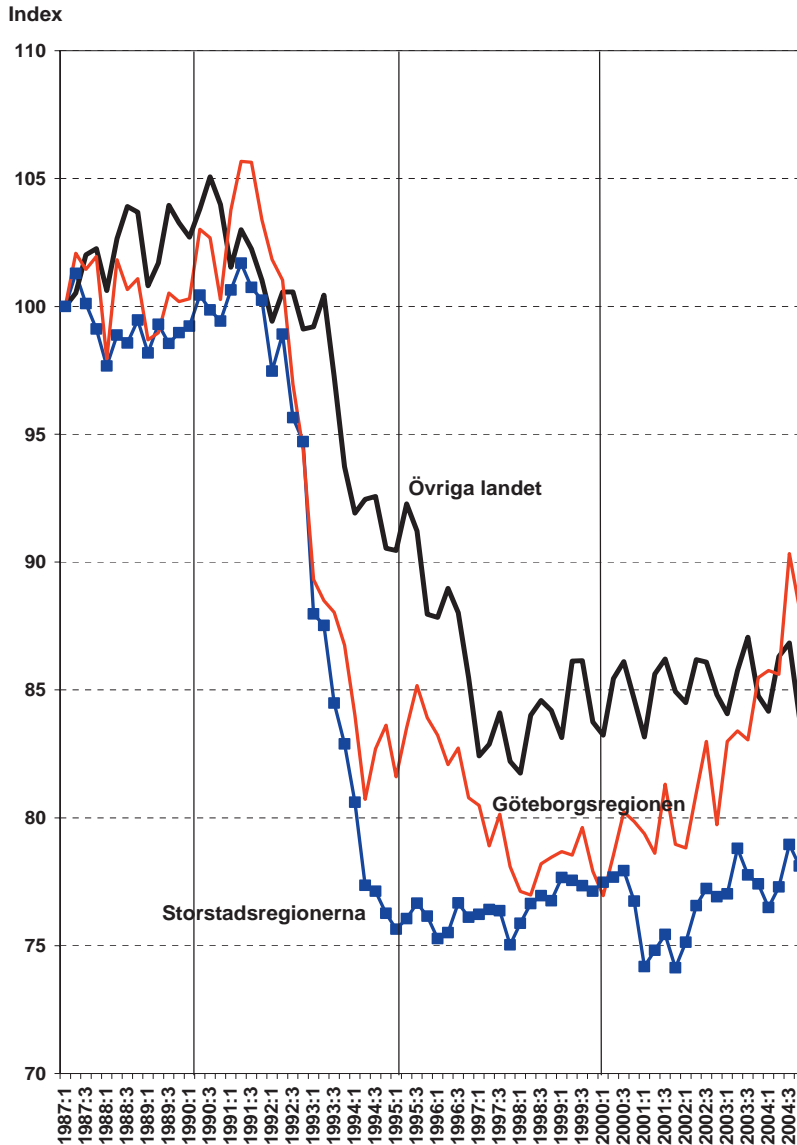
Utveckling av total sysselsättning i Göteborgs lokala arbetsmarknad (1987:1 index = 100)

Källa: SCB, Särskild bearbetning av AKU.

I början av 1990-talet genomgick också den offentliga sektorn i Göteborgsområdet en avsevärt snabbare och kraftigare avveckling än motsvarande i övriga landet. Från slutet av 1998 startar åter en betydande tillväxt i Göteborgsregionens offentliga verksamheter, som faktiskt medfört att man under 2004 etablerat samma nivå som i övriga landet – jämför följande figur.

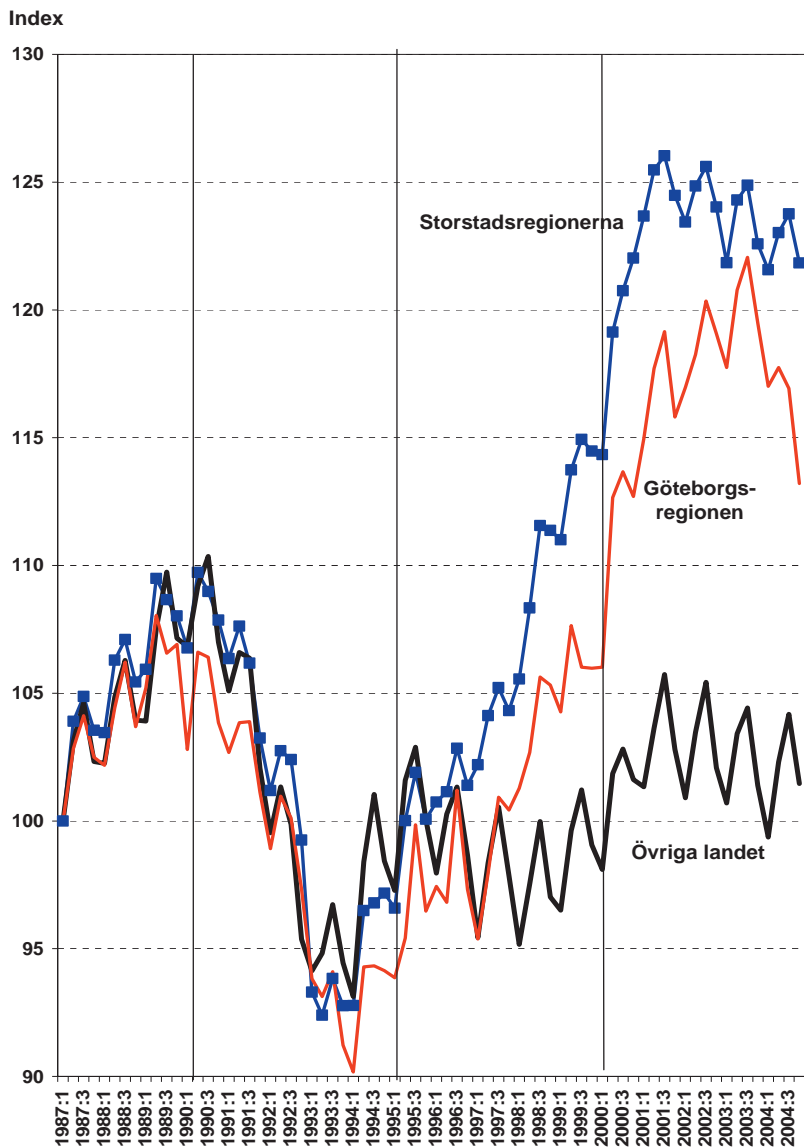
Utveckling av offentligt sysselsatta i Göteborgs lokala arbetsmarknad (1987:1 index = 100)

Källa: SCB, Särskild bearbetning av AKU

När det gäller den privata sektorn slog krisåren hårt mot Göteborg. Sysselsättningen föll kraftigare än i övriga landet. Från första kvartalet 1993 till tredje kvartalet 2003 växte därpå den privata arbetsmarknaden i regionen med 37 procent! Som framgår av följande figur låg dock expansionen något senare än vad som allmänt gällde för storstäderna.

Utveckling av privata sysselsatta i Göteborgs lokala arbetsmarknad (1987:1 index = 100)

Källa: SCB, Särskild bearbetning av AKU.

Hur skiljer sig då Göteborgsregionens ekonomi från storstadsregionerna i allmänhet? Den statliga sektorn är något mindre i Göteborg, medan kommunernas roll är något större. Den samlade offentliga sektorn i Göteborgsregionen är emellertid lika stor som i storstadsregionerna som grupp – 27 procent av lönesumman 2004.

En mer avgörande skillnad ligger i industrins och tjänsteföretagens roll. Mätt i lönesummans andel är industrin 6 procentenheter större i Göteborg och tjänsteföretagen lika mycket mindre.

Men den utveckling av industrin i Göteborg som vi tidigare diskuterat – hög produktivitetstillväxt, utflyttning och outsourcing – och fortsatt expansion av tjänsteföretagen talar för att Göteborgsregionen snabbt går mot samma huvudsakliga ekonomiska struktur som Stockholms- och Malmöområdet.

Andelar av total lönesumma 2004

Sektor	Göteborgsregionen	Övriga landet
Stat	5 %	8 %
Kommuner	22	19
Industrieföretag	21	15
Tjänsteföretag	44	50
Övriga verksamheter	8	8
Totalt	100	100

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Slutsatser

I de föregående avsnitten har vi bl a konstaterat:

- Att välfärdssamhällets utveckling i Sverige blir alltmer beroende av storstadsregionernas ekonomier och tillväxt.
- Att kommuner med växande befolkning är starkt koncentrerade till storstadsregioner. I mindre regioner är risken för allt färre kommuninvånare mycket större.
- Att det bara är storstadsregionerna som geografiskt kan förstöras på något mer betydande sätt. I övriga landet saknas det tillräckligt stora kärnstäder.
- Att det bara är i storstadsregionerna som det finns tillräckligt stora närmarknader för alla förekommande branscher.
- Att det bara är storstadsregionerna som kan erbjuda verkligt sammansatt kompetens för alltmer kunskapsberoende verksamheter, FoU och innovationssystem.
- Att det bara är storstadsregionerna som kan ge ekonomiska förutsättningar för ett uthålligt bostadsbyggande.

Till ovanstående kan man lägga huvudslutsatserna från detta avsnitt:

- Att efter omläggningen av den nationella ekonomiska politiken i början av 1990-talet är det bara storstadsregionerna som lyckas upprätthålla en växande sysselsättning.
- Att huvuddelen av storstadsregionernas tillväxt drivs av tjänsteföretag.
- Och ovanstående talar för att Göteborg behöver en tydligt formulerad tillväxtpolitik.

7. BRANSCHER OCH TILLVÄXT

Det finns stora skillnader mellan storstadsregionernas och övriga landets näringsliv. Det gäller både struktur och tillväxt. Skillnaderna har också förstärkts kraftigt de senaste femton åren. Växande branscher och företag beroende av stora närmarknader koncentreras till storstäderna. De följer logiken i NEG – d v s att stora närmarknader föder sin egen näring och tillväxt. Medan traditionella industrier med svag tillväxt och exportberoende fortfarande är en stor del av ekonomins ryggrad i övriga landet. Störst är dock utbildning, vård och omsorg.

Det är numera relativt enkelt att tydliggöra skillnaderna. Det beror på att storstadsregionernas och övriga landets ekonomier är praktiskt taget likstora. Storstadsregionerna har visserligen ännu inte hälften av landets befolkning och sysselsättning. Men skillnaden i total lönesumma är mycket liten.

I fjol – 2004 – hade storstadsregionerna och övriga landet vardera en total lönesumma på nästan 500 miljarder kronor. Skillnaden var ytterst liten – knappt 2 miljarder kronor i övervikt för storstäderna. (För femton år sedan – 1990 – hade övriga landet en samlad lönesumma som var över 50 miljarder kronor större än motsvarande för storstäderna.)

Delar man in ekonomin i ett trettiotal branscher eller verksamhetsområden framträder de regionala skillnaderna klart. Och huvuddelen av dessa skillnader kan också återföras på historiska eller samtida komparativa fördelar.

I det följande diskuteras först skillnader i näringslivets struktur mellan storstadsregionerna och övriga landet. Därefter belyses skillnader i tillväxt. Som tidigare används lönesumma som bästa samhällsekonomiska mått på regioners ekonomiska tillväxt. Med denna bakgrund beskrivs sedan ekonomins struktur och tillväxt i Göteborgsregionen.

För att ge en direkt bild av olika branschers regionala betydelse redovisas i följande tablå lönesummans värde för 2004.

I övriga landet finns det framför allt tre branscher som är **absolut** större än i storstadsregionerna. Det gäller **basindustri** och **maskinindustri** samt hela området **utbildning, vård och omsorg**.⁶

Basindustri är numera en mycket liten del av storstädernas ekonomi – drygt 10 miljarder i lönesumma. I övriga landet är basindustrin drygt fyra gånger större.

Bland de absolut största skillnaderna gäller därnäst utbildning, vård och omsorg, som är välfärdsstatens största verksamhet. Den omfattar numera drygt 30 procent av lönesumman i övriga landet. I absoluta tal betyder det att utbildning, vård och omsorg har en lönesumma som är drygt 30 miljarder större än motsvarande i storstäderna. Trots att befolkningen i övriga landet är obetydligt större än i storstäderna har utbildning, vård och omsorg nästan 25 procent större resurser utanför storstäderna. En del av detta kan förklaras med skillnader i åldersstruktur. Men inte allt.

---

⁶ I detta fall är utbildning, vård och omsorg en funktionell bransch och omfattar därför inte bara offentliga verksamheter inom dessa områden. Här ingår också aktuella verksamheter i enskild regi.

Branscher och lönesummor 2004. (Miljoner kronor)

Bransch	Storstads- regioner	Övriga landet	Skillnad (orstads- regioner – övriga landet)
1. Jord- och skogsbruk	1 800	6 000	- 4 200
2. Basindustri	10 400	44 900	- 34 500
3. Livsmedelsindustri	7 300	8 400	- 1 100
4. Förlag och grafisk industri	7 400	4 700	2 700
5. Kemisk och läkemedels- industri	11 100	3 500	7 600
6. Maskinindustri	8 100	18 400	- 10 300
7. Teleprodukt- och elindustri	14 200	11 500	2 700
8. Transportmedelsindustri	11 200	16 900	- 5 700
9. Övrig tillverkningsindustri	3 700	10 800	- 7 100
10. Energi och VA	4 600	5 700	- 1 100
11. Byggverksamhet	24 400	29 100	- 4 700
12. Handel och service av motorfordon	8 200	9 200	- 1 000
13. Partihandel	34 000	20 100	13 900
14. Detaljhandel	21 000	22 000	- 1 000
15. Transporter	24 800	21 600	3 200
16. Tele och post	11 600	7 600	4 000
17. Finansiella tjänster	23 300	8 400	14 900
18. Fastighetsförvaltning	9 200	7 200	2 000
19. Företagstjänster	53 500	31 000	22 500
20. Datakonsulter och data- service	23 900	8 600	15 300
21. Utbildning, vård och om- sorg	124 700	155 000	- 30 300
22. Forskning och utveckling	8 600	1 700	6 900
23. Hotell och restaurang	8 400	6 700	1 700
24. Intresseorganisationer	7 800	7 100	700
25. Rekreation, kultur och sport	9 600	5 500	4 100
26. Annan serviceverksamhet	1 200	1 600	- 400
27. Offentlig förvaltning	23 000	22 100	900
Totalt	497 100	495 300	1 800

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

På tredje plats i absolut skillnad kommer faktiskt maskinindustrin, som är drygt dubbelt så stor i övriga landet.

Vilka branscher är då i första hand absolut större i storstädernas arbetsmarknader? Det gäller särskilt fyra: **Företagstjänster, datakonsulter och service, finansiella tjänster och partihandel**. Samtliga dessa fyra har vardera en lönesumma i storstadsregionerna som är minst 10 miljarder större än i övriga landet.

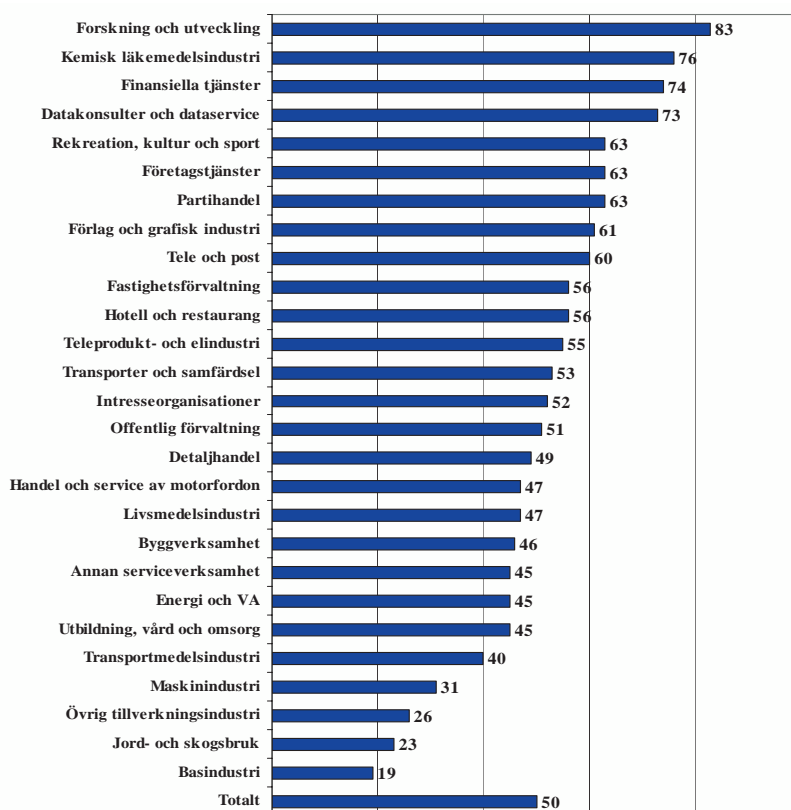
Slutligen finns knappt ett tiotal branscher som är ungefär likstora i övriga landet och storstadsregionerna.

Det gäller livsmedelsindustri, energi och VA, handel med och service av motorfordon, detaljhandel, fastighetsförvaltning, hotell och restauranger, intresseorganisationer samt offentlig förvaltning.

Nu skall det emellertid betonas att jämförelse av skillnader i absolut storlek lätt blir missvisande. I sådana jämförelser kan små skillnader mellan stora aggregat bli stora tal. Den föregående beskrivningen ger således bara en grov bild. Det finns en mängd mer grundläggande skillnader i näringslivets struktur mellan storstadsregionerna och övriga landet. Det gäller t ex forskning och utveckling och kultur, rekreation och sport.

En mer rättvisande bild får man genom att helt enkelt ange storstadsregionernas andel av hela landets lönesumma i olika branscher. I följande figur har de aktuella branscherna rangordnats efter en sådan andel.

Storstadsregionernas andel av hela landets lönesumma 2004. Procent

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Som framgår finns det nio branscher som är särskilt starkt koncentrerade till storstadsregionerna. Det gäller närmast branscher där mer än 60 procent av lönesumman skapas i storstadsregionerna.

Detta gäller genomgående verksamheter som antingen är beroende av lokala arbetsmarknader med stor och säker kunskapsbredd – såsom forskningsinstitut eller läkemedelsföretag – eller verksamheter som har direkta fördelar av närkontakt med en stor efterfrågan såsom t ex kultur- och sportevenemang och finansiell rådgivning.

Huvuddelen av dessa branscher präglas inte bara av hög allmän tillväxt de senaste decennierna. De utgör samtidigt kärnan i ekonomins mest kontorsberoende verksamheter, som har självklara fördelar av lokalisering där det finns ett stort och säkert utbud av kontor och kompletterande tjänster. Därav följer också att fastighetsförvaltning samt hotell och restauranger har en betydande koncentration till storstadsregionerna.

I andra delen av skalan finns verksamheter som dominerar ekonomin i övriga landet. Kontrasten mot storstadsregionerna är stor. I grund och botten är det en annan struktur, som fortfarande hör hemma i industri- och brukssamhället. Som sagts, den främsta av dessa branscher är basindustrin och därefter kommer jord- och skogsbruk samt övrig tillverkningsindustri och maskinindustri. Huvuddelen av transportmedelsindustrins verksamheter och lönesumma finns också utanför storstadsregionens arbetsmarknader. Och samma gäller som nämnts dessutom utbildning, vård och omsorg. Som framgår finns vidare huvuddelen av energiproduktionen utanför storstadsregionerna.

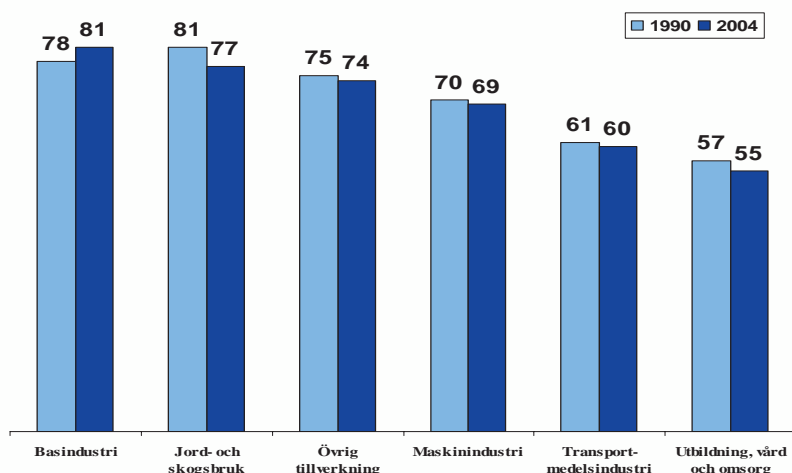
I detta sammanhang kan man också fråga sig om branscher som i huvudsak finns i övriga landet ökat eller minskat sin koncentration utanför storstadsregionerna sedan början av nittioalet? Bortsett från basindustrin, som fått en större koncentration till övriga landet har samtliga övriga omnämnda verksamheter förskjutits något mot storstadsregionerna, men förändringarna är små.

Detta leder oss in på frågan om olika branschers tillväxt. I och utanför storstadsregionerna? Finns det branscher som växer snabbare utanför storstädernas allt större närmaknader?

Branscher koncentrerade utanför storstadsregionerna. Andel av total lönesumma 1990 och 2004. Procent

---

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Skillnader i tillväxt

För att ge en sammanfattande bild av olika branschers tillväxt behövs åtminstone två tidsperspektiv: ett långsiktigt och ett mer kortsiktigt. Som tidigare betonats talar systemskiftet i svensk ekonomi för att skillnaderna i tillväxtvillkor mellan storstadsregionerna och övriga landet förstärkts efter första delen av nittioalet. Frågan är bl a om detta också återspeglas i något skift i fördelningen av olika branschers tillväxt i och utanför storstadsregionerna. Eller är det så att mönstret verkar mer stabilt?

För att delvis belysa detta jämförs först tillväxten i ett längre perspektiv – 1990–2004 – och därefter under den senaste tioårsperioden – 1995–2004. Den långsiktiga utvecklingen sammanfattas i följande tabell där branscher rangordnats efter sin genomsnittliga tillväxt i storstadsregionerna.

Branscher i storstadsregionerna och övriga landet. Årlig tillväxt i real lönesumma 1990–2004. Procent per år

Bransch	Storstads-regioner	Övriga landet	Branscher med högre tillväxt i övriga landet
Dataskoluter och dataservice	10,3	8,7	
Företagstjänster	4,8	4,3	
Kemisk och läkemedelsindustri	4,5	1,9	
Forskning och utveckling	4,5	4,4	
Finansiella tjänster	3,4	0,9	
Utbildning, vård och omsorg	3,3	2,8	
Fastighetsförvaltning	2,7	2,1	
Handel och service av motorfordon	2,4	1,6	
Detaljhandel	2,3	1,4	
Rekreation, kultur och sport	1,9	0,3	
Intresseorganisationer	1,9	2,3	0,4
Transportmedelsindustri	1,8	1,6	
Transporter och samfärdsl	1,7	2,0	0,3
Teleprodukt- och el-industri	1,7	1,0	
Annan serviceverksamhet	1,7	1,5	
Partihandel	1,3	1,6	0,3
Hotell och restaurang	1,2	1,1	
Livsmedelsindustri	0,8	0,8	
Maskinindustri	0,8	0,5	
Tele och post	0,4	-1,6	
Byggverksamhet	0,4	-0,5	
Energi och VA	0,3	-0,2	
Offentlig förvaltning	0,0	-1,3	
Övrig tillverkningsindustri	-0,1	-0,5	
Jord- och skogsbruk	-0,5	-2,4	
Basindustri	-1,5	-0,2	1,3
Förlag och grafisk industri	-1,7	-1,4	0,3

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Ligger den långsiktiga tillväxten över 2 procent per år kan den betraktas som hög. Ska sysselsättningen i en bransch växa måste i allmänhet lönesumman växa med minst 2 procent per år och i verksamheter med snabb produktivitetstillväxt med minst 3 procent per år. Detta gäller i huvudsak verksamheter vars efterfrågan finns inom storstadsregionernas närmarknader. Undantag från detta är produkter från kemisk och läkemedelsindustri, delar av de mest kvalificerade företagstjänsterna samt forskning och utveckling.

I övriga landet är det också branscher koncentrerade till lokala närmarknader som visar högst långsiktig tillväxt. Medan huvuddelen av verksamheter med en tillväxt under 1 procent framför allt gäller industri jämte offentlig förvaltning, jord- och skogsbruk, energiproduktion och byggande.

Men det kanske mest slående är att det är ytterst få sektorer som förmått skapa någon högre långsiktig tillväxt utanför storstadsregionerna. Det gäller fem områden: Intresseorganisationer, transporter och resor, partihandel, basindustri och grafisk industri. (Den senare har krympt i hela landet.) Slutligen, i övriga landet är det få branscher som visar en långsiktig tillväxt i lönesumman som är så stor att den motiverar ökad sysselsättning. Följaktligen har också, som tidigare visats, arbetsmarknaderna i övriga landet krympt på bred front.

Bilden efter systemskiftet är, som syns i följande tabell, något annorlunda. Framför allt ligger tillväxttakterna högre – både i och utanför storstädernas marknader. Däremot är det i stort sett samma branscher som växer snabbt och som utvecklas dåligt. Mer än hälften av branscherna i storstadsregioner visar en årlig tillväxt i lönesumman över 3 procent. I huvuddelen av dessa har också sysselsättningen expanderat.

Som i det mer långsiktiga perspektivet är det också få branscher som efter 1995 går bättre utanför storstadsregionerna än i. Det gäller bas-, livsmedels- och maskinindustrin. Och som tidigare partihandel och transporter. Dock inte intresseorganisationer. Däremot har faktiskt forskning och utveckling expanderat snabbare i övriga landet än i storstadsregionerna efter 1995, men detta är en mycket liten del av ekonomin utanför storstadsregionerna – drygt 3 promille.

Branscher i storstadsregionerna och övriga landet. Årlig tillväxt i real lönesumma 1995–2004. Procent per år

Bransch	Storstads-regioner	Övriga landet	Branscher med högre tillväxt i övriga landet
Datakonsulter och dataservice	13,3	11,7	0,6
Företagstjänster	7,9	7,4	
Forskning och utveckling	7,1	7,7	
Utbildning, vård och omsorg	5,7	4,7	
Kemisk och läkemedelsindustri	5,4	3,7	
Handel och service av motorfordon	5,3	4,3	0,3
Finansiella tjänster	5,0	2,7	
Detaljhandel	4,9	3,7	
Annan serviceverksamhet	4,6	4,0	
Transporter	4,2	4,5	
Fastighetsförvaltning	3,7	3,6	
Byggverksamhet	3,4	2,3	
Transportmedelsindustri	3,4	2,9	
Teleprodukt- och elindustri	3,1	2,3	
Hotell och restaurang	3,1	3,1	
Intresseorganisationer	3,0	2,9	0,4
Partihandel	2,8	3,2	
Övrig tillverkningsindustri	2,6	1,1	
Rekreation, kultur och sport	2,5	1,1	
Tele och post	2,0	-0,9	
Energi och VA	1,9	0,6	0,2
Livsmedelsindustri	1,7	1,9	
Basindustri	1,2	1,7	
Maskinindustri	1,2	1,8	
Jord- och skogsbruk	1,0	0,7	
Offentlig förvaltning	0,5	-0,9	0,5
Förlag och grafisk industri	-0,4	-1,1	

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Göteborgsregionens ekonomiska struktur

Det finns sex branscher i Göteborgsregionen som vardera svarar för mer än 5 procent av regionens ekonomi. Och tillsammans utgör dessa sex drygt 60 procent av regionens samlade ekonomi. Störst är utbildning, vård och omsorg. Den upptar 26 procent, vilket är ungefär som i storstadsregionerna i allmänhet. Dock fördelas väsentligt mindre resurser till utbildning, vård och omsorg än i övriga landet utanför storstadsområdena. Där används 20 procent mer resurser till utbildning, vård och omsorg än i Göteborgs lokala arbetsmarknad.

På andra plats i storleksordning kommer företagstjänster som numera har 10 procent av regionens lönesumma. Därefter följer partihandel, transportmedelsindustri, transporter och resor samt byggverksamhet. Detta tydliggör också att en kärna i **regionens ekonomi koncentreras kring företagstjänster, partihandel, transportmedel och transporter.**

De två förstnämnda är klart beroende av stora närmarknader. De tillhör den moderna storstadens basnäringar. Medan transportmedel och transporter är typiska för en region som drivs av logistikens marknader. Dessa fyra branscher omfattar tillsammans en tredjedel av Göteborgsregionens ekonomi. I så måtto präglas inte Göteborg i dag särskilt starkt av industri.

I följande tabell sammanfattas fördelningen av samtliga aktuella branscher år 2004. Bland övriga relativt stora branscher finns i fallande ordning detaljhandel, datakonsulter, offentlig förvaltning, teleprodukter, läkemedelsindustri och faktiskt basindustri. Först därefter kommer finansiella tjänster, som mer än någon annan verksamhet är liktydig med ett city. Slutligen finns det ett drygt tiotal mindre branscher som vardera omfattar mindre än 2 procent av regionens ekonomi.

Olika branschers roll i Göteborgsregionens ekonomi 2004. Lönesummor

Bransch	Miljoner kronor	Andel i %
1. Utbildning, vård och omsorg	28 700	26,1
2. Företagstjänster	10 800	9,8
3. Partihandel	7 900	7,2
4. Transportmedelsindustri	7 500	6,9
5. Transporter och resor	6 400	5,8
6. Byggverksamhet	5 600	5,1
7. Detaljhandel	4 500	4,1
8. Datakonsulter och dataservice	4 000	3,6
9. Offentlig förvaltning	3 300	3,1
10. Teleprodukt- och elindustri	3 300	3,0
11. Kemisk och läkemedelsindustri	2 900	2,6
12. Basindustri	2 800	2,5
13. Finansiella tjänster	2 400	2,2
14. Maskinindustri	2 300	2,1
15. Handel och service av motorfordon	2 200	2,0
16. Tele och post	1 900	1,8
17. Fastighetsförvaltning	1 900	1,7
18. Hotell och restaurang	1 800	1,6
19. Rekreation, kultur och sport	1 600	1,5
20. Livsmedelsindustri	1 600	1,4
21. Forskning och utveckling	1 300	1,2
22. Övrig tillverkningsindustri	1 200	1,1
23. Förlag och grafisk industri	1 200	1,1
24. Intresseorganisationer	1 200	1,1
Fortsättning		
25. Energi och VA	1 000	0,9
26. Annan serviceverksamhet	270	0,2
27. Jord- och skogsbruk	230	0,2
28. Totalt	109 800	100,0

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Som riktmärke för en jämförelse med landet kan man ta regionens samlade lönesumma i procent av hela landets. Den är 11 procent. Frågan är således vilka branscher i Göteborgsregionen som har en klart större andel än 11 procent. (Detta är ett enkelt uttryck för specialisering.)

Det gäller i första hand åtta branscher, som toppas av transportmedelsindustri, och följs av läkemedelsindustri, vilket på ett tydligt sätt framhäver regionens moderna industristruktur.

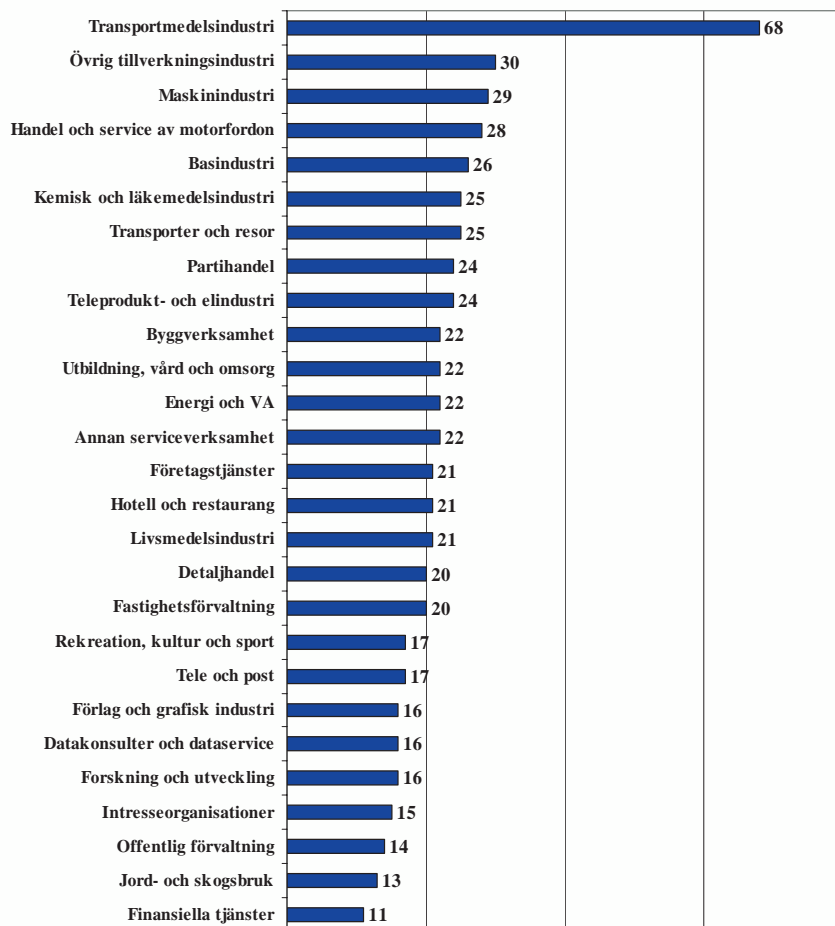
Därefter följer partihandel, transporter och resor, företagstjänster, teleprodukter, handel och service med motorfordon samt forskning och utveckling. Var och en av dessa branscher har i Göteborgsområdet mellan 13 och 15 procent av landets lönesumma i respektive bransch. Dessa branscher är således något större i regionen än vad som motsvarar dess allmänna roll i svensk ekonomi.

Ett annat och kanske mer avgörande riktmärke är Göteborgsregionens roll bland storstadsregionerna – betraktade som en gemensam grupp. Göteborgsregionens andel av storstädernas samlade lönesumma är drygt en femtedel – eller närmare bestämt 22 procent. Frågan är således i vilka avseenden – branscher – har Göteborg en betydligt större eller mindre del – än 22 procent – av storstädernas lönesumma. Detta illustreras i följande figur.

Tar man först fasta på figurens övre del framträder tydligt att **Göteborgs specialisering bland storstäderna gäller industriell verksamhet**. Och det handlar inte bara om fordonsindustri. Göteborgsområdet har kanske något förvånande också en oproportionerligt stor övrig industri, maskin- och basindustri. (Som vi tidigare nämnt hör dessa tre samtidigt till de mest framträdande verksamheterna utanför storstadsområdena.)

I den nedre delen av figuren finns sådana verksamheter som är förhållandevis svagt utvecklade i Göteborgsområdet. Det verkligt stora strukturella problemet är finansiella tjänster. Därtill borde man förvänta sig att både datakonsultverksamhet och forskning och utveckling är större. Jämte finansiella tjänster är dessa två starkast koncentrerade till den största lokala marknaden i landet.

Göteborgsregionens andel av storstadsregionernas lönesumma 2004

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

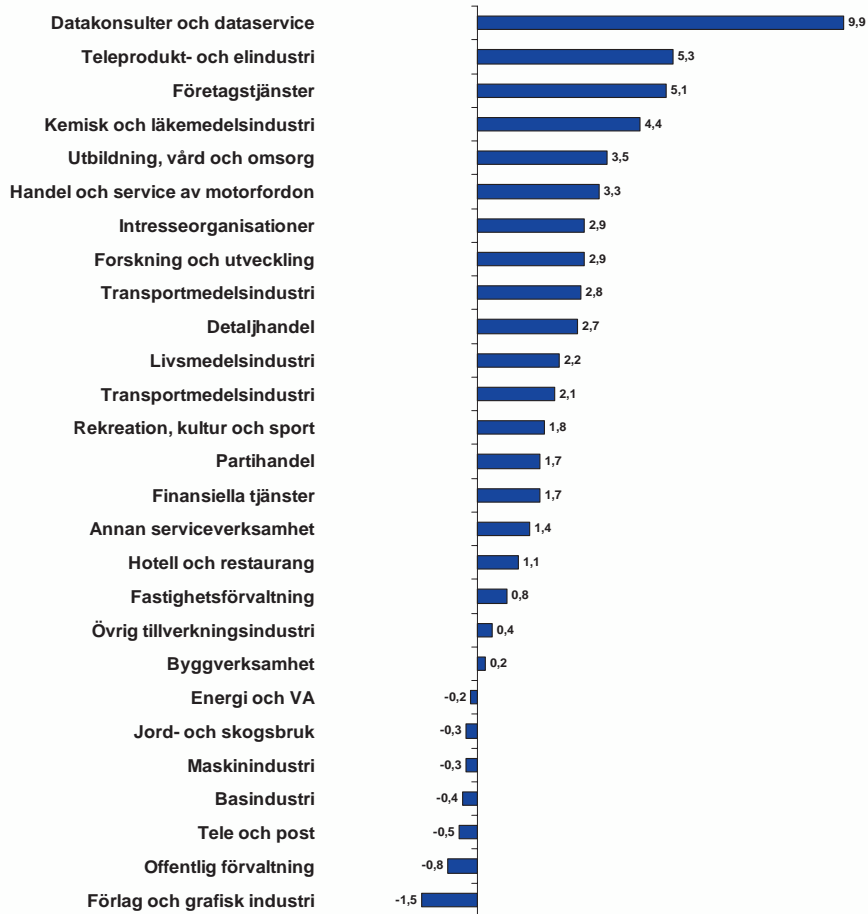
Hur ser då tillväxten ut i det mer långsiktiga perspektivet – sedan 1990? Det finns sex branscher i Göteborgsregionen som vardera vuxit med mer än 3 procent per år de senaste femton åren. Fyra av dessa är också de främsta tillväxtbranscherna i storstadsregionerna i allmänhet. Det gäller datakonsulter, företagstjänster, läkemedelsindustri samt utbildning, vård och omsorg. I Göteborg har därtill teleprodukt- och elindustri samt handel och service av motorfordon vuxit med över 3 procent per år. I storstäderna som grupp är det däremot forskning och utveckling samt finansiella tjänster som vuxit med över tre procent per år.

Som framgår av följande figur finns det sju branscher som krympt i Göteborgsregionen. Det är i stort sett samma branscher som gått sämst i hela landet.

Som vi tidigare betonat ligger Göteborgs specialisering bland storstäderna på industriell verksamhet. Men detta gäller inte bara fordonsindustri, utan också övrig tillverkningsindustri, maskin- och basindustri.

Och samtliga dessa fyra har utvecklats mycket svagt i Göteborg. De har inte bidragit till någon ekonomisk tillväxt de senaste femton åren. Trösten är kanske att de tillsammans numera inte omfattar mer än cirka 12 procent av regionens ekonomi.

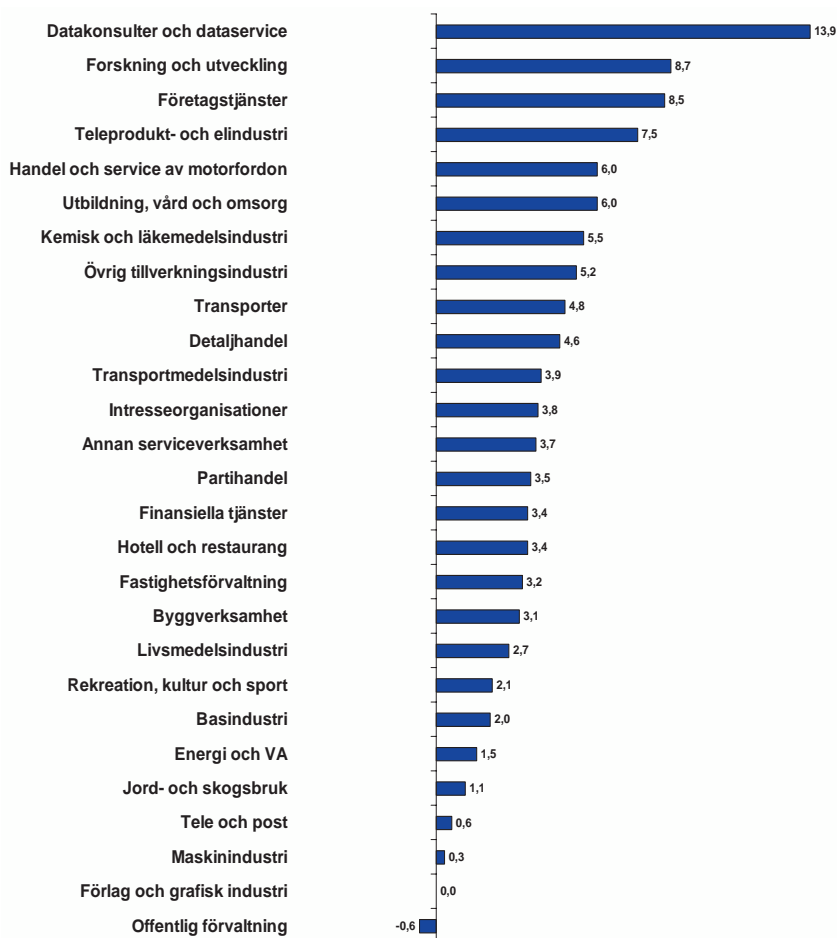
Årlig tillväxt i real lönesumma 1990-2004. Göteborgsregionen

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Tillväxten efter systemskiftet – 1994 – har ett något annorlunda mönster. Forskning och utveckling finns nu på andra plats, men den omfattar, som tidigare visats, en relativt liten del av ekonomin. I storstadsregionerna som helhet har de fristående FoU-organisationerna och instituten tillsammans en ”lönebudget” på 8 600 miljoner kronor (2004). Göteborgsregionens del av detta är 1 300 miljoner. Man skulle också önska att finansiella tjänster fanns bland regionens snabbast växande branscher de senaste tio åren. Den har visserligen vuxit med cirka 3,5 procent per år. Men detta är avsevärt lägre än för storstadsregionerna som helhet. Och följden av detta är att Göteborgsområdet, som tidigare sagts, fortfarande har en alldeles för liten finansiell sektor.

Årlig tillväxt i real lönesumma 1995-2004. Göteborgsregionen

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Tillväxten i tjänste- och industriföretag

Bilden av Göteborgsregionens ekonomiska strukturomvandling och tillväxt är solklar. Utvecklingen präglas starkt av samma struktur som gäller i andra stora urbana ekonomier. **Tjänstproduktionen växer i hög takt och industriell verksamhet får en allt mindre roll.** I Göteborgsregionen betyder detta att sedan senare delen av åttiotalet växer hushållens lönesumma från tjänsteföretag dubbelt så snabbt som lönesumman från industriföretag – 3,4 procent per år jämfört med 1,7 procent per år för industriföretag. Utvecklingen beskrivs i följande figur.

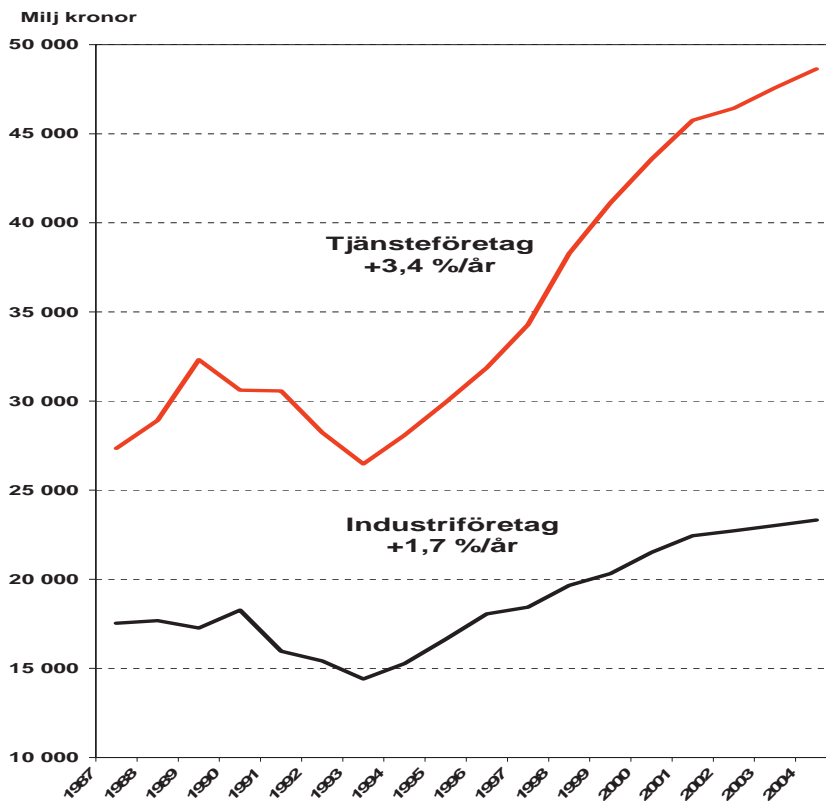
Nu kan man naturligtvis hävda, vilket också är vanligt i debatten, att industrin trots allt är basen för ekonomisk välfärd. Det är sant i så måtto att export av industriprodukter är grundläggande för extern balans i handeln med omvärlden.

Å andra sidan finns det inga yttre eller inre krav på att enskilda regioner skall ha någon särskild handelsbalans – d v s att export av industriprodukter till fjärrmarknader på något sätt är viktigare än att invånarna har arbete i företag och verksamheter som snabbt och effektivt levererar efterfrågade tjänster i närmarknaden. Det är nivån i regionens samlade resursutnyttjande och dess effektivitet som är avgörande. Och växande produktivitet i exportföretagen leder med nödvändighet till att det krävs allt färre sysselsatta för extern balans i ekonomin.

Däremot är naturligtvis industriföretagens efterfrågan på tjänster betydelsefull. **Kvalificerade, världsledande industriföretag och särskilt huvudkontor och andra ledningsfunktioner har ofta en nyckelroll för den lokala ekonomins mest kvalificerade tjänsteproduktion – typ juridisk och finansiell rådgivning.** Detta behöver emellertid inte innebära att industrin i sig har någon särskilt hög tillväxt i en storstadsregion.

Lönesummans utveckling i industri- och tjänsteföretag i Göteborgsregionen 1987-2004. (2004 års prisnivå)

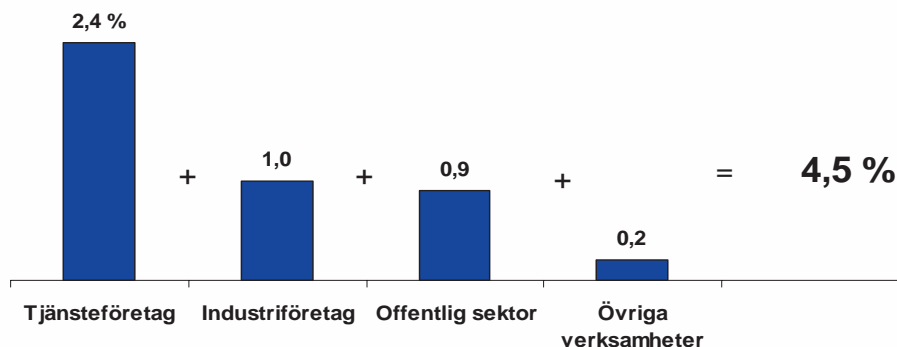
Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Historiskt sett har sysselsättningen i Göteborgs industri fallit med cirka 1 procent per år och som vi visat har lönesumman de senaste knappt tjugo åren vuxit med 1,7 procent per år.

Lite förenklat kan man säga att detta är fullt tillräckligt för att regionens tjänsteföretag skall växa med närmare 3,5 procent per år och detta har som visas i följande figur medfört att tjänsteföretagen står för huvudbidraget till regionens ekonomiska tillväxt.

Skillnaden mellan en liten och en stor och växande tjänstesektor ligger i att det senare förutsätter en stor närmarknad och då närmarknaden är stor blir en allt större del av tillväxten självförstärkande och mindre beroende av framgång på fjärrmarknader. I moderna metropoler självregleras detta av marknaden. De får ungefär den industriella verksamhet som motsvaras av mångfalden och kvaliteten i regionens tjänsteproduktion.

Bidrag till lönesummans årliga tillväxt 1995-2004. Göteborgsregionen. Procent

Källa: Kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Större och mindre företag

Det finns en annan dimension än branscher för att förstå näringslivets tillväxt och regioners ekonomi. Det gäller större och mindre företag. Var gränsen skall sättas mellan större och mindre företag kan alltid diskuteras. Det vanligaste är dock att företag med färre än femtio anställda kallas mindre, medan småföretag oftast definieras som tio eller färre anställda. Gränsen för större företag brukar antingen läggas vid 200 eller 500 anställda. Här har vi valt det förra. Detta betyder att företag med 50-200 anställda kallas medelstora.

Vad är då den allmänna och långsiktiga utvecklingen? Växer stora eller mindre företag snabbast? Hur förhåller sig detta i Göteborgsregionen? Avviker stora industriföretag från det allmänna mönstret?

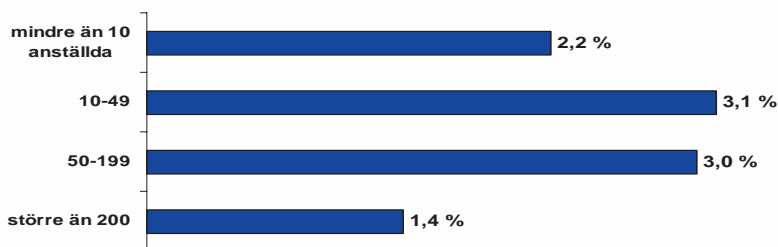
Det generella mönstret är att mindre och medelstora företag växer snabbare än stora.

Och skillnaderna är ganska betydande. Sedan början av 1990-talet har lönesumman bland stora företag med fler än 200 sysselsatta vuxit med i genomsnitt knappt 1,5 procent per år.

Årlig tillväxt i lönesumman från större och mindre företag. Hela landet 1990-2004. Procent per år (Prisnivå 2003)

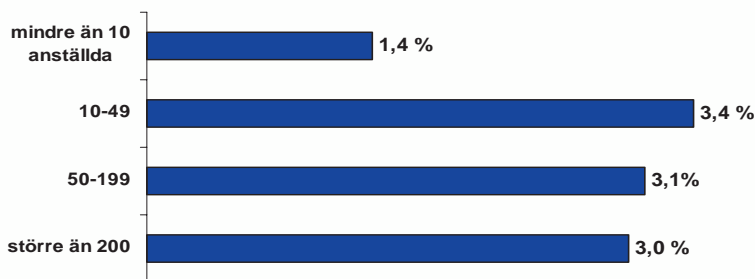
Källa: Särskild bearbetning av kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Det gäller hela landet. I mindre företag har motsvarande tillväxttakt varit ungefär dubbelt så hög. De minsta företagen (mindre än 10 anställda) är å ena sidan lägre än i landet, medan tillväxten bland de största är dubbelt så stor som i landet.

Årlig tillväxt i lönesumman från större och mindre företag. Göteborgsregionen 1990-2004. Procent per år (Prisnivå 2003)

Källa: Särskild bearbetning av kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Detta mönster går också igen om man jämför Göteborgsregionen med Stockholms- och Malmöregionen – d v s sedan början av 1990-talet har Göteborgsområdet haft en förhållandevis svag tillväxt bland småföretag. Och å andra sidan en jämförelsevis hög tillväxt bland företag med fler än 200 anställda.

Betyder detta att småföretag spelar en avsevärt mindre roll i Göteborgsregionen? Egentligen inte. Skillnaderna är små. I Göteborgsregionen svarar småföretagen (mindre än 10 anställda) för 17 procent av hela näringslivets lönesumma 2003. Motsvarande andel i hela landet, Stockholm och Malmö är 20 procent.

De mer avgörande skillnaderna gäller strukturen av industri- och tjänsteföretag. Och i detta avseende framträder strukturomvandlingen i svenskt näringsliv tydligt. Det generella – nationella – mönstret är å ena sidan att **tjänsteföretag växer snabbare än industriföretag i alla storleksklasser**. Och bland industriföretag krymper lönesumman bland de största företagen.

Årlig tillväxt i lönesumman från industri- och tjänsteföretag. 1990-2003. Hela landet. Procent per år

---

Storlek	Industriföretag	Tjänsteföretag
Mindre än 10	0,5	3,0
10 – 49	1,6	4,2
50 – 199	1,7	4,5
Större än 200	-0,6	3,7
Totalt	0,1	3,8

Källa: Särskild bearbetning av kontrolluppgifter, SCB och Temaplan.

Mönstret för Göteborgsregionen är likartat. **I varje storleksklass uppvisar tjänsteföretag en högre tillväxt än industriföretag.** Och högst tillväxt gäller stora tjänsteföretag med fler än 200 anställda.

Till skillnad mot landet i övrigt uppvisar emellertid stora industriföretag i Göteborgsregionen en positiv men svag tillväxt. Bland industriföretagen är tillväxten störst bland de medelstora företagen.

Årlig tillväxt i lönesumman från industri- och tjänsteföretag. 1990-2003. Göteborgsregionen. Procent per år (2003 års prisnivå)

Storlek	Industriföretag	Tjänsteföretag
Mindre än 10	0,1	2,0
10 – 49	1,3	4,4
50 – 199	3,1	3,7
Större än 200	1,3	5,0
Totalt	1,4	3,9

Källa: Särskild bearbetning av kontrolluppgifter.

Vilken roll spelar då små och stora industri- och tjänsteföretag i Göteborgsregionens ekonomi? Tjänsteföretagen är större i alla storleksgrupper. Det gäller särskilt bland företag med mindre än 200 sysselsatta, men också i denna grupp är tjänsteföretagen större. Bland de mindre företagen utgör tjänsteföretag en flerfald större del av ekonomin.

Fakta är slående. Tjänsteföretag är tveklöst en stor och växande del av ekonomin. Också i Göteborgsregionen. Bilden av **Göteborg som en industristad är föråldrad. Ekonomisk tillväxt och sysselsättning koncentreras till tjänsteföretag av alla storlekar.**

Lönesumman från större och mindre industri- och tjänsteföretag i Göteborgsregionen 2003. Miljoner kronor

---

Storleksklass	Industriföretag	Tjänsteföretag
Mindre än 10	1 400	9 700
10 – 49	2 200	10 500
50 – 199	2 400	7 500
Större än 200	15 500	18 100

Källa: Särskild bearbetning av kontrolluppgifter.

I detta avseende skiljer sig Göteborg inte särskilt mycket från Stockholms- och Malmöregionen. Möjligen kan man se att Göteborg har en långsiktigt lägre ekonomisk tillväxt bland de minsta tjänsteföretagen jämfört med Stockholms- och Malmöregionen. Men sedan senare delen av 1990-talet är skillnaderna små.

Årlig tillväxt i tjänsteföretagens lönesumma. Jämförelse mellan storstadsregioner. 1990-2003. Procent per år (prisnivå 2003)

Storlek	Göteborg	Stockholm	Malmö
Mindre än 10	2,0	4,0	3,0
10 – 49	4,4	5,0	4,1
50 – 199	3,7	5,4	4,3
Större än 200	5,0	4,1	4,3
Totalt	3,9	4,5	4,0

Källa: Särskild bearbetning av kontrolluppgifter.

Slutsatser

- Bilden av Göteborgsregionens ekonomiska strukturomvandling och tillväxt är solklar. Utvecklingen präglas starkt av samma struktur som gäller i andra stora urbana ekonomier. Tjänsteproduktionen växer i hög takt och industriell verksamhet får en allt mindre roll.
- Stora industriföretag spelar en betydande roll i Göteborgsregionens ekonomi, men tillväxten är svag.
- Tillväxten av industriföretag ”underifrån” – särskilt bland de minsta – har sedan början av 1990-talet i praktiken varit försumbar. Små industriföretag bidrar inte med mycket mer än 1 procent av regionens ekonomi.
- Näringslivets tillväxt i Göteborgsregionen har sedan början av 1990-talet framför allt koncentrerats till tjänsteföretag med fler än 10 anställda. Detta är samma mönster som i Stockholms- och Malmöregionen **och** andra moderna storstäder.

Charles
Second Street

BIRGITTA'S
HVARJEHANDA

BIS
TAGA

STELL
ARTO
LEUVEN

Maya
Therapy

KIR
CVB
RIA

ADDINGTON'S
GIVE LIFE
SOLUTION
WASHABLE
& REUSABLE
SUNSHINE

Café

WELCOME
Lunch, 12:00 - 18:00
Dinner, 18:00 - 22:00
Beverages, 18:00 - 22:00
Catering, 18:00 - 22:00

8. KÄRNA, INRE OCH YTTRE RING

Moderna ekonomier är som betonats starkt urbana. Och utvecklingen talar för en fortsatt urbanisering och koncentration till större regioner och lokala marknader. Mellan de större städernas kärnor och deras närmaste omland är det ekonomiska landskapet gles och sårbart. Den franske geografen Jean Labasse går i sin omtalade bok om regionernas utveckling i Europa – *L'Europe Des Regions* (1991) – ännu längre.

Han hävdar att ekonomiskt framgångsrika regioner i verkligheten inte är något annat än expansiva städer med omland och att det är större städer som ger regioner identitet och förnyelsekraft. Som exempel tar han Medelhavets norra kust som under de senaste decennierna visat en betydande tillväxt. Men enligt Labasse är förnyelsen och tillväxten i regionerna längs denna kust koncentrerad till några betydande städer.

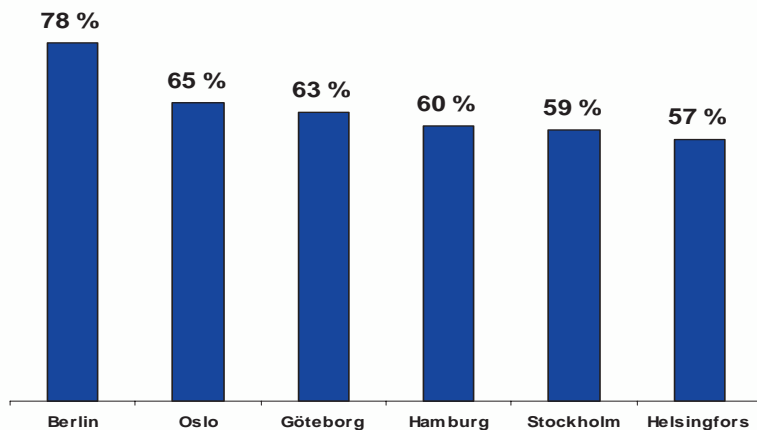
Samma gäller i Lombardiet där tillväxten är koncentrerad till Milano och i Katalonien där den är koncentrerad till Barcelona. I Baden-Württemberg är förnyelsen och tillväxten koncentrerad till städer som Stuttgart, Mannheim, Karlsruhe, Ulm, som fungerar som starkt urbana miljöer. Samma mönster finns i Norden, som har en ytterst gles struktur av verkligt urbana regioner. Tillväxten i de nordiska ekonomierna är starkt koncentrerad till de största stadsregionerna.

Tar man fasta på denna syn blir Göteborgsregionens utveckling primärt en funktion av Göteborgs förnyelse och tillväxt. Och trots att regionen under flera decennier förstorats och expanderat utanför Göteborgs stads gränser, så att numera större delar av regionens befolkning och arbetskraft faktiskt finns utanför staden, **finns fortfarande nära 65 procent av regionens näringsliv och arbetsplatser inom Göteborgs stad.**

Kärnstädernas andel av antalet arbetsplatser i några av Nordeuropas största stadsregioner 1999/2000

Näringslivets koncentration till ”kärnstaden” i den urbana regionen är emellertid inte något specifikt för Göteborgsregionen. Samma mönster, som är historiskt betingat, är mer regel än undantag både i den Gamla och Nya Världens större regioner.

Betoningen av kärnstadens roll är dock en allvarlig förenkling. Förnyelse och tillväxt i urbana regioner bygger på ett utomordentligt starkt samspel mellan olika funktionella regiondelar.

Skall man beskriva och analysera sådana regioner måste man mer konsekvent avgränsa olika funktionella regiondelar. I allmänhet duger det inte med att skilja mellan en kärnkommun och en större grupp av yttre kommuner. Mölndal och Öckerö har t ex inte samma roll i Göteborgsregionen.

Moderna stadsregioner beskrivs ibland som flerkärniga – polycentriska. Och de senaste decennierna har det också i regionplanering och i översiktlig nationell planering blivit alltmer vanligt att tala om flerkärniga regioner. Man kan till och med hävda att det finns **ett** slags idealisering av flerkärnighet. Denna vurm kommer särskilt starkt till uttryck i mängder av EU-dokument rörande ESPD – *European Spatial Development Perspective* – som rör sig mycket högt över marken. I ESPD förespråkar man faktiskt polycentriska perspektiv på alla geografiska nivåer.

Men granskar man strukturen i moderna stadsregioner närmare visar det sig som regel att bebyggelse och fördelning av arbetsplatser och bostäder är kraftigt snedfördelad. **Moderna stadsregioner domineras nästan alltid av en stor och tät inre kärna.** Större regioner kan därför också bäst beskrivas och analyseras som s k **monocentriska**.

Ibland kan sådana regioner inrymma både en och flera yttre koncentrationer av arbetsplatser i köpcentra och större företagsområden. Ibland kan också mindre tätorter och yttre historiska stadskärnor ha integrerats i den urbana regionen. Men i båda dessa fall är trots allt grundstrukturen monocentrisk med en kärnstad och en regiongemensam kärna.

Även kraftigt utbredda – suburbaniserade – storstadsregioner präglas oftast av monocentriska egenskaper. Detta gäller till och med Los Angelesregionen (LA), som är en av de absolut mest suburbaniserade stadsregionerna i världen. Citykärnan (downtown) i LA är inte en dominerande kärna i regionen, men den har fortfarande regionens absolut största koncentration av företag och arbetsplatser. Sätillvida är också LA monocentrisk.

Förekomsten och utvecklingen av monocentriska regioner är inte någon tillfällighet. En tät regionkärna med ett glesare och flerfaldt större omland är i allmänhet den mest effektiva strukturen för att nå en resurssnål mångfald och tillväxt. Kärnan är regionens sammanhållande kraft. Och **stora regioner utan stora kärnor är en illusion.**

Stora täta inre kärnor ger en mängd skalfördelar för både hushåll och företag. Yttre kärnor och mindre centra har som regel bara en bråkdel av kärnstadens och en inre kärnas mångfald av verksamheter, yrken och företag.

Till detta kan läggas att stadskärnors geografiska läge är extremt uthålligt. Centrum för London, Paris och Köln finns än idag på samma plats som romarna valde för två tusen år sedan. Manhattan i New York har varit centrum sedan 1600-talet och finns på den plats som de holländska kolonisterna valde. *Stadskärnans aktiviteter har självklart förändrats över tiden, men generellt gäller att stadskärnan alltid varit platsen för verksamheter som var mest kontaktintensiva på sin tid.*

Uträglat monocentriska storstäder har en speciell utvecklingshistoria. De fick under andra hälften av 1800-talet radiella spårnät som sammanstrålade i kärnan. För de allra största städerna byggdes delar av detta nät för kollektivtrafik under jord – som tunnelbana.

Sådana nät byggdes redan på 1860-talet i London och New York. Kring 1900 påbörjades liknande nät i Budapest, Paris och Berlin. I New York kombinerades nätet för kollektivtransporter med mycket hög och tät bebyggelse.

I Nordamerika var det bara några få städer, förutom New York, som hann etablera spårtrafik innan bilismens expansion stimulerade till radiella vägnät, vilket gav upphov till en glesare struktur, en så kallad "urban sprawl", där stadens inre zon har många arbetsplatser men få bostäder, där en yttre zon har bostäder med låg täthet och där förstäder radas upp längs radiella motorleder som sträcker sig bortom en yttre zon.

Den europeiska storstaden har normalt en väsentlig längre historia än städerna i Nordamerika. För Europas storstäder gäller generiskt:

- Monocentrism, d v s en stark stadskärna som är gemensam för hela stadsregionen.
- Radiella system för kollektiva transporter.
- Inre delar innehåller både boende och utbud för privat och offentligt liv.
- Ett stort inslag av historiska kulturminnen som levande delar av vardagslivet.
- Oavbruten tillväxt under närmare två sekler, d v s sedan den industriella revolutionen.
- Koncentration av utbildning, forskning och företags-FoU.
- Ett koncentrerat utbud av finansiella tjänster och kunskapsintensiva verksamheter.
- En robusthet som har motstått starka yttre marknadsförändringar och andra störningar, där återhämtning och förnyelse är det normala.

Utveckling och expansionen av storstadsregioner i Europa kan inte förknippas med någon särskild näringslivsstruktur. Utvecklingen beror på regionens utformning av transportsystem och bebyggelse. Monocentriska strukturer har visat en utomordentlig hållbarhet och erbjudit en arena för en lång sekvens av vågor som sköljt in med nya näringar, kulturyttringar och samhällsliv.

Som andra moderna stadsregioner präglas också Göteborgsregionen av en tydlig monocentrisk struktur. Detta betyder inte bara att bebyggelsen är starkt koncentrerad till regionens inre del – kärnan – och att bebyggelsens täthet faller med ökat avstånd från kärnan. Till den monocentriska regionens främsta egenskaper hör att hyror, fastighetsvärden och markpriser avtar med minskad tillgänglighet till kärnan.

Monocentriska regioner har också en annan grundläggande egenskap – både i teorin och praktiken. Företag och arbetsplatser är mer koncentrerade än bostäderna. Arbetsplatserna är särskilt starkt koncentrerade till regionens inre delar, medan huvuddelen av hushållen och arbetskraften finns i ett stort omland – lokal arbetsmarknad. Detta är ett uttryck för **att stora delar av näringslivet faktiskt är mer beroende av närhet än hushållen.**

Hur kan då en regionkärna avgränsas i Göteborgsregionen? Hur stor del av regionens arbetsplatser rymmer den? Växer den snabbare eller långsammare än andra delar av regionen? Vad betyder ekonomisk strukturomvandling för kärnans utveckling m fl frågor?

Kärnan, tillväxten och Göteborgsregionen

Kärnan i en modern storstadsregion präglas framför allt av två egenskaper. Den förenar regionens bästa tillgänglighet till kommersiell service, kultur, nöjen och offentlighet med regionens största koncentration av arbetsplatser. Det senare yttrar sig främst i en hög täthet av arbetsplatser per markenhet.

Med en hög täthet av företag och arbetsplatser i en större sammanhängande bebyggelse följer närhet och mängder av skalfördelar. Frågan är vad som är hög täthet?

Ser man på hela Göteborgsregionen – den lokala arbetsmarknaden – blir den genomsnittliga tätheten mycket låg. Totalt sett har regionen knappt 450 000 arbetsplatser på en total markyta av 570 000 hektar – d v s knappt 1 arbetsplats (0,8) per hektar. (I detta avseende skiljer sig inte Göteborgsregionen särskilt mycket från Stockholms- och Malmöregionen.)

Begränsar man sig till regionens tre inre kommuner – Göteborg, Mölndal och Partille – blir motsvarande täthet 5 arbetsplatser per hektar. Men i huvuddelen av de inre kommunerna överstiger inte tätheten med 3 arbetsplatser per hektar. En större täthet är starkt begränsad till Göteborgs inre delar.

Göteborgs kärna

Håller man sig till stadsdelar blir Centrum, som omfattar den historiska staden inom Vallgraven, Vasastaden, Landala, Johanneberg, Guldheden, Lorensberg, Krokslätt, Heden och Stampen inklusive Gullbergsvass, regionens absolut största koncentration av arbetsplatser. Totalt sett finns här 80 000 arbetsplatser på en yta av knappt 750 hektar (– d v s 100 gånger större täthet än i regionen som helhet!)

På Älvens södra sida måste också Linnéstaden och Majorna, som tillsammans har drygt 30 000 arbetsplatser, räknas som en del av regionens kärna. Detta betyder samtidigt att kärnan avgränsas av Tingstadstunneln och Älvsborgsbron.

Historiskt sett har Älvsnittet verkat som en naturgiven gräns åt nordväst för kärnan. Men detta är absolut inte självklart. Tvärtom. Det finns många storstäder vars kärnor visserligen delas av ett vattensnitt, men där exploatering på ömse sidor betytt att kärnan i stället för en barriär tillförts en oersättlig stadskvalitet – ett mäktigt vattenrum. Detta för närmast tankarna till London med Themsen, New York med Hudsonfloden, men också Hamburg med Elbe och Stockholms vars innerstad delas av det s k Saltsjö-Mälarsnittet. Det finns således en mycket stor potential i att utveckla Älvsnittet mellan broarna till en storslagen stadskvalitet mitt i regionens gemensamma kärna och stadsrum.

Det senaste decenniets förnyelse och exploatering på norra Älvstranden innebär att stora delar av stadsdelen Lundby numera måste ses som en del av regionens inre kärna. (Det gäller närmast de primärområden som omfattas av Sannegården, Brämregården och Kvillebäcken.)

Denna översikt innebär således att regionens **kärna omfattar stadsdelarna Centrum, Linnéstaden, Majorna och huvuddelen av Lundby**. Samma avgränsning återfinns numera också i marknadsekonomiska sammanhang. Och den kan närmast illustreras med nedanstående bild som hämtats från en aktuell översikt (hösten 2004) av Göteborgs fastighetsmarknad från ett internationellt ledande fastighetsvärderingsföretag.

Av denna marknadsöversikt framgår också att närmare två tredjedelar av regionens kontorsyta finns inom den aktuellt avgränsade kärnan. Där framgår också att kontorshyrorna på Norra Älvstranden ligger i nivå med motsvarande i andra delar av kärnan.

Göteborgsregionens kärna

Källa: Jones Lang La Salle, Nordic City Report

Den avgränsade kärnan upptar en total markyta på drygt 3 100 hektar. Detta motsvarar inte mer än 0,5 procent av regionens yta. Men på denna begränsade yta finns nästan en tredjedel av hela den lokala arbetsmarknadens arbetsplatser koncentrerade. Detta är troligtvis det mest uppenbara "beviset" på att Göteborgsregionen präglas av en monocentrisk struktur.

Kärnan och arbetskraften

Göteborgs kärna rymmer inte mer än en sjundedel av regionens befolkning och arbetskraft. Detta betyder inte bara att kärnan är starkt beroende av hela sitt omland. Det omvända gäller i lika hög grad.

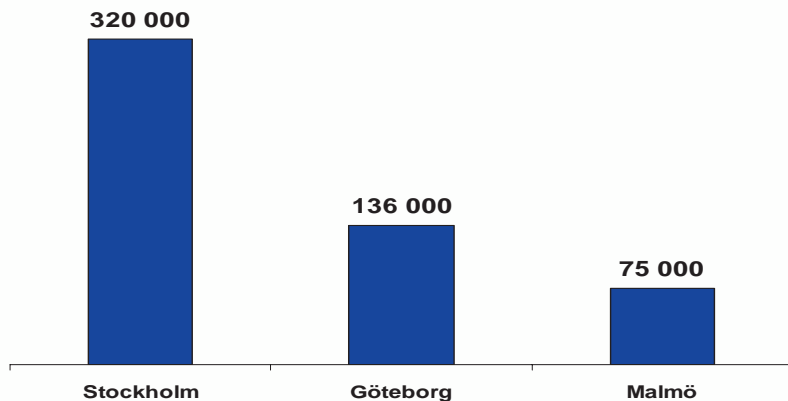
I detta avseende har Göteborgsregionen ungefär samma struktur som Stockholmsregionen, där också drygt en tredjedel av arbetsplatserna och en sjundedel av befolkningen och arbetskraften finns i kärnan.

Skillnaden ligger främst i skalan av arbetsplatser. I Göteborgs kärna finns drygt 135 000 arbetsplatser och i motsvarande del av Stockholm 320 000. Till detta kan man lägga att den avgränsade kärnan i Göteborg har nästan samma yta – 3 100 hektar – som Stockholms kärna som omfattar knappt 3 600 hektar. Skillnaden ligger väsentligen i tätheten – i Göteborg knappt 45 arbetsplatser per hektar och i Stockholm 90. Medan Malmös täthet begränsas till 35 arbetsplatser per hektar.

Antal arbetsplatser i Stockholms, Göteborgs och Malmös Kärnor 2003

Källa: SCB.

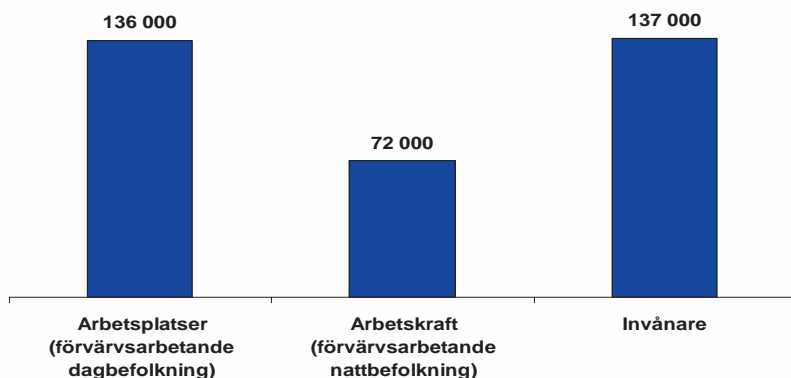
I följande två figurer sammanfattas Kärnans roll i Göteborgsregionens lokala arbetsmarknad. Som framgår motsvarar inte den lokalt tillgängliga arbetskraften i Kärnan – förvärvsarbetande nattbefolkning – mer än drygt hälften av efterfrågan på arbetskraft i Kärnan. Skillnaden är drygt 60 000 personer. Men den totala inpendlingen är väsentligt större – cirka 100 000 personer – eftersom ungefär hälften av arbetskraften i Kärnan har sina arbetsplatser utanför. Kärnans storlek och funktion blir därför starkt beroende av kapaciteten för inpendling.

Det är bl a med detta perspektiv som betydelsen och dragningen av den sk Västlänken skall ses. Stationslägen och dragnings bör i första hand styras och utvärderas med hänsyn till stadsbyggandets framtida förutsättningar. Genomgående lokal- och regiontågstrafik i Göteborg kommer i ett slag att på ett genomgripande sätt förändra den gemensamma kärnans tillgänglighet och dess roll för en större region. De hittills skisserade alternativen till Västlänkens dragnings ger troligen mycket olika förutsättningar för Kärnans och regionens gemensamma utveckling.

Antal arbetsplatser, förvärvsarbetande och invånare i Göteborgsregionens kärna 2002

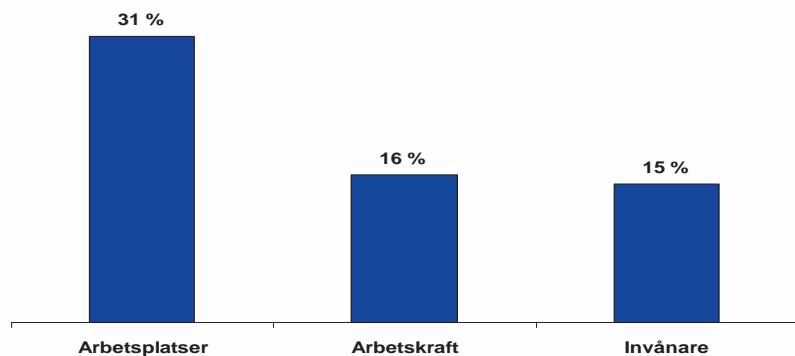

Kärnans del av Göteborgsregionens lokala arbetsmarknad 2002

Källa: SCB

Sedan mitten av åttiotalet har kärnan i Göteborg expanderat med cirka 20 procent – d v s i genomsnitt med drygt 1 procent per år.

Som vi tidigare betonat är emellertid inte perioden före 1993 direkt jämförbar med perioden efter. Systemskiftet i svensk ekonomi har också satt betydande spår i utvecklingen av Göteborgsregionens kärna. Under de första åren på nittiotalet krympte antalet arbetsplatser i kärnan. Bottenvärdet var troligen fjärde kvartalet 1993.

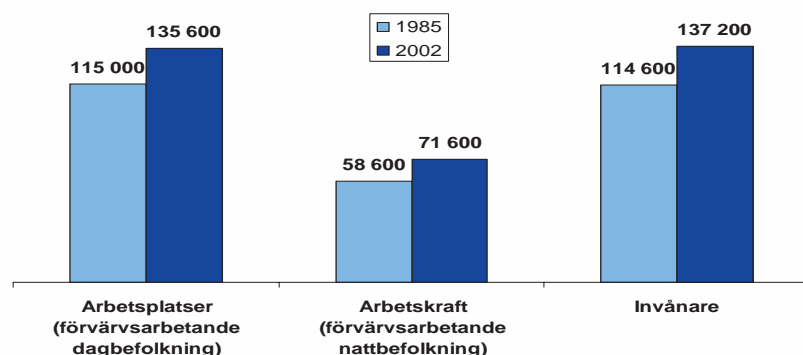
Kärnan och befolkningen

Under åren 1993 till 2004 växte befolkningen i kärnan i en tämligen stabil takt från drygt 124 000 personer till 140 000, vilket motsvarar 12 procent. Den verkligt stora förändringen gällde emellertid kärnans arbetsmarknad.

Utveckling av antal arbetsplatser, förvärsarbetande och invånare i Göteborgsregionens kärna, 1985–2002

Källa: SCB

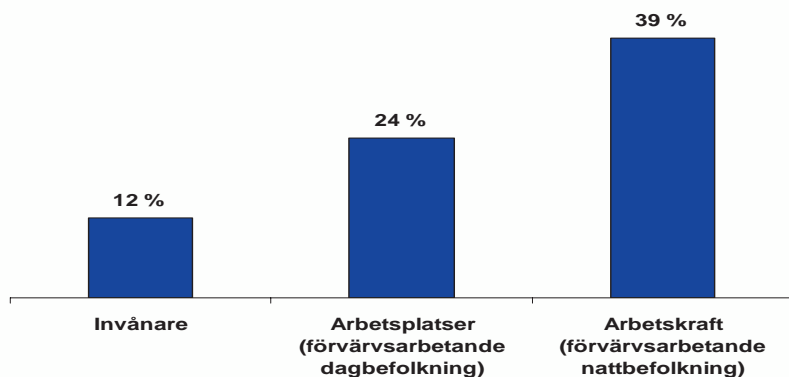
Systemskiftet i svensk ekonomi i början av 1990-talet sänkte ett då redan svagt arbetskraftsutbud i kärnan till en bottennivå 1993. Sedan dess och fram till 2004 har den förvärvsarbetande befolkningen i kärnan vuxit med närmare 40 procent.

Och huvuddelen av denna positiva utveckling kan hänföras till en ökad förvärvsgrad bland de boende i kärnan. Det finns troligen två till varandra kompletterande förklaringar till detta. Dels har sannolikt befolkningens sammansättning i kärnan förändrats på ett djupgående sätt – inflyttning av mer och fler yrkesaktiva och utflyttning av andra. Dels har näringslivet och efterfrågan på arbetskraft i kärnan expanderat kraftigt. Mellan 1993 och 2004 växte antalet jobb i kärnan med nästan 25 procent.

Utveckling av kärnans befolkning och arbetsmarknad 1993–2004

Källa: SCB

Kärnan och kontorsberoende näringar

Tillväxten av jobb i Kärnan beror i sin tur på en omfattande strukturförändring i näringslivet. Sedan 1993 har framför allt en stor mängd kontorsberoende näringar expanderat kraftigt⁷. Medan antalet sysselsatta i samtliga övriga näringar (sett som grupp och inklusive offentlig sektor) utvecklats mycket svagt. Och de bästa villkoren för starkt kontorsberoende näringar finns framför allt i de största regionernas inre delar. Som vi betonat i inledningen är kontorsföretag moderna storstäders verkliga ”basnäring”. Och inga andra kluster kan som regel hävda sig i storlek.

Till en modern storstads kärna hör med nödvändighet en välfungerande kontorsmarknad. En sådan marknad förutsätter inte bara en mångfald av oberoende fastighetsföretag och andra aktörer. En välfungerande kontorsmarknad måste också vara transparent – d v s att kunskaper om utbud, vakanser, hyror och planerad nyproduktion måste vara lättillgängliga och tillförlitliga. I detta avseende kan man önska mer av Göteborg.

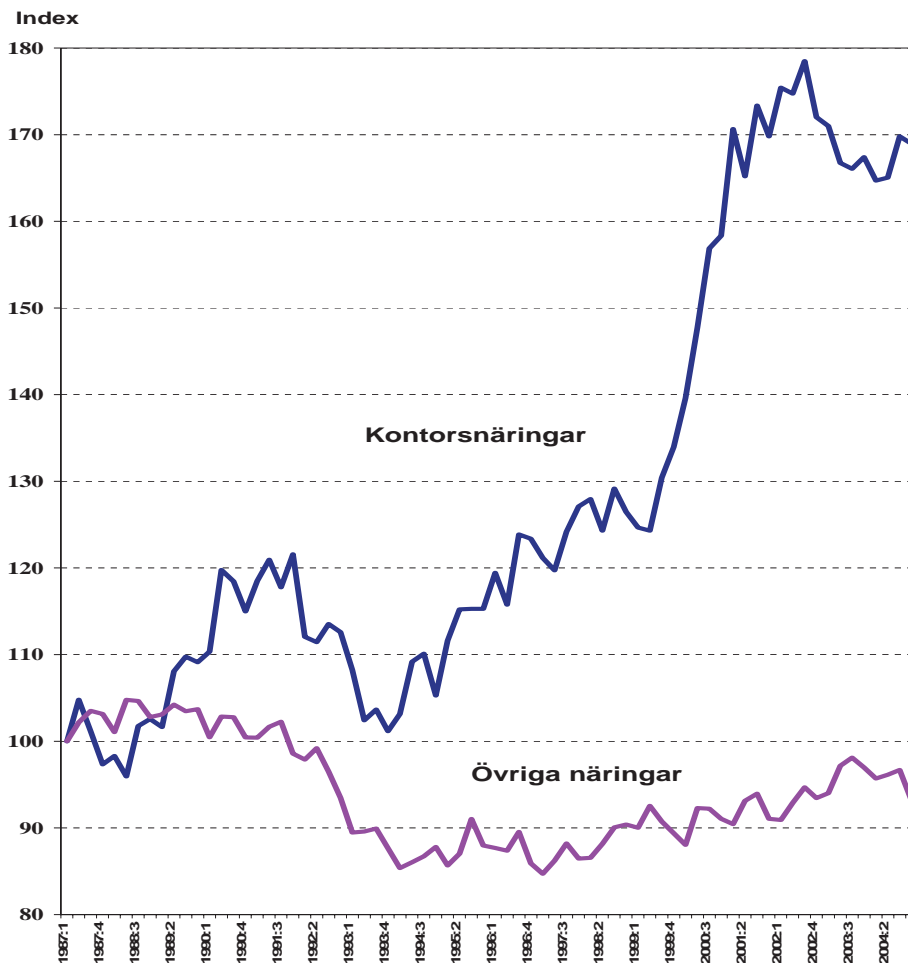
Utvecklingen i Göteborgs lokala arbetsmarknad illustreras i följande figur. Den visar bland annat att antalet sysselsatta i kontorsnäringar vuxit med 70 procent sedan slutet av 1993 – totalt 30 000 arbetsplatser!

---

⁷ Till kontorsberoende näringar; Finansiell verksamhet, Fastighetsverksamhet, Databehandlingsverksamhet, Företagstjänster, Offentlig förvaltning, Intresseorganisationer.

Och en mycket stor del av dessa har säkerligen lokaliserats i Kärnan – kanske två tredjedelar. Under samma period har sysselsättningen i hela den övriga ekonomin i den lokala arbetsmarknaden stannat vid 10 procent.

Utveckling av antal sysselsatta i Göteborgsregionen Index 1987:1 = 100

Källa: Temaplan, Specialbearbetning av AKU, SCB.

Till kontorsberoende företag räknas: Finansiella verksamheter inklusive försäkringsbolag, fastighetsförvaltande verksamheter, konsultföretag, data- och programvaruföretag och liknande, offentlig förvaltning, FoU-institutioner samt intresseorganisationer.

Den kraftiga expansionen av kontorsnäringar är inte specifik för Göteborgsområdet. En liknande tillväxt har skett i både Malmö- och Stockholmsregionen. Möjligen har tillväxten varit något snabbare i Göteborg. Fortfarande har dock både Göteborg och Malmö en väsentligt mindre del kontorsysselsatta än Stockholm. För närvarande tillhör knappt en fjärdedel av sysselsättningen i Göteborgsregionen kontorsnäringar.

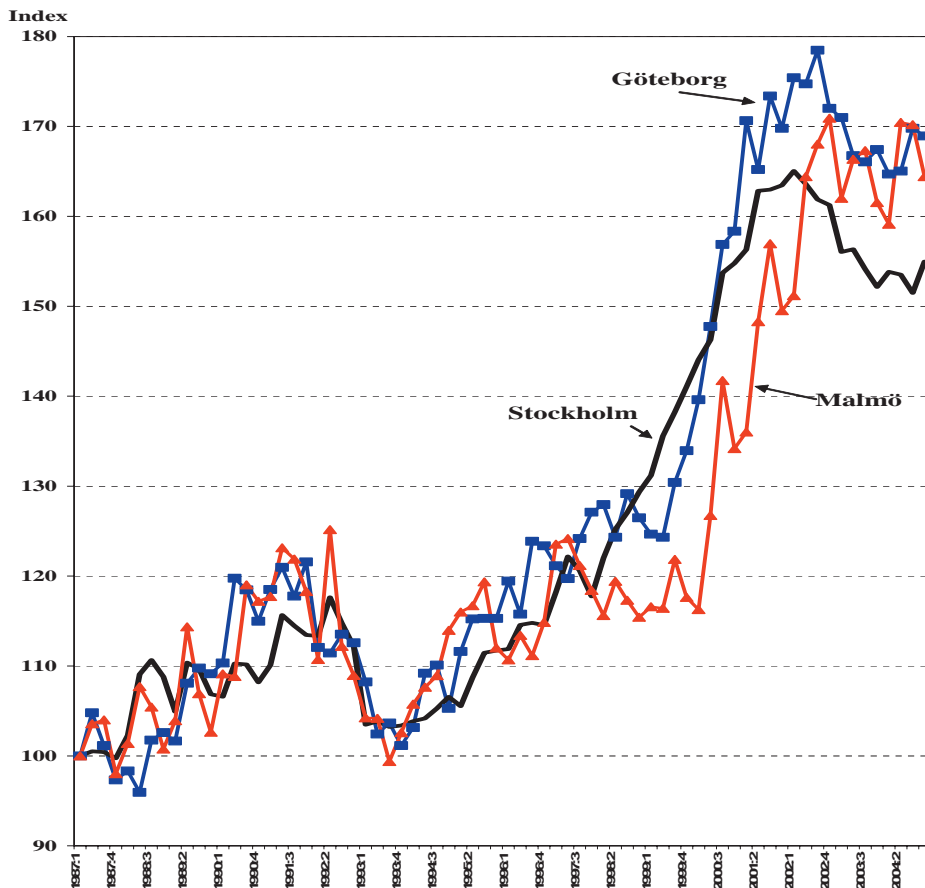
På längre sikt kan man räkna med att andel kontorssysselsatta växer till närmare en tredjedel. Fram till exempelvis 2015 är det inte osannolikt att sysselsättningen i kontorsnäringar i växer med 20 000 till 30 000 personer.

Andel kontorssysselsatta av total sysselsättning. Procent

Lokal arbetsmarknad	1993	2004
Göteborg	17 %	23 %
Malmö	16	23
Stockholm	25	32

I följande figur illustreras kontorssysselsättningens utveckling i storstadsregionerna.

Kontorssysselsatta i storstadsregionerna Index 1987:1 = 100

Källa: Temaplan, Specialbearbetning av AKU, SCB.

Inre och Yttre Ring

I regioner som präglas av en monocentrisk struktur varierar lokaliseringvillkoren framför allt i radiell ledd. Vid sidan av en koncentrerad kärna kan sådana regioner sammanfattas i en eller två mer eller mindre koncentriska ringar – zoner. Ibland talar man istället om band.

Göteborgsregionens utbredning talar för två band – ett inre och ett yttre. Dessa kan i sin tur delas in i mer funktionella delar beroende på trafikleder och naturgivna gränser.

Å ena sidan gäller det att avgränsa ett yttre band som har låg täthet av arbetsplatser och där tillgänglighet till arbetskraft och närhet till andra arbetsplatser och företag och hela regionens marknadspotential spelar en mer underordnad roll för företag och verksamheter. Men där tillgång till mark är stor och följaktligen ger fördelar för specialisering av särskilt ytkrävande verksamheter.

Den yttre gränsen för Göteborgsregionens lokala arbetsmarknad ligger vid cirka 45 minuters bilrestid från Göteborg. Frågan är var man skall dra gränsen mellan ett inre – halvcentralt band – och det yttre?

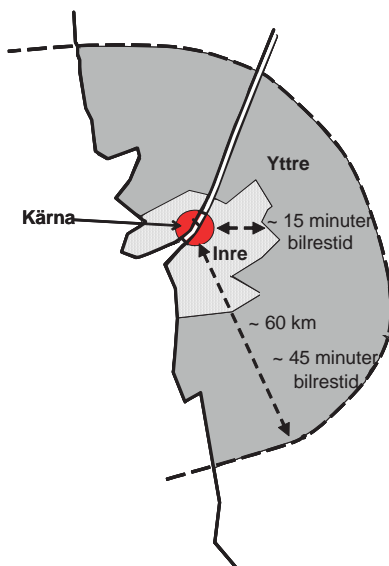
Närmast utanför Kärnan måste Göteborgs stads norra, östra och södra delar räknas som halvcentrala – d v s omfattas av ett inre band. Till samma band måste man räkna Mölndal, som i praktiken har samma lägesvärden, restider och täthet av arbetsplatser som flertalet av Göteborgs södra stadsdelar.

På motsvarande sätt är Partille integrerat i det inre bandets östra delar. Detta betyder att gränsen mellan det inre och yttre bandet ligger vid cirka 15 minuters bilrestid. Strukturen illustreras i nedanstående schematiska karta.

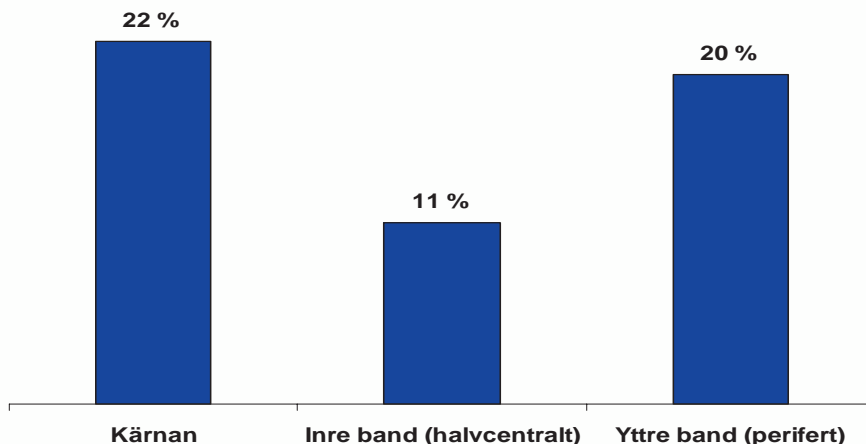
Kärna, Inre och Yttre ring

Ser man på den långsiktiga utvecklingen sedan mitten av åttiotalet finns det ett tydligt mönster. Befolkningen i kärnan och regionens yttre del har vuxit dubbelt så snabbt som i halvcentrala lägen. Vilket är något märkligt. På så vis försvagades integrationen i regionens urbana struktur, med delvis onödigt förlängda pendlings- och andra reseavstånd.

Befolkningens tillväxt 1985–2004

Källa: SCB

Återigen gäller det att skilja mellan tiden före och efter 1993. Inflationsekonomi och ohållbara statliga bostadssubventioner medförde ett starkt utspritt boende före 1993. Sedan de statliga bostadssubventionerna i huvudsak avvecklats styrs bostadsbyggandet av villkor som på ett helt annat sätt motsvarar hushållens värderingar av läge.

Av nedanstående tabell framgår att den starka tillväxten i regionens yttre delar koncentrerades till perioden före 1993. Perioden efter visar en rimligare fördelning av regionens befolkningstillväxt. Då har kärnan vuxit med 12 procent, inre ringen med 9 och yttre med 7 procent.

Befolkningens tillväxt före och efter 1993

Regiondel	1985–1993	1993–2004
Kärnan	8,6 %	12,4
Inre Ring	1,8	9,1
Yttre Ring	12,1	7,2
Hela regionen	6,7	8,8

Källa: SCB

Hur har då utbud och efterfrågan på arbetskraft utvecklats i regionen? Båda visar en tydlig koncentration. Regionens arbetsmarknad har på ett påtagligt sätt urbaniserats. Samma mönster finns i Stockholms- och Malmöregionen.

Det gäller särskilt utbudet av arbetskraft – förvärvsarbetande nattbefolkning – som vuxit dubbelt så snabbt i regionens kärna som i de yttre delarna.

Tillväxt av förvärvsarbetande dag- och nattbefolkning 1993–2003. Procent

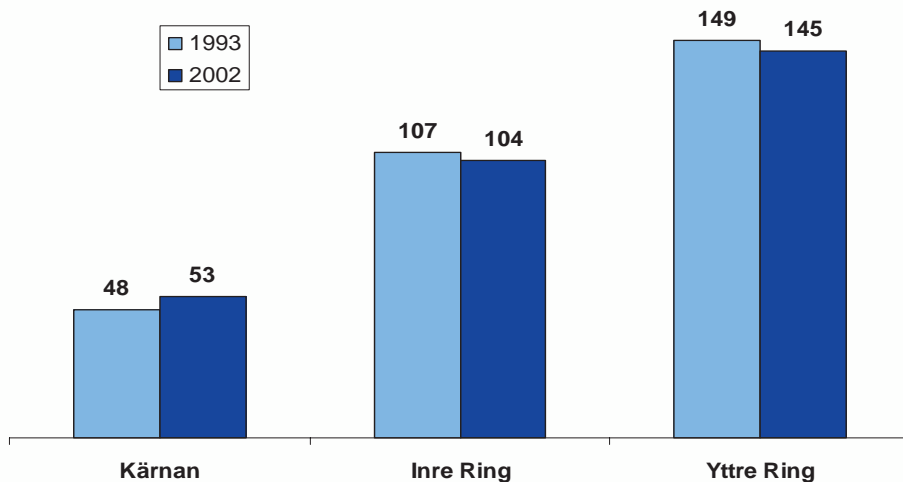
Regiondel	Arbetsplatser (Förvärvsarbetande dagbefolkning)	Arbetskraft (Förvärvsarbetande nattbefolkning)
Kärnan	23	36
Inre Ring	20	17
Yttre Ring	16	13
Hela regionen	20	18

Källa: SCB

Den snabbare tillväxten i befolkning och arbetskraft i regionens inre delar betyder att balansen på arbetsmarknaden förbättrats. Rimligtvis har detta också betytt att ”trycket” på regionens trafiksystem för pendling blivit mindre än vad en fortsatt utspridning av befolkning och arbetskraft skulle gett.

Den något förbättrade balansen kan illustreras genom att ange antal boende förvärvsarbetande per 100 arbetsplatser i regionens tre delar. I en typiskt monocentrisk region stiger detta tal då man rör sig från kärnan och utåt i regionen. Det finns flera förklaringar till detta. Bostadspriser och bostadsmiljöernas kvalitet i kärnan påverkar i vilken grad som hushåll lyckas kombinera boende och arbete i kärnan.

Antal boende förvärvsarbetande per 100 arbetsplatser

Källa: SCB

Sju funktionella delar

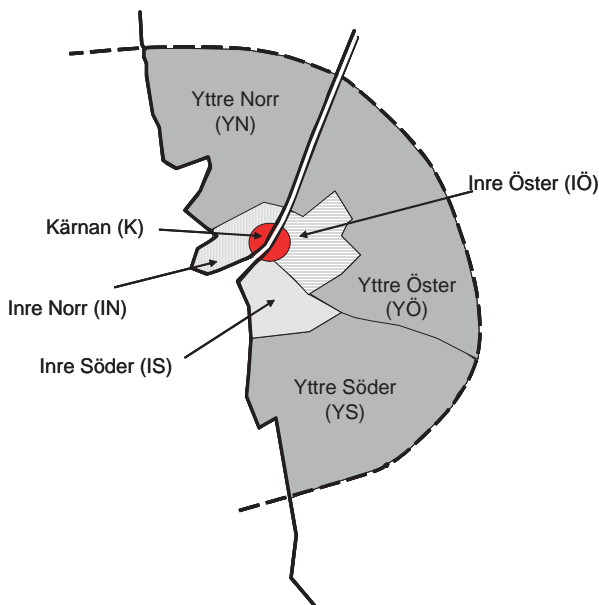
Vid sidan av kärnan och två koncentrisk zoner dikteras Göteborgsregionens geografi av Älvsnittet och fem större trafikleder – korridorer. Detta talar för att både den inre och yttre zonen primärt utgörs av vardera tre delar eller sektorer – en i norr, en i öster och en i söder.

Tillsammans med kärnan betyder detta att regionen omfattar sju funktionella delar. Dessa illustreras schematiskt i nedanstående figur.

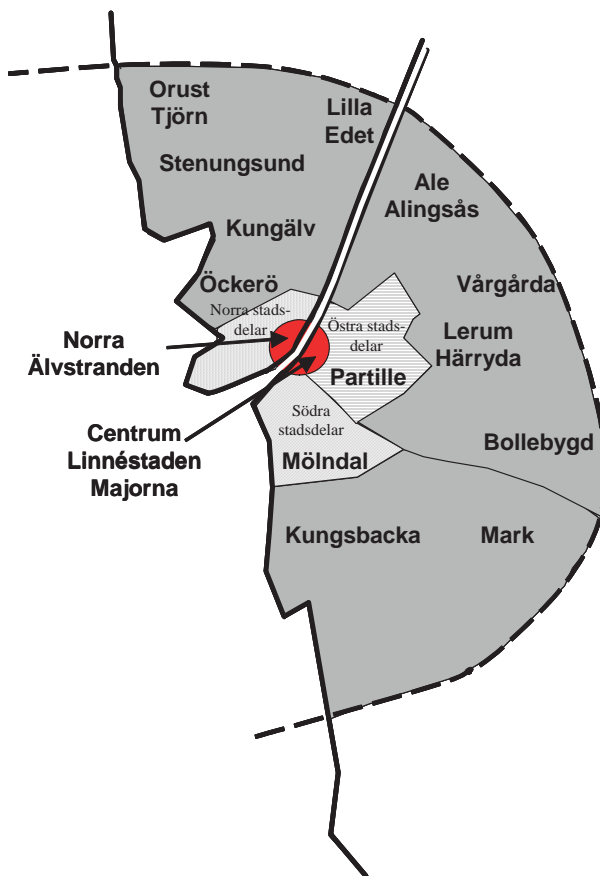

Göteborgsregionens funktionella delar

Inre Norr (IN)	Samtliga stadsdelar i Göteborg norr om Älven exklusive del av Kärnan
Yttre Norr (YN)	Kommuner i den lokala arbetsmarknaden norr om Älven (E6 norr)
Inre Öster (IÖ)	Göteborgs östra stadsdelar tillsammans med Partille
Yttre Öster (YÖ)	Kommuner i den lokala arbetsmarknaden öster om Göteborg och Partille – Rv 45, E3, och Rv 40
Inre Söder (IS)	Göteborgs södra stadsdelar och Mölndal
Yttre Söder (YS)	Kungsbacka och Mark (E6 syd)

Hur har då befolkning och sysselsättning utvecklats i olika delar av Göteborgsregionen? Hur ser den aktuella strukturen ut? Finns det några delar som släpar efter?

Eller som utvecklats särskilt positivt? I det följande diskuteras detta med hjälp av ett antal figurer, där regionens sju delar ordnats kring Kärnan och medsols från norr till söder.

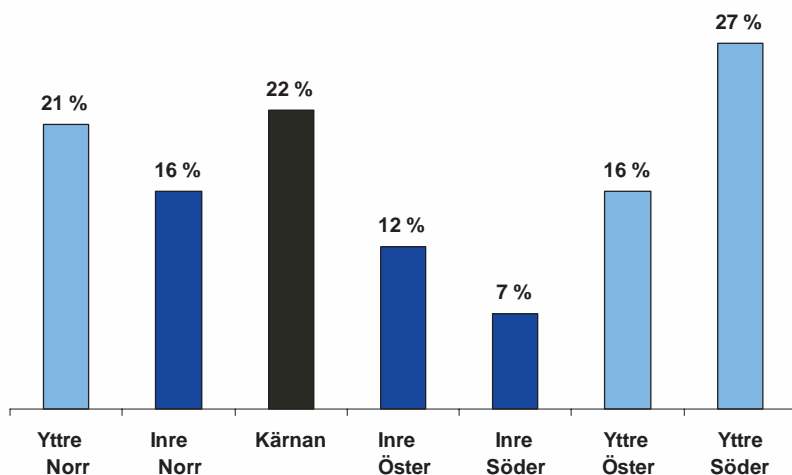
Den första – nedanstående – visar den långsiktiga befolkningstillväxten – de senaste tjugo åren. Som tidigare visats, har tillväxten varit svagast i regionens halvcentrala zon – särskilt i den inre södra delen, vars tillväxt knappt motsvarat hälften av hela regionens allmänna tillväxt.

Den starkaste tillväxten har i detta längre perspektiv koncentrerats till regionens perifera delar och Kärnan.

Befolkningstillväxt 1985–2004

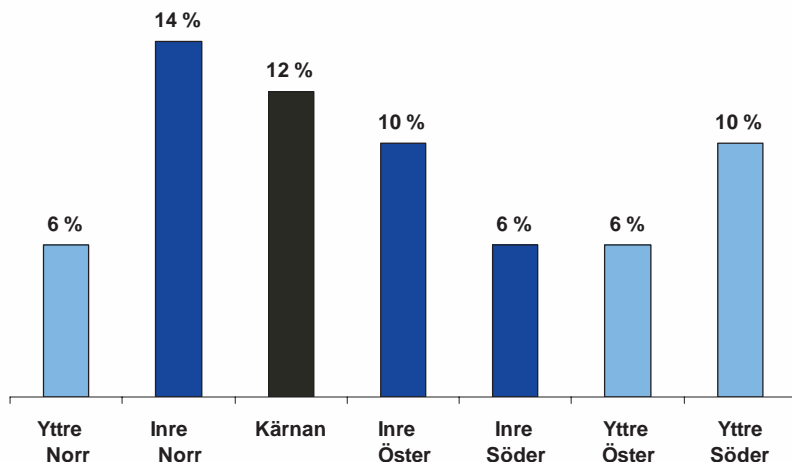
Källa: SCB, Göteborgs Stad

Efter krisåren i början av nittiotalet har, som sagts, befolkningstillväxten haft en annan struktur och istället koncentrerats mot regionens inre delar. Under denna period har expansionen varit starkast i den inre delen norr om Älvsnittet. Medan den inre södra delen haft en svag tillväxt också efter 1993.

Befolkningstillväxt 1993–2004

Källa: SCB, Göteborgs Stad

Den relativt låga tillväxten i regionens inre östra och södra delar förtar emellertid inte det förhållandet att dessa två delar är regionens största med vardera drygt 170 000 respektive 160 000 invånare. Som jämförelse kan nämnas att var och en av dessa är större än både Linköpings och Örebros lokala arbetsmarknader.

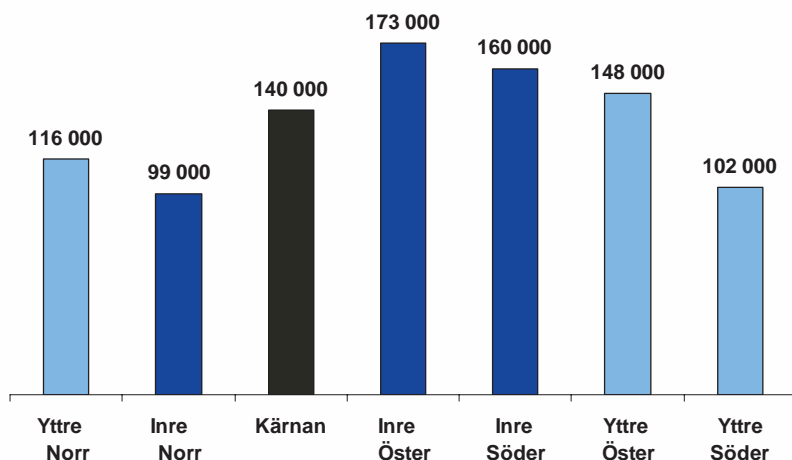
Fördelningen av regionens befolkning med en stor koncentration i söder och öster medför att befolkningens och marknadens geografiska tyngdpunkt i verkligheten ligger sydöst om Kärnan.

Detta är bl a en konsekvens av regionens naturgivna villkor. Men inte bara. Det är också en direkt konsekvens av den svagare exploateringen av regionens inre norra del. Med en större befolkning i denna del skulle Kärnan få en förstärkt position som regionens marknadsmässiga brännpunkt.

Befolkningens fördelning 2004

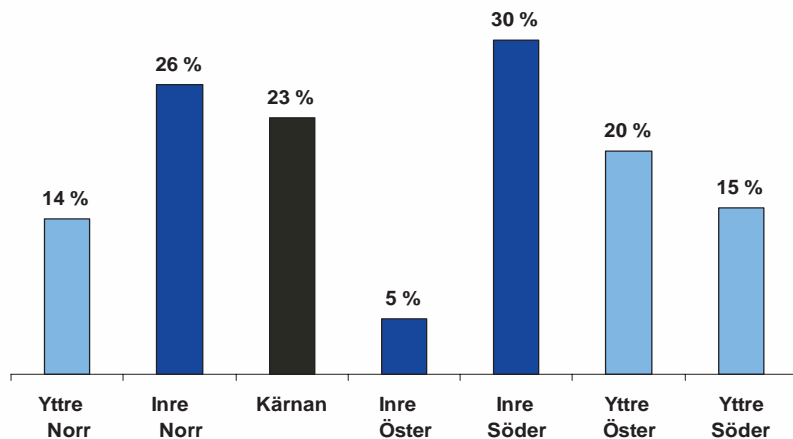
Källa: SCB, Göteborgs Stad

Koncentrationen åt söder verkar också ha påverkat utvecklingen av företag och arbetsplatser. Sedan 1993 har regionens ekonomi expanderat med cirka 75 000 arbetsplatser. Och en stor del av dessa – nästan 20 000 – har lokaliserats i den inre södra delen, där antalet arbetsplatser vuxit med 30 procent sedan början av nittiotalet.

Vid sidan av denna del har antalet arbetsplatser främst expanderat i Kärnan och den inre norra delen – med 23 respektive 26 procent. Sämst har, som framgår av nedanstående figur, utvecklingen varit i den inre östra delen – långt under regionens allmänna tillväxt.

Tillväxt av antal arbetsplatser 1993–2002

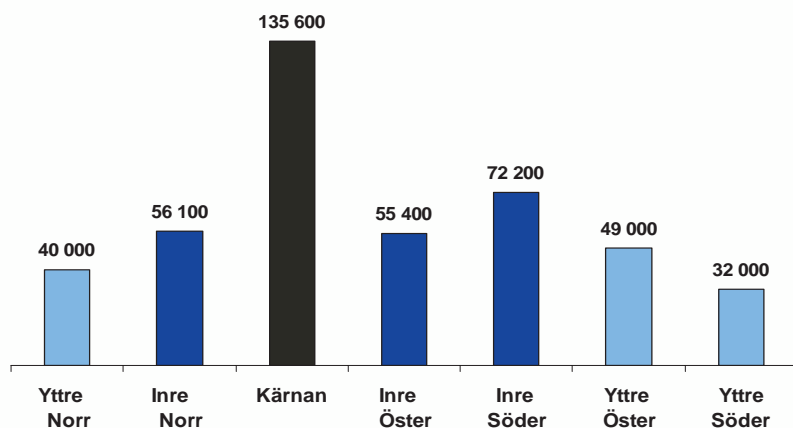

Källa: SCB, Göteborgs Stad

Den relativt snabba ökningen av antalet arbetsplatser i den inre södra delen har medfört att denna del numera har den näst största koncentrationen av arbetsplatser – drygt 70 000.

Men den motsvarar fortfarande knappt hälften av Kärnan. I övrigt är den inre norra och inre östra ungefär likstora, med vardera cirka 55 000 arbetsplatser.

Fördelning av arbetsplatser 2002

Källa: SCB, Göteborgs Stad

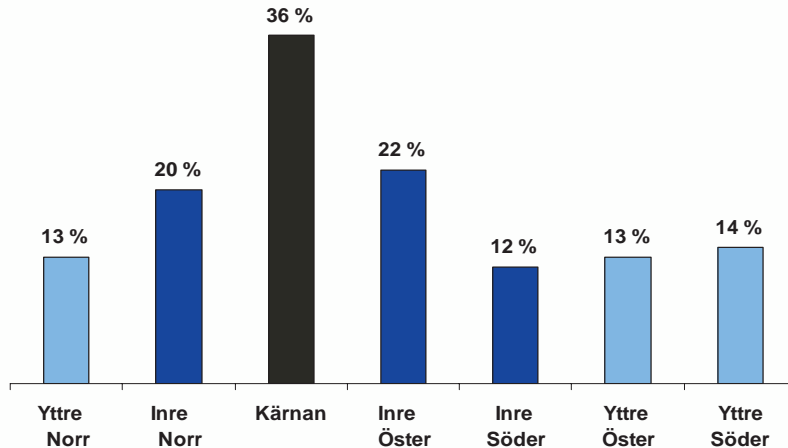
Som vi redan betonat har utbudet av arbetskraft – förvärvsarbetande nattbefolkning – i regionen ökat mest i Kärnan – med över 35 procent. I andra hand har utbudet vuxit i den inre norra och östra delen, med cirka 20 procent.

I övriga delar av regionen är tillväxten klart lägre. Det gäller inte bara de yttre delarna, utan också den inre södra delen, som med tanke på den starka expansionen av näringslivet i denna del också kunde förväntas ha fått en snabb ökning av utbudet av arbetskraft. I stället har uppenbarligen inpendlingen ökat. Den inre södra delen har härmed också blivit starkare integrerad i regionens arbetsmarknad.

Tillväxt av förvärvsarbetande nattbefolkning 1993–2002

Källa: SCB, Göteborgs Stad

Hur ser då ”balansen” mellan arbetskraft och arbetsplatser ut i olika delar av regionen? Detta kan enklast, som sagts, illustreras med antal förvärvsarbetande boende – nattbefolkning – per 100 arbetsplatser.

En hög tillgänglighet på regionens arbetsmarknad bygger på att arbetsplatserna är koncentrerade – framför allt till Kärnan och i andra hand till regionens inre zon. I detta avseende visar den inre östra delen störst avvikelse med ett förvånansvärt stort ”överskott” på arbetskraft i förhållande till antalet lokaliserade arbetsplatser.

Den inre östra delen, som har drygt 130 förvärvsarbetande per 100 arbetsplatser, liknar mer en yttre perifer del än en ”normal” inre zon. Den andra observationen gäller den inre norra delen som har ett relativt litet utbud av arbetskraft i förhållande till koncentrationen av arbetsplatser.

Skulle den inre norra delen – Hisingen – präglas av samma balans som den inre södra förutsätter det att den förvärvsarbetande befolkningen växer med cirka 15 000 personer. En sådan utveckling förutsätter att bostadsbeståndet på Hisingen växer med cirka 10 000 bostäder.

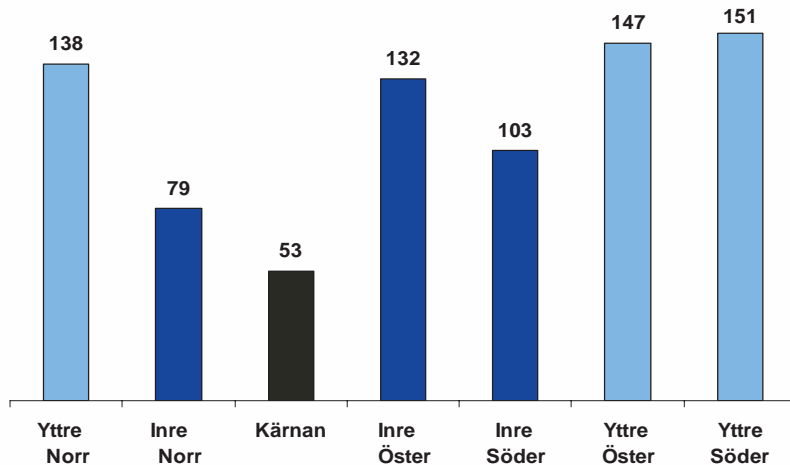
De fysiska förutsättningarna för detta finns både på norra Älvstranden, Torslanda och inte minst i form av kustnära lägen i ett stråk sydväst om Björnlanda. Med utbyggnad i dessa delar kommer också glidningen i regionens tyngdpunkt att motverkas. Problemet ligger i trafikkapaciteten över Älven, som ligger nära sin kapacitetsgräns under kritiska tider på dygnet.

Kapaciteten över Älven är dock en väsentligt större fråga. Den handlar om Hisingens integration i hela regionens arbetsmarknad och om norra Älvstranden skall bli en uthållig del av Kärnan.

Förvärvsarbetande boende per 100 arbetsplatser 2002

Källa: SCB, Göteborgs Stad

Slutsatser

- Monocentriska stadsregioner är samhällsekonomiskt effektiva för stor variation i mer grundläggande betingelser och är därför också utomordentligt hållbara.
- I en monocentrisk struktur kan yttre både historiska och nya mindre kärnor integreras och tillföra regionen en stor mängd lokala kvaliteter – arbetsplatser, privat och offentlig service och boendemiljöer – utan att de monocentriska grundstrukturen förtas.

Den regiongemensamma kärnans huvudfunktion är att tillförsäkra regionen en mångfald av verksamheter – privata och offentliga – som är beroende av regionens **samlade** befolkning, företag och marknad.

- Göteborgsregionens har en tydlig monocentrisk struktur. Men dess fortsatta utveckling är inte självklar och förutsätter tydliga ställningstaganden.

Regionens topografi är svår – med bl a Göta Älv som barriär samt kust och förkastningsbranter som begränsningar – vilket dels medför att valet av utbyggnadsriktningar begränsas. De senaste decenniernas utveckling har vidare medfört att regionens boende och arbetsplatser förskjutits söderut.

Härmed har också brännpunkten i regionens tillgänglighet och marknad gradvis förskjutits söder om kärnan. Tillkomsten av arbetsplatser och boende norr om Älven har inte förmått uppväga glidningen i regionens tyngdpunkt. Denna glidning kan vara ett uttryck för en policy att vidga – förstora kärnan. Men frågan är om detta är bästa sättet att utveckla kärnans befintliga stadskvalitet och framtida tillgänglighet. Skall Centralstationen i nuvarande läge – med eller utan genomgående spårtrafik – ha hela regionens högsta tillgänglighet. Var och hur stort skall Göteborgs CBD vara? Skall kärnan dras mot Krokslätt?

- Den stora obalansen i regionens fysiska struktur ligger i det låga utnyttjandet av Hisingens nordvästra kustdelar.

Norra Hamngatan 14
411 14 Göteborg
Telefon 031-61 24 02
Telefax 031-61 24 01
info@brg.goteborg.se
www.businessregion.se

**BUSINESS REGION
GÖTEBORG**